

O`zbekstan Respublikasi Xaliq ta`lim wa`zirligi

A`jiniyaz atindag`i No`kis ma`mleketlik
pedagogikalıq institutı

«Pedagogika» fakul`tetı.

«Muzıkalıq ta`lim» kafedrası.

III – kurs
«Muzıka oqıtıw teoriyası ha`m metodikası»
pa`ninen

LEKTSİYALAR TOPLAMI

Lektor ag`a oqıtıwshı S.Kenjebaeva

No`kis-2011

MAZMUNI

1- leksiya.	Muzika oqituv teoriyasi xa'm metodikasi pa'ninin` maqseti ha'm waziypalari	2
2- leksiya.	Muzika sabag`inda nama tin`law ha'm qabillaw ma`deniyati	2
3- leksiya.	Oqiwshilarda vokal,xor ko`nlikpelerin, muzikanı atqariw qa`biletin qa`lipestiriw	2
4- leksiya.	Muzikalıq ritmikalıq xizmette ko`nlikpelerdi rawajlandırıw.	2
5- leksiya.	Balalar muzika saz a`sbablarında shertip uyretiw metodikasi	2
6- leksiya.	Baslawish klasslarda muzika ma`deniyati sabaqları. 1-klassda muzika oqıwdın teoriyasi ha'm metodikasi	2
7- leksiya.	2-klassda muzika oqıwdın teoriyasi ha'm metodikasi.	2
8- leksiya.	3-klassda muzika oqıwdın`teoriyasi ha'm metodikasi	2
9- leksiya.	Ortangı klasslarda muzika oqıtw teoriyasi xa`m metodikasi . 5-klassda muzika oqıwdın` teoriyasi ha'm metodikasi.	2
10- leksiya.	6-klassda muzika oqıwdın` teoriyasi ha'm metodikasi	2
11- leksiya.	7-klassda muzika oqıwdın`teoriyasi ha'm metodikasi	2
12- leksiya.	Z.Koday , K. Orf ha'm D.Kabalevskiydin` muzikalıq ta`rbiya sistemaları. Shet ellerde muzikalıq ta`rbiya sistemaları	2
13- leksiya.	O`zbekstan Respublikasında muzikalıq ta`limnin` rawajlanıwı	2

Muzika oqıtıw teoriyası ha'm metodikası pa'ninin` maqseti ha'm wazıypaları

Joba:

1. Muzika oqıtıw metodikası pa'ninin` maqseti ha'm wazıypası
2. Muzika oqıtıw metodları
3. Muzika oqıtıwdın` optimal metodları ha'm olardıń tu`rleri.
4. Muzika sabag`ının` o`zgesheligi ha'm qurılısı.

Muzika oqıtıw metodikası, pedagogika pa'ni sıpatında ta`jiriybede sınalg`an islerdi teoriyalıq bo`limlerin ulıwmalastırıp, a`meliyatta sapalı na`tiyjeler bergen oqıtıw metodların usınıs etedi. Metodika tiykarınan pedagogika, psixologiya, estetika ha'm ko`rkem-o`ner tanıwın izertleniwshilik na`tiyjelerine tiykarlanadı.

Bul muzika oqıtıwdın` nızam-qag`ıydaların ta`riplep beredi, keleshek jas a`wladtı ta`rbiyalawda qolanılutug`ın zamanago`y metodlardı belgileydi. Metodika, ta`lim-ta`rbiya protsessinde oqıtıwshının` oqıwshılar menen islesiw usıllarının`, mazmunın an`latadı. Muzika oqıtıw metodikası oqıwshıdan, talant, qa`biletleri ha'm sezimlerinin` payda bolıwın talap etedi, yag`nıy ko`rkem o`ner pedagogikası mashaqatlı ha'm ju`da` juwapkershilikli taraw.

Ha`zirgi ku`nde muzika oqıtıw metodikası birden g`ana kelip qa`liplesken pa`n emes, ba`lki bug`an shekem belgili pa`nnin` qa`liplesiwi do`retiwshilik ha'm qıyın jolların basıp o`tken.

Respublikamızda muzika oqıtıw metodikasının` qa`liplesiwinde jergilikli alımlar, metodistler, ta`jiriybeli oqıtıwshılardıń qatar izleniwshileri, oqıw qollanbalarınin` a`hmiyeti u`lken boladı. Ko`rkem-o`ner pedagogikasının` metodika tarawındag`ı son`g`ı tabısları studentlerdi pedagogika xızmetine tayarlaw, olardıń metodik bilim ha'm sheberligi menen qurallandıraw, muzika oqıtıw metodikasının` iyelewge ja`rdem beriwdi, tiykarǵı maqset qılıp qoyg`an. Bul maqsetke erisiw ushın a`meliy shınıg`ıwlar barısında uzaq do`retiwshi miynet qılıw talap etiledi. Ma`lim, mektepte oqıwshılardıń jas fiziologik o`zgeshelikleri ko`nikpe ha'm ta`jiriybelerine qarap, muzika oqıtıw metodikası qollanıladı. Bul jerde ta`lim usılı, oqıw materiallarınin` (oqıw jobası, bag`darlama) ta`lim printsipleri, oqıw ta`rbiyalıq islerinin` ulıwma maqset ha'm wazıypaları en` za`ru`r a`hmiyetke iye. Demek, muzika oqıtıw metodikası oqıwshılardı muzika ko`rkem-o`nerine u`yreniwdin` mazmunı, wazıypaları ha'm metodların u`yretiwshi ha'm oqıw protsessinde sho`lkemlestiriwshi forma ha'm jolların ja`riyalawshı pa`n. «Metodika» so`zi grekshe so`z bolıp, «mzleniw jolı», «biliw usılı» degen mag`anarı an`latadı ha'm ta`lim-ta`rbiyasının` ayrıqsha bo`limi bolıp esaplanadı. Olardıń jıyındısı muzika oqıtıw metodları deyiledi. Muzikanın` oqıtıw metodları degende, mektep oqıwshılarının` bilim sheberligin ta`jiriybelerin iyelewde, olardıń do`retiwshilik qa`biletin rawajlandırıwda ha'm du`n`ya qarasın ken`eytiwde qollang`an is usılları tu`siniledi. Muzika oqıtıw metodikasının` wazıypaların a`melge asırıwda muzika oqıtıwdın` qatar jo`nelisin menshik (optimal) metodlar iyelep, muzika sabag`ında qollaw za`ru`r a`hmiyeti payda etedi. Muzika oqıtıw metodikası wazıypaların a`melge asırıwda muzika sabag`ın oqıtıwdın` (optimal) jeke metodlardan o`nimli paydalanıwg`a baylanıslı. Jetik alımlarımızdın` izleniwshiliklerinde mektep oqıwshılarının` o`ziltine ha'm og`an bolg`an professional studentler ha'm oqıwshılar mu`na`sibetin, menshik metodlardan paydalanıw protsessinde hal etiw lazımlılıg`ın ilimiy tiykarında ta`riplep berilgen. Menshik metod qaysı bir pa`nnin` a`meliy ha'm do`retiwshi islerinin` mazmunın ha'm temasın ken` jarıtılıp beriw ha'm bekkemlewde, oqıtıwshı ha'm oqıwshı xızmetinde o`z-ara baylanıslılıg`ın ha'm oqıwshılardı biliw protsessinde izleniwge iyermelewshi metodlar oqıtıw xızmeti ha'm maqsetine qarap to`rtke bo`linedi.

1. Sabaqtı muzikalı ulıwmalastırıw metodi.
2. O`tilewug`ın sabaqlarg`a aldınan «ju`rtıp» baylanıstırıp o`tiw ha'm aldın`g`ı o`tilgenlerine qaytıw metodi.
3. Sabaq mazmunı emotsional` dramaturgiya metodi.
4. Sabaqtın` pedagogika jag`ınan baqlawı ha'm bilimlerinin` bahalanıw metodi.

1. Sabaqtı muzikalıq ulıwmalastırıw metodi, jetekshi metodlardan biri bolıp, oqıwshılardıń muzika qabıllawı, logikalıq ko`rkem pikirlew qa`biletin rawajlandırıwg`a qaratıladı.

A) oqıtıwshı sabaqta hal qılınıwı lazımlı bolg`an konkret wazıypalardı ju`zege keltiredi`

B) oqıtıwshı ha'm oqıwshı birgelikte ma`seleni sheshedi`

V) oqıwshılar ta`repien juwmaqlawshı juwmaq shıg`arıladı.

2. Aldıg`a «juwırıp o`tiw» yag`nıy ilgeri o`tilgen materiallardan paydalanıp, oqıwshılardı jan`a materialdı o`zlestiriwge tayarlıg`ın sinap ko`riw ha'm bunnan aldın iyelegen bilimlerine su`yeniw ushin paydalanıladı.

3. Emotsional dramaturgiya metodı menen sabaqtın` logikalıq ma`niligine erisiledi. Bunda sherek teması tiykarında sabaq jobası ushin shıg`armalar tan`lanadı. Tan`lang`an temalar ha'm maqsetke muwapıq bolıp baslanıwı ha'm juwmaqlanıwına baylanıslı. Oqıtıwshı sabaqtı atqarıwshılıq sheberligi menen so`zi, ustalıg`ı menen qızıqlı qılıp o`tiwi kerek. Is waqtında ol o`zi ha'm stsenariy avtor, rejisser, artist bolıwı kerek. Muzıka oqıtıwshısı mektepte muzıka sabag`ınan tısqarı kontsertler ko`rkem a`debiy kesheler, ushırasıwlar o`tkiziwin talap etiledi.

4. Sabaqtı pedagogik baqlawı ha'm bilimlerin bahalaw maqsetke qarap bir neshe tu`rlerge bo`linedi` Bu`gingi ku`nde muzikalıq ta`rbiyag`a barlıq adamlardı muzikalıq iskustvog`a tartıp, sol arqalı ha`r ta`repleme garmonikalıq rawajlanıwıg`a mu`mkinshilik du`ziw sıyaqlı talap qoyadı. Sonlıqtan ulıma bilim beretug`ın mekteplerdin` oqıw jobasına muzıka ma`deniyatı pa`ni kirgizilgen. Muzıka ma`deniyatı sabaqlarında balalardın` muzikalıq qabiletleri rawajlanıp, du`n`ya tanımı ken`eytiriledi. Muzikalıq sauat tiykarları muzikalıq talap ha'm talg`am qa`liplestiredi. Muzikalıq massalıq problemaların` sheshiliwi muzıka mug`allimlerin tayarlawdın` sapasınan g`a`rezli.

Muzıka mug`allimi jaqsı muzikant, pedagog, ta`rbiyashı bolıwı lazım. Tek joqarı qa`niygeli muzıka mug`allimi g`ana balalardı muzıkag`a uyretiw ha'm muzikalıq ta`rbiya sıyaqlı spetsifikalıq uazıypalardı atqara otırıp, balalardın` ruwxıy du`n`yasın, ideyaların ha'm talapların, go`zzallıqqa umtılıp o`mir su`riwin qa`liplestiredi. Muzıka mug`allimlerin tayarlawdın` ajıralmas bir bo`legi olarg`a psixologiya, tariyxıy teoriyalıq ha'm xor dirijerlig`ı pa`nleri boyınsha alg`an bilimlerin balalardı muzikalıq ta`rbiyalaw protsessinde a`meliy qollanıwıg`a u`yretiw bolıp tabıladı. Bul uazıypanı muzikalıq ta`rbiya metodikası pa`ni atqaradı.

Muzikalıq ta`rbiya degenimiz - muzikalıq o`nerdin` ta`siri arqalı balanın` jeke basın qa`liplestiriw, muzikalıq intasın, uqıbın, estetikalıq ko`z-qarasın qa`liplestiriw degen so`z.

Bala muzıkanın` ha`r tu`rin o`zinin` qabıllaw o`zgesheligin, jasın esapqa alg`anda g`ana oydag`ıday o`zlestiredi.

Muzikalıq rawajlanıw - balanın` muzıka isindegi aktivliliginin` na`tiyjesi. Ha`r balanın` ha`r ta`repleme o`zinlik o`zgesheliginin` ma`nisi bar.

Muzıka balag`a estetikalıq ta`rbiya beriwidin` birden-bir quralı. Estetikalıq ta`rbiya balalardın` go`zzallıqtı qabıllap, seziwi ha'm tu`siniwi, jaqsı menen jamandı ayırıp, ko`rkemlik iskerликтin` ha`r tu`rine qızıg`ıw, uqıplılıqların rawajlandırıwıg`a bag`darlang`an.

Estetikalıq ta`rbiya qurallarının` biri - Muzıka.

Muzıka usı a`hmiyetli uazıypanı orınlaw ushin balada ulıwma muzikalıq uqıplılıqtı rawajlandırıw kerek. Al ulıma muzikalıq uqıplılıqtın` tiykarı belgileri qanday.

Muzikalıq uqıplılıqtın` birinshi belgisi shıg`armanın` sıpatın (xarakterin) seziw. Muzıka balanın` sezimlerine tikkeley ta`sir ete otırıp, onın` a`dep ikramlılıg`ın qa`liplestiredi. Muzikalıq ta`rbiya beriw menen rawajlandırıw isi durıs sho`lkemlestiriwdi ha'm oqıtıwdı talap etedi. Sol sebepli muzikalıq ta`rbiyanın` uazıypaların atap o`temiz.

Muzikalıq ta`rbiyanın` wazıypaları

1. Muzıkag`a degen su`yispenshilik, qızıg`ıwshılıqtı ta`rbiyalaw. Bul wazıypa balanın` esitken shıg`armaların` mazmunın teren`irek sezip, tu`siniwine ja`rdemlesetug`ın muzikalıq qabıllawshılıg`ın, muzıkanı este saqlaw uqıbın rawajlandırıw jolı menen sheshiledi.

2. Balalardı ha`r qıylı muzikalıq shıg`armalar menen tanıstırıp, olardın` muzikalıq ta`sirlerin bayıtıw.

3. Balalardı muzıkanın` en` a`piwayı tu`siniwleri menen tanıstırıw, muzıka tın`law, qosıq ayıtıw uqıplılıg`ın rawajlandırıw.

4. Qosıq ayıtıwdın` a`piwayı tu`rine, qıymıl ha`reketine u`yretiw. Bul iste muzikalıq shıg`armalrdın` ta`biyiy ha'm ta`sirli atqarılıwın qadag`alaw.

Muzikalıq ta`rbiya protsessinde psixologiya ha'm pedagogika pa`nleri u`lken rol` atqaradı. Olar bu`gingi ku`nde mektep mu`g`allimlerinin` iskerligin oqıw ha'm ta`rbiya protsessinin` printsipleri

menen formaların tu'sindirip beredi. Sabaq muzika ta'rbiyasında jetekshi orın iyeleydi. Sebebi balalardı muzikalıq ta'rbiyalaw arqalı aqılıy rawajlandırıwda u'iken ta'sir ko'rsetedi. Sonın' ushın muzika sabaqları en' birinshi ta'rbiya sabaqları delinedi. Pa'nnin' atı muzika oqıtıw metodikası emes, ba'lkim muzika ta'rbiyası metodikası dep atawg'a boladı. Jan'a da'stu'r mazmunında sabaq o'tiw ushın muzika oqıtıwshısı o'zinin' muzikalıq ha'm a'meliy bilimlerin teren'lestiriw lazım. Bu'gingi ku'nde muzika insannın' rawajlanıwında u'iken rol oynaydı. Onın' tuyg'ısına ha'm fiziologiyasına aktiv ta'sir ko'rsetedi. Ulıwma ta'lim mekteplerinin' tiykarg'ı wazıypalarınin' biri oqıwshılardı pikirlewge u'yretedi. Bul wazıypanı a'melge asırıwda muzika sabag'ı u'iken a'hmiyetke iye. Bunda oqıtıwshı balalardı belgili bir muzika shıg'arması menen tanıstırıp, onı mazmunlı, ko'rkem {janlı} qılıp aytıwg'a, oqıwshılardıń dıqqat itibarın shıg'armag'a awdarıp, oylaw qa'biletin rawajlandırıadı. Muzika sabaqlarının' mazmunında tek g'ana o'zlestiriw emes, oqıwshılardıń yadında saqlaw qa'biletin rawajlandırıw, estetik ma'deniyatın ha'm ishki sezim tuyg'ıların qa'liplestiriw na'zerde tutiladı. Oqıtıwshının' sabaqqa tvorchestvolıq ta'repten jaqınlasıwı en' a'hmiyetli wazıypalardı o'z aldına maqset etip qoyadı.

Bul muzika ta'rbiyasında jan'a metodlardı izlew~

o'mir menen ko'rkem o'ner arasındag'ı baylanısta muzika ma'deniyatının' mazmunın ha'm ma'nisin ta'riplew barısında anıq ha'disler menen mısallardan paydalanıw.

Bul waqıyalardı a'melge asırıwda oqıtıwshı jaqsı tayarlıqlar ko'rip, o'z u'stinde tınbay izlenip, yag'nıy bilim da'rejesin, ma'deniyatın ilimiy a'debiyatlar, jan'a da'stu'rler ko'rkem a'debiyatlar, teatr, muzeylerge barıw arqalı oylaw qa'biletin asırıw jolların qa'liplestirip barıwı za'ru'r.

Muzika sabaqları o'tiletug'ın kabinetti did penen sulıw etip bezew u'iken rol atqaradı. Texnikalıq qurallar metodikalıq ko'rgizbeler, pionino, saz a'sbaplarınan paydalanıp, sabaqtın' plan-konspektlerin du'zip jan'a texnologıyanı qollap sabaqtı o'tiw kerek. Solay etip muzika sabaqlarında barlıq xızmet tu'rleri sabaqtın' mazmunın, maqsetin ha'm temaların ashıp ju'z berip atırg'an waqıyalar menen baylanıstırıp barıw talap etiledi.

Muzika sabag'ı basqa pa'nlerden o'zinin' ko'rkemliliği, qızıg'arlılıg'ı ha'm balalarg'a ko'birek tvorchestvolıq zawıq, emotsional tuyg'ılar ha'm obrazlı keshirmelerdi ko'rsetip beriw menen ajralıp turadı.

Sol sebepli muzika sabag'ı en' birinshi ta'rbiya sabag'ı dep esaplanadı.

1. Ol muzikanın' teoriyası ha'm atqarıwshılıg'ı, vokal-xor shınıg'ıwları, muzika sawatı, muzika tın'law, balalar saz a'sbaplarında oynaw, ritmikalıq ha'reket elementlerin orınlawdan ibarat.

2. Muzikanın' basqa ko'rkem o'ner tu'rlerinen o'zgesheligi o'zinin' muzikalıq t'ili menen parq qıladı.

3. Muzika balalarg'a aktiv emotsional ta'sir etedi. Muzika sabag'ı o'zinin' aktiv psixologiyalıq ta'siri menen basqa pa'nlerden ajralıp turadı.

Soday-aq muzika sabag'ı basqa pa'nler menen tıg'ız baylanısadı.

Qosıq sabag'ının' basqa pa'nler menen baylanısı.

Muzikanı su'ymeytug'ın, og'an qızıqpaytug'ın adam kemde-kem shıg'ar dep oylayman. Balanın' ha'r bir qıymılında ko'rkem o'nerge, sonın' ishinde qosıqqa, muzıkag'a beyimliligin ko're alamız. Mektepte tek qosıq sabag'ında emes, soday aq muzikanı ha'r bir pa'n menen baylanıstırsaq oqıwshılardıń usı sabaqqa, ko'rkem o'nerge degen qızıg'ıwshılıg'ı artar edi.

Mısalı muzikanı a'debiyat, tariyx, dene tarbiyası, su'wret, miynet, biologiya, ta'biyat, matematika pa'nleri menen baylanıstırsaq boladı.

Sezimlerge ta'sir etiw arkalı muzika sabakta shıg'armalardı tın'law, kabıllaw ha'm tu'siniw arqalı emotsional atmosferanı kalıplestiredi.

Soday aq muzika menen a'debiyat egiz, sebebi olar birin-biri tolıqtırıp turadı. Mısalı: 8-klassta qaraqalpaq a'debiyatı sabag'ında balalar A'jiniyaz Qosıbay ulının' o'miri ha'm tvorchestvosı menen tanısadı. Balalarg'a A'jiniyaz shayırı haqqında tu'sindirgende A'jiniyaz so'zinen jazılğ'an A.Sultanovtın' «Ayt sen A'jiniyazdın' qosıqlarınan», «Sa'wdigim» toplamın ko'rsetip ondag'ı shıg'armalardı balalardıń o'zleri menen birgelikte, ya bolmasa, A'jiniyaz so'zine jazılğ'an «Jaqsı» X.Abdullaev naması «Sa'wdigim», «Kelip ket», «Qırmızı» A.Sultanov namasına jazılğ'an.

Shıg'armalardı so'zler menen namasın birlikte tın'latsa balalarg'a sabaq ju'da' qızıqlı, mazmunlı o'ter edi.

Sunday-aq A`jiniyaz Qosıbay ulının` iri shıg`armalarının` biri «Bozataw poeması». Bul poema Qaraqalpaq xalqının` tariyxında o`shpes iz qaldırğ`an. 1858-1859- jıllardag`ı Qon`ırat ko`terilisi waqıyaları tiykarında jazılğ`an.

Qon`ırat qaraqalpaqlarının` en` eski qalalarının` biri edi. Ol jerde qaraqalpaqlar menen birgelikte Arallı o`zbekler Xiywa xanlıg`ının` siyasatınan nalıp, erkin Qon`ırat xanlıg`ının` bel baylag`an. Bul erte da`wırdan baslap o`z g`arezsizligin an`sağ`an karakalpak xalqının` en` baslı a`rmanlarınn` biri edi. Ko`terilishilerdin` en` baslı toparı A`miw menen Aqdar`ya arasındag`ı Bozataw degen jerge barıp qorg`an saladı. Bunnan xabar tapqan Xiywanın` xanı ol jerde 1600 xojalıqtı joq etip, ko`terilis baslawshılardı qırıp jiberip, hayal: bala-shag`alardın` ha`mmesin Irannın` qul bazarına barıp satıp jiberiwdi buyıradı, solay etip Bozatawdag`ı 1600 xojalıq qırılıp ketedi. Bul jarda XIX a`sirdegi karakalpak xalqının` basına tu`sken en` awır apatshılıq edi. Bul haqqında «Bozataw» dep atalg`an xalıq arasında taralıp ketken namada bar.

Usı xalıq namasın sheberlik penen qayta islep «Bozataw simfoniyalıq poemasın» jazğ`an kompozitor S.Palwanov dep bul poemanı tın`latsa boladı.

Sonın` menen birgelikte «A`jiniyaz» operasın alıp tın`latsada boladı. Bunday tahlitte o`tilgen ha`r bir sabaq balalardın` yadında, ju`reginde ma`n`gi saqlanıp qaladı dep oylayman. Sunday-aq muzıka, dene tabıyası sabag`ı menen baylanıstırsa, bunda ha`r tu`rli balalar oyınların qosıg`ı menen aytıp u`yretip, deneni shınıqtırsa boladı. Mısalı: «Aq terekpe, ko`k terek» xalıq oyını. Bul oying`a kompozitor G`.Amaniyazov nama do`retken. Usı qosıqtı naması menen ayttırıp balalarg`a oyının oynatsa boladı. Baslawsh klass oqıwshıları menen dene tarbiyası sabag`ında F.Nazarovtın` «Balalar marshı» shıg`armasın sap du`zip, adımlap ju`rgiziwde qollansa boladı. Sunday-aq revolyutsiyalıq, marsh shıg`armalardı mekteptegi baslang`ısh a`skeriy tayarlıqları sabag`ında da paydalansa boladı.

Sonın` menen birge muzıkanı su`wret, ta`biyat pa`ni menen baylanıstırar ekenbiz, biz peyzajlar arkalı ta`biyattın` sulıw ko`rinislerin balalarg`a ko`rsetip olarg`a P.I.Chaykovskiynın` «Vremena goda» fortepiyanolıq p`esasın ha`r ma`wsimde baylanıslı tın`latsa boladı. Bunda biz balalarg`a tek o`zimizdin` jergilikli kompozitorlarımız emes, sonday-aq klassik kompozitorlarımızdın` shıg`armaları menen de tanıstırğ`an bolamız. Biologiya, adam anatomiyası pa`nlerinde de muzıkanın` baylanısın ko`riwimizge boladı. Mısalı: biologiyadan gu`llerdin`, o`simliklerdin` jaqsı o`siwinde muzıkanın` tasiri og`ada ku`shli ekenin ko`rsek al adam anatomiyası pa`ninde hayal ha`mledar waqtında jaqsı muzıkalar tın`lap, waqtın xosh kewilli o`tkerse, bul ishtegi rawajlanıp atırğ`an atırğ`an balag`a jaqsı ta`sir etedi. Sunday-aq ananın` jureginin` sog`ıwı balag`a ritm keypin bildiredi. Abu-Nasr -Al Farabiydin` «Muzıka haqqında traktatı» degen miynetinde matematikanın` muzıka menen tig`ız baylanısta ekenin ko`riwge boladı. Bunda alım intervallardı, notalardı san ta`rtipleri menen bergen.

Demek, muzıka adam o`mirinin` barlıq paytlarında: qıyın qıstaw, shat hurrem, kewili tasıp, qartayğ`anda da insan menen birge ju`redi eken. Sol sebepli balalardı muzıka menen tayabıyalag`anda olardın` estetikalıq ko`z qarasların, go`zzal sezimlerin qalıplestiredi.

Qosıq pa`ni oqıtıwshının` tiykarg`ı maqset ha`m wazıypaları.

Ha`r bir ka`siptin` o`zine ta`n o`zgesheligi bar. Sunday-aq muzıka oqıtıwshısının` da o`zinin` sırtı bar. Muzıka mugallimi o`zin balalarg`a bag`ıshlap, olar menen birgelikte muzıknın` teren` sırların u`yreniwge balardın` ha`r ta`repleme rawajlanıwına u`lken ta`sirin tiygizedi.

Belgili pedagog O.A. Apraksina o`z miynetinde muzıka mugallimi haqqında bılay deydi: «Bul ju`da` mashaqatlı ka`sip, muzıkant ha`m mug`allim tu`sinigi birge ju`redi. Muzıka mug`allimi oqıw-ta`rbiya isleri: olardın` ko`z qarasların, estetikalıq tuyg`ıların, ideyaların qa`liplestiredi» - deydi.

Muzıka mug`allimi jaqsı-jetik muzıkant bolıwı sha`rt. Muzıka a`sbapların shertip, qosıqlardı aytıp, muzıkanı jaqsı esitip biliw uqıbına iye bolıwı tiyis. Mug`allim sabaqta qosıq namalardı gram zapisten, yamasa magnitafonnan tın`latqang`a qarag`anda oqıwshılarg`a o`zi atqarıp ko`rsetip berse balalarda jaqsı ta`sir qaldıradı. Ayrım ko`rsetip o`tetug`ın jerlerinde irkilip qaytadan shertip, ayttırıw imkaniyatı boladı.

Muzıka mug`allimi qosıq aytıp, muzıkalıq a`sbapta shertip bilgeni menen qalмай, ol muzıka a`debiyatınan, muzıka tariyxınan jaqsı bilimge iye bolıwı kerek. Sunday-aq, muzıka mug`allimi to`mendegi qabiletlerge iye bolıwı sha`rt.

1. Izertlewshilik (Muzıka shıg`armaların ha`m iskusstvasının` basqa da tu`rlerin analizlew) o`zinin` jumısına, ilimiy metodikalıq a`debiyatlarg`a baha berip biliw uqıbına iye bolıwı.

2. Joybarlaw (oqıw ta`rbiya islerin jobalastırıw, oqıwshılardıń a`dep-ikramlılıq estetikalıq ta`rbiyasına qaratılğ`an jumislardı: muzikalıq uqıbın ha`m qa`biletin rawajlandırıwdı jobalastıradı).

3. Konstruktivli (muzika sabag`ının` ha`m klasstan tıs jumıslarının` qurılısın anıqlaw).

4. Komunikativli (oqıtıwshı ha`m oqıwshı arasındag`ı qarım-qatnastı ku`sheytiw, hu`rmet-izzet ha`m isenimdi arttırıw.)

5. Sho`lkemlestiriwshi (oqıw-ta`rbiya islerinin` a`meliy tu`rde orınlanıwı) bulardıń ha`mmesi muzikalıq ta`rbiya jumısın sheshiwde muzıka mug`allimlerinin` aldına qoyılğ`an talaplar bolıp esaplanadı. Muzıka mug`allimi shıg`armalardı tan`lag`anda balalardıń jas o`zgesheliklerin, emotsionallıq ta`sirshen`ligin, esapqa aladı. Bunın` ushın mug`allim, ilimiy izertelw jumıslarınan xabardar bolıwı kerek.

Sunday-aq muzıka mug`alliminin` isinde sho`lkemlestiriw uqıbı aktiv rol` oynaydı. Bul a`sirirese vokal-xor jumıslarında ko`zge taslanadı, ha`m ko`bineze mug`alliminen aldın ala ko`p tayarlıqtı talap etedi.

Muzıka pa`ni -mekteptegi muzikalıq ta`rbiyanın` en` a`hmiyetli, sho`lkemlestiriwshi forması.

Muzıka do`geregi , fakul`tatıv sabaqlarına qarag`anda muzıka sabag`ında balalar ha`mme birgelikte klass boyınsha birgelikte jumıs alıp baradı, yag`nıy kollektivli turde qosıq aytadı.

Sabaq o`z ishine ha`r qıylı muzikalıq qa`bletti kirgizedi, qosıq aytıw, muzikalıq qıymıl-ha`reketler, muzikalıq a`spablardı shertip biliw ha`m tın`law. Qosıq u`yretiw ha`m nana tın`law ushın bir qansha waqıt kerek boladı.

Bir sabaqta ha`mmesi menen tanısıp shıg`ıw mu`mkin emes. Sol sebepli taza shıg`arma menen tanısıp , aldın`g`ı sabaqtag`ı qosıqtın` dawamın u`yrenip , qaytalap bara beredi. Mısalı, 2 klasta A`. Sultanovtın` «Su`yemen elimdi» qosıg`ın u`yretip baslasa, al nama tın`lawg`a M.Burxonovtın` «Aq altın val`sin» tanıtırsa boladı, sonın` menen birge o`tken sabaqtag`ı Q.Abdullaevtın` «Bag`» qosıg`ın qaytalap barsa boladı, yag`nıy balalar sabaqta bir shıg`arma menen sheklenip qalмай, bir neshe shıg`arma menen qatar tanısıp baradı ha`m olardı bir-biri menen salıstırıp analizlese boladı.

Muzıka mug`alliminen sabaqta qosıqtı atqarıp g`ana qoymastan, qosıqtın` shıg`ıw tariyxı, kompozitorı haqqında teren` bilimge iye bolıwdı talap etedi. Ta`jiriybeli oqıtıwshılar o`zlerinin` ayrıqsha sheberligi menen sabaqtı bir qa`lipte sho`lkemlestire aladı. Bul degen sabaqtın` ha`r bir elementi bir-biri menen tıg`ız baylanısadı. Ha`r qıylı metodlardı paydalanadı.

Zamanago`y sabaqtı a`sbap-u`skenelersiz o`tiw mu`mkin emes. En` birinshi muzıka kabinetı qosıq aytıwg`a qolaylı, estetikalıq ko`rkem-o`ner atmosferasına tuwrı keletug`ınday etip bezeliw kerek. Sunday-aq sabaqqa balalar muzikalıq a`sbapları, texnikalıq ko`rgizbe qurallar plakatlar kerek boladı. Bular sabaqtın` sapalı o`tiwine bir qansha ko`mek beredi.

Ha`zirgi ko`nde muzıka mug`allimine balalarg`a ha`r qıylı atqarıwdag`ı shıg`armalardı (orkestr, xor, ansambl`) tın`latıw ushın plastinkalar kerek boladı. Fonoxrestomatiyadan u`yretileug`ın qosıqtı qızıqlı, mazmunlı etip akkomponimenti menen tın`lap son`ınan u`yretilse balalarda qosıqtın` atqarıw sheberligine itibar berip jaqsıraq etip atqarar edi.

Qadag`alaw sorawları

1. Muzıka sabag`ının` maqset ha`m wazıypaları nelerden ibarat.
2. Muzıka sabag`ı qanday o`zgesheliklerge iye ha`m qanday pa`nler menen baylanıslı
3. Zaman talabına tiykarlanıp muzıka sabag`ı qanday bolıwı kerek.
4. Muzıka sabag`ının` qurılısı qanday qızmet tu`rinen ibarat.
1. Muzıka sabag`ının` maqset ha`m wazıypaları nelerden ibarat.
2. Muzıka sabag`ı qanday o`zgesheliklerge iye ha`m qanday pa`nler menen baylanıslı
3. Zaman talabına tiykarlanıp muzıka sabag`ı qanday bolıwı kerek.
4. Muzıka sabag`ının` qurılısı qanday qızmet tu`rinen ibarat.

Qadag`alaw sorawları

1. Muzıka oqıtıwdın` qanday metodların bilesiz?
2. Jeke metodlar degende neni tu`sinesiz ha`m onın` qanday tu`rleri bar?

3. Muzika oqıtw metodlarının` tu`rleri ha`m olardıń wazıypaları
4. «Metodika» so`zi neni an`latadı ha`m onıń wazıypaları neden ibarat?.

Tayanış tu`sinigi

1. «Metodika»-biliw ha`m u`yreniw usılı
2. Jeke metodika-bir pa`nnin` usılı
3. A`meliy metod, ta`jiriybeli usıl

A`debiyatlar

1. Amanullaev.D. Umumiy talim maktablari uchun musiqa dasturlari T-1992
2. Nurmatov.X. 6-sinf uchun uquv qullanma 1-1997
3. Amaniýazov.G. 1-2-3 klasslar ushın qosıq sabaqlıg`ı No`kis 2002

Tema. Muzika sabag`ında nama tınlaw ha`m qabıllaw ma`deniyatı

Joba.

1. Muzika tın`law-sabaqtın` jetekshi hızzmet tu`ri
2. Oqıwshılarda muzika tın`lawdı rawajlandırıw o`zgeshelikleri.
- 3.Oqıwshılarda muzika tın`law ko`nlikpelerin` qa`liplestiriw metodları
4. Sabaqta muzika shıg`armaların u`yretiw basqıshları

Wlıwma ta`lim mekteplerinde muzika sabag`ının` tiykarg`ı wazıypaların` biri-oqıwshılarda muzikanı tın`law ko`nlikpelerin` rawajlandırıw,og`an emotsional mu`na`siybetti qa`liplestiriwge erisiw bolıp tabıladı.Bul etap sabaqtag`ı barlıq hızzmet tu`ri tiykarında a`melge asırıladı.Mısalı qosıq u`yretiw ushın onı da`slep tın`law shıg`armanın` taza aytılıwına, muzikanın` rawajlanıwına qulaq salıw,muzika saz a`sbapları menen qosılap aytıw, oyın ha`reketlerin` islep onın` o`zgeriwshen`ligin` seze biliw shıg`armag`a o`z mu`na`sibetlerin` bildire alıwı lazıw.Sonın` menen bir qatarda muzika tın`law sabaqtag`ı hızzmet tu`rinin` g`a`rezsiz bir bo`limi bolıp esaplanadı.Metodikalıq a`debiyatlarda muzika tınlaw ha`m qabıllaw dep ju`ritiledi.Bunda oqıwshılar o`zlerinin` atqarıwınan` anag`urlım qıyın bolg`an` shıg`armalar menen tanısadı.Bunday shıg`armalardı tın`law tek qana muzika menen tanısıwdan ibarat bolmawı tiyis.Muzikanı qabıllaw –muzikanın` mazmunın(muzikalıq obrazdı) esite biliw,ko`z aldılarına keltiriw arqalı o`zlestiriledi.Oqıwshılarda muzika tın`lawdı rawajlandırıw-olardı muzikanı` insannın` kewil keshirmelerin,oy-pikirlerin,du`n`yag`a ko`z qarasların` obrazlar arqalı qabıllawg`a qaratıwı tiyis.Bunın` ushın olarda muzikag`a bolg`an ta`sirshen`lik,qızıg`ıwshılıqtı` arttırıw, muzikalıq tvorchestvolıq qa`biletlerin` , talg`amda(did) ti rawajlandırıw talap etiledi.Bul bilim ha`m ko`nlikpelerdin` qa`liplesiwi balanin` wzaq waqıt an`ının` rawajlanıw da`wirin talap etedi.Qunlı shıg`armalar balalardıń muzikalıq talg`amın ta`rbiyalawdın` tiykari bolıp hızzmet atqaradı.Muzika tın`law qıyın psixologiyalıq da`wir bolıp,onın` tiykarında real ko`rinislerdi, obrazlardı muzikalıq sesler arqalı esite alıwı onın` ta`sirleniw qa`biletine jatadı.Muzikalıq shıg`armalar du`n`yasına kirip barıw,muzikanın` keypiyatın seziniw,mazmunı tu`sinip jetiw tın`lawshının` o`zine ta`n hızzmet arqalı a`melge asırıladı.Muzika insang`a o`zinin` quralları arqalı –dawıs,lad ,metroritm,temp,dinamika,registr,faktura,forma ,faktura ,ko`pdawıslıq sıyyaqlı boyawlarda ta`sir etedi.Bul ta`riplewshi quralları shıg`armanın` keypiyatın,go`zzallıg`ın,mazmunın tın`lawshıg`a ta`sirli etip jetkerip beredi.Biraq muzikanı tu`siniw onı qabıllaw, muzika neni ta`riplep atırg`anın` seziw ,muzika menen baylanısta bolıw ko`rkem ha`m muzikalıq ta`jiriybeni talap etedi.Sonın` ushın da muzikaizertlewshileri: muzika tın`law miydın` ,aqıldın` ku`shli hızzmet tu`ri ha`m o`zine ta`n tvorchestvo esaplaydı.Muzikanı qabıllaw ma`seleleri tiykarınan muzika quralları bolıp ol muzika izertlewshileri,psixologlar ha`m pedagoglardın` ilimiy izleniw jumıslarında o`z ko`rinisin tabadı.

Oqıwshılarda muzika tın`lawdı rawajlandırıw o`zgeshelikleri.

Muzika insang`a ta`sir etiwshi ku`sh bolıp onı quwandıradı,zawıqq bo`leydi o`zine qızıg`ıwshılıq oyatadı.

Insan tuyg'ılarının barlıq ko'rinisleri- quwanış ha'm qayg'ı,baxıt ha'm da'rt muzıkada o'z ko'rinisin tabıwın ha'm balalardıń esitip qabıllawları ,an'lawları ha'm sezine biliwleri balalardıń muzıka menen baylanısta bolıwı ushın tu'rli qurallardı qollanadı.Bul bolsa ko'birek sabaqta qollanılatug'ın shıg'armalarg'a baylanış.Shıg'armalar ko'rkem obrazlı, mazmunı qızıq ,balalarg'a tu'sinikli ha'm balalardıń talabına juwap beriwleri sha'rt.Sonın menen birge oqıwshılarg'a tın'law ushın beriletug'ın muzikalıq materiallar olardıń tın'law dıqqatı esapqa alınıwı lazım.6-7 jastag'ı balalar 1-1.5 minut muzıkanı tolıq dıqqat penen tın'lay aladı.,u'shinshi - to'rtinshi klass oqıwshıları 4-4.5 minut atqarılatushın shıg'armalardı tın'lay aladı,al o'spirimler 15-17 minut dıqqat penen shıg'armanı tın'lay aladı. Ha'r balanın qızıg'ıwshılıg'ı ishki du'n' yasına mas boladı.Belgili bir jastag'ı balalardıń o'z aldına qızıg'ıwshılıqları birdey boladı. 7-8 jasta kishi jastag'ı mektep oqıwshıları kewilli ,shoq qaharmanlıq ,oyın temasındag'ı muzikalardı qızıg'ıwshılıq penen tın'laydı.Olardı anıq obrazlı poetikalıq mazmunga'ıye tu'siniwge an'sat bolg'an shıg'armalar qızıqtıradı.Mısalı: «Aq terek pe,ko'k terek», «Dilxiroj», «Chamanda gul», «Laylak keldi», «Archa bayramı» N.Norxujaevtin' , «Ag'ash soldatchalar marshı» P.Chaykovskiy uqsag'an shıg'armalardı balalarg'a tın'latsaq boladı.

Balalar shıg'armanın *janrlıq o'zgesheliklerin-marsh,qosıq* oyındı jen'il o'zlestiriedi. Sonın ushın oqıtıwshı oqıwshılardı muzıka janrının o'zgeshelikleri menen tanıtırg'anda janrdın tek qana xarakterin anıqlap qana qoymastan janrdın o'zgesheliklerin ko'rsetip beriwge de ha'reket etiwı tiyis.Bunın ushın balalarg'a p'esalardı analizlep olardag'ı ulıwmalıqtı tabıw wazıypa etip beriledi.Mısalı: Fatax Nazarovtin' «Juris marshı»,D.Zakirovtin' «Bayram marshı»M.Blanterdin'»Futbol marshı»,P.Chaykovskiydin' «Ag'ash soldatchalar marshı»shıg'armaların u'lgilerinde balalar marsh muzikasının o'mirdegi tutqan ornı haqqındag'ı tu'sinikke iye boladı.Ko'rsetilgen shıg'armalardıń keypiyatı birdey olardı birlestirip turatug'ın o'zgeshelik-barlıg'ı birdey qadam taslawg'a shaqırıwshı anıq usıl,marsh xarakterindegi shıg'armalar bolıp tabıladı.Sunday-aq oyın ha'm qosıq janrının o'zgesheliklerin ko'rsetip beriwi mu'mkin.Shıg'armanın janrlıq o'zgesheliklerin u'yrengennen son' balalardı muzıkadag'ı ko'rkemlik ha'm ta'riplewshilik ,su'wretlewshilik tusiniklerine alıp keliwi mu'mkin.En' birinshi oqıwshılarg'a muzıkanı ta'riplep beriwi ko'rsetiledi.Muzıka kewilli.shoq,qayg'ılı na'zik,ha'zil,g'am ta'shwishler,da'rt siyaqlı tu'rli keypiyatları ta'riplep turli shıg'armalar mısasında ko'rsetiwı mumkinI.Akbarovtin' «Alla»,A.Mansurovtin' «Quzichog'im uyınchoq»,P.Chaykovskiydin' «Kasal kug'ırchoq» shıg'armaları, «Lazgi», «Paxtooyning bayramı» shıg'armaları.Sodan keyin balalarg'a ta'biyat ko'rinisin suwretlewshi shıg'armalardıń ja'redminde muzıkanı *su'wretlew* xaqqındag'ı tusiniklerge iye boladı.

9-11 jastag'ı oqıwshılardı ko'birek muzıkadag'ı o'tken ha'm ha'zirgi da'wir qaxarmanlıq teması ,xalıq tvorchestvosı, tu'rli haliqlar muzıkası qızıqtıradı.Kompozitor tvorchestvosı ,xalıq qaharmanları o'z ko'rinisin tapqan shıg'armalar qızıqtıradı. Muzıkanı ta'riplewshi quralları-dinamika,registr,lad xaqqındag'ı tu'siniklerge iye boladı.A'piwayı muzikalıq formalar menen tanısadı.A'ste-sekin muzıkanın ta'kirarlawshı belgileri,variantlı o'zgerisleri arqalı elesletiw tu'siniklerine iye boladı.Oqıwshılarg'a muzikalıq obrazdın rawajlanıw maqsetin tu'sindirgende grafikalıq jazıwlardan paydalanıwg'a boladı.

Mısalı: a'piwayı u'sh qısımlı shıg'armalar usılay ko'rsetiledi:

u'sh mu'yish ,oval,u'shmuyish,

A'piway muzıka formaların o'zlestirgennen son' variatsiya ,ronda syuita sıyaqlı muzikalıq janrlar menen tanısadı.Bunda da sızba jaqsı ja'rdem beredi. Variantlıq tiykarında muzıkanın rawajlanıwın bildiriw ushın bir turdegi formalardıń tu'rli ren'degi ko'riniske keltiriwi mu'mkin: O'spirimlerde insannın ishki du'n'yası , his tuyg'ıları ,keshirmeleri ,muxabbat obrazları arqalı qızıg'ıwshılıq oyatadı. Muzıka tın'lawdı rawajlandırıwdın en' a'hmiyetli basqıshların birı-o'spirimlerde muzikalıq dramaturgiya xaqqındag'ı tu'siniklerdi payda etiw.Bul ta'sirlendiriwler tiykarınan iri ko'lemdegi shıg'armalar menen tanısıw da'wirinde payda boladı. Bag'darlamag'a kirgen T.Qurbanovtin' « Shıraq» baleti,Ulug'bek Musaevtin' «Tumaris» baleti,T.Jalilovtin' «Taxir va Zuxra» operası S.Yudakovtin' «Mirzasho'l» vokal-simfoniyalıq syuitası,Betxovennin' «Qaharmanlıq», Motsarttin' 40 simfoniyanın tın'lap o'zlestiriw waqtında bul shıg'armalardıń shiyelenisip ,bir-birimenen qarama qarsı gu'resleri arqalı shıg'armanın janrları, xakteri arqalı u'lken goyalardı bilip

aladı. Mazmunı jag`man qıyın bolg`an shıg`armalardı dıqqat penen tın`lawdı u`yretiw oqıtıwshıdan u`lken sheberlikti talap etedi. Sonın` menen birge ha`r bir oqıwshı o`zinin` shahsiy ha`m muzikalıq ta`jiriyesinen kelip shıqqan xalda muzikanı qabıllaydı. Oqıwshılarda muzika tın`law bir qansha nızamlılıqlarg`a tiykarlanadı.

1. Oqıwshılardıń muzikanı dıqqat penen tın`lawg`a «bag`ıtına» qarap guzetip u`yretiwi lazım.

2. Muzika tın`law maqsetke qarap bag`darlang`an bolıwı tiyis.

3. Balalarda muzıkag`a bolg`an mu`na`siybetti qa`liplestiriw. Bunın` ushın sabaqtag`ı qollanılatus`ın shıg`armalar balalarg`a ko`rkemlik jag`man ta`srli, qızıg`arlı mazmunı tu`sinikli bolıwı sha`rt.

4. Beriletug`ın shıg`armalar balalardıń jasına mas bolıp puxta o`zlestiriliwi tiyis. Jaqsı o`zlestirilgen shıg`arma g`ana muzikalıq dun`ya qarastı o`zlestiredi, didti qa`liplestiredi ha`m muzika tın`lawdı rawajlandıradı.

Oqıwshılarda muzika tın`law ko`nlikpelerin qa`liplestiriw metodları.

Oqıwshılarda, a` sirese baslawısh klasslarda muzika tın`lawdı rawajlandırıw qıyın wazıypa bolıp esaplanadı. Oqıwshı muzikanı pu`tinliginshe ulıwma xarakteri, keypiyatı arqalı qabıllaydı. Olar «qayg`ılı-kewilli», «shaqqan -a`ste» marsh, qosıq, oyın siyaqlı kontrastlı obrazlardı jen`il ayıra aladı. Biraq sonın` menen bir qatarda shıg`armanı tolıq basınan aqırına shekem dıqqatların buzbay tın`lay almaydı. Ko`binese shıg`armanın` baslang`ısh taktlerin tın`lap aqırına shekem tın`lay almaydı. Sonın` ushın oqıtıwshı shıg`armanı tolıq tın`lawdı u`yretiwi wazıypa etip qoyıladı. Muzika shıg`armaların tın`law ha`m qabıllaw payıtında oqıwshılarg`a ja`rdem beriwi tiyis. Oqıwshılardıń tın`lap atırg`an shıg`armalarına bo`lim tayarlaydı. Oqıwshıda ma`deniyatlı tın`lawshı ko`nlikpelerin qa`liplestiredi. Muzikanın` mazmunın ta`riplewshi quralların a`piwayı analizlewge u`yretiw.

Muzika xaqında pikir ju`rgiziw .

Shıg`armalarg`a estetikalıq jaqtan baha beriwi ko`nlikpeleri payda boladı. Muzika tın`latıwdan aldın oqıwshılardıń dıqqatın ja`mlep shaqqanlastırıw ushın oqıwshılardıń aldına tu`rli wazıypalardı qoyıwı mu`mkin. Misalı:

1. Ha`zir sizler bir shıg`armanı tın`laysız ha`m bul shıg`armag`a siz qanday at qoyg`an bolar edin`iz?

2 «Sizler M. Mirzaevtin` «Bahar val`si» shıg`armasın tın`laysız. Muzikanı esitip ha`m oylap ko`rin` shıg`arma ne ushın bulay dep ataladı?»

3. Muzikanı dıqqat penen esitin` ha`m aytın` shıg`armada bir keypiyat ko`rinis tapqanba, yamasa bir neshesi berilgenbe ?

Bunday wazıypa – sawallar balalardı muzika tın`lawg`a u`ndeydi ha`m aktivlestiredi.

Balalardı muzikalıq jaqtan aktivlestiriwshi metodlar to`mendegiler :

Balalar tanıs bolg`an shıg`armalardı jan`a atqarıwda shertip beriwi.

Ha`r qıylı atqarıwda berilgen shıg`armalardı ko`rsetip beriwi misalı: «Chamanda gul» shıg`armasın xordın` atqarıwında ha`m duwtarshılar ansambilinin` atqarıwında tın`latıw.

Oqıtıwshının` janlı atqarıp beriwi.

Oqıtıwshının` kirisiw so`zi

Joqarı sıpattag`ı DVD, SD jazıwlarınan paydalanıw.

Sabaqta muzika shıg`armaların u`yretiw basqıshları.

Muzika tın`law muzika shıg`armaların u`yreniw da`wirinde rawajlanadı ha`m bul da`wir to`rt basqishta a`melge asırıladı: oqıtıwshının` kiris so`zi, muzika shıg`armaların birinshi ma`rte tın`law, muzika analizi ha`m qaytalap tın`law. Misallar kelirip o`temiz.

Analiz ha`r bir klassta tu`rlishe alıp barıladı.

1-2 klasslarda analizge to`mendegiler kiredi.

1) muzikanın` mazmunı, xarakteri kiredi,

2) muzikalıq janrı.

3-4 klasslarda suxbat to`mendegi tu`rde o`tkiziledi.

1) mazmun ha`m xarakter,

2) muzikalıq janr

3) muzika qalay o'zgeredi

4) muzikalıq forma

5-7 klasslarda analiz teren'lesedi.

1) xarakter mazmunına baylanıslı

2) muzikalıq janrlar, vokal-simfoniyalıq syuitalar, opera, oratoriyalar, simfoniya, balet h.t.b.

Muzika analizi tiykarında oqıwshılardıń muzıkag'a kirip barıwı, tiykarg'ı muzıkanın nızamlılıqların tu'sinip barıwı basqıshpa-basqısh a'melge asırıladı. Juwmaqlap aytqanda oqıwshılarda muzika tın'lawdı rawajlandırıw oqıtıwshıdan tu'rli metod ha'm usıllardan paydalanıw talap etiledi. Muzika nızamlılıqları, muzika sanatı o'zgeshelikleri a'piwayı janrlardıń quramalı janrg'a qarap basqıshpa-basqısh o'zlestiriwdi ta'miyinlew muzıkanın ta'rbiyalıq ta'sirin ku'sheytiredi.

Paydalanılǵan a`debiyatlar.

1. Amaniyazov.G. Qosıq –nama sabaqlıǵı N, «Qaraqalpaqstan» 1995 j. 2-klass.

2. Balalar baqshası. N. «Bilim» 1990 j.

3. Karimov.I.A. Ulıwma orta ta`limnin` ma`mlketlik ta`lim standartı. Baslang'ısh ta`lim. 6-san. T. «Sharq» 1999 y.

4. Karimov.I.A. Barkamol avlod orzusi. T.«Sharq»1999 y.

5. Xujaeva M «Umumtal`im maktablarida musiqa wqıtish metodikasi» Toshkent-2008

6. Xalbuzar` P, Popov.B. Dobrovol`skaya N. Metodika muzikal`nogo vospitaniya. M. Muzika 1990 g.

6. Radınova.O.P. Slushaem muzıku. M. «Prosveshenie». 1990 g.

Oqıwshılarda vokal,xor ko`nlikpelerin, muzıkanı atqarıw qa`biletin qa`liplestiriw .

1.Vokal-xor ko`nlikpeleri haqqında tu`sinik

2. Vokal-xor ko`nlikpelerinin` tu`rleri

3. Muzika sabaqlarında vokal-xor ko`nlikpelerinin` a`hmiyeti

4. Qosıqshılıq apparatının` du`zilisi ha'm sestin` payda bolıwı

Xor bolıp qosıq aytıw qıym psixologiyalıq – fiziologiyalıq protsess bolıp esaplanadı. Muzika sabaqlarında vokal -xor isleri, oqıwshılardıń morallıq – estetikalıq tarbiyası ushın oqıtıwdıń en` aktiv forması bolıp tabıladı.

Xor bolıp qosıq aytıw oqıwshılardıń dıqqat – itibarın ku`sheytedi, este saqlaw, so`ylewi rawajlanadı, dawıs dipazonı ken`eyedi, muzika oqıwı o`sedi mutatsiya da`wiri jen`il o`tedi, du`n`ya qarası jıldan jılǵa jetilisip baradı. Vokal xor ta`jiriybeleri muzika sabag`ında zaru`r a`hmiyetke iye. A`sirese, xor shınıǵıwlarında oqıwshılardıń dıqqat – itibarı sanalılıǵı ha`m aktivliligi asadı, muzikalıq este saqlawı jaqsı rawajlanadı sonın`menen birge u`yrengen qosıqların atqarg`anda zawıqlanıw sezimi payda boladı. Qosıq aytqanda, do`retiwshi atqarıwshılıq birliginde ku`sheyedi ha`m doslıq ja`ma`a`tine birlesedi.

Qosıqtıń so`z ma`nisin ha`m muzika lapızın teren` qabıl etedi ha`m shıǵ`armanın` mazmunı arqalı turmıstı u`yrenedi. Joqarıda bayan etilgen na`tiyjelerge erisiw ushın to`mendegi vokal xor ta`jiriybelerin qa`liplestirip barıw ha`m xor bolıp qosıq aytqanda bulardı basshılıqqa alıwı sha`rt. Sebebe tek g`ana vokal – xor ta`jiriybe quralları menen g`ana jag`ımlı hawazına erisiw mu`mkin.

Vokal – xor ta`jiriybeleri altı tu`rge bo`linedi.

1. Sabaqta qosıq aytıw qag`ıydaları.
2. Qosıqshılıq hawazı.
3. Dawıs payda qılıw.
4. Sazlaw.
5. Ansambl`
6. Uqsatıw.

1. Qosıq aytıw qag`ıydaları, degende sabaqta oqıwshılardıń otırıw ha`m turıw jag`dayı nazerde tutiladı. Otırıp yaki turıp qosıq aytqanda bas, qol menen ayaqların qanday tutıw lazımlılıǵı haqqında oqıwshılarg`a tu`sindiriw ha`m mudamı baqlap, esletip turıwdan ibarat. Usı qosıq aytıw qag`ıydaları gewdeni qıysaytırmastan tuwrı tutıw, otırıp qosıq aytqanda parta

su`yengishine su`yenbesten jelkelerin jen`il kerip, iekti artıqsha ko`termesten moyın ha`m basın tuwrı uslaw, qollardı erkin pa`ske tu`siriw ha`m alaqandı dizeler u`stine jen`il qoyıp en`keymesten otırıw ha`m ayaqların jelke ken`liginde uslap erkin qosıq aytıw sıyaqlı ko`rinislerden ibarat.

2. Qosıqshılıq hawazı – bizge belgili qosıq aytıwdag`ı dem alıw menen fiziologik dem alıw bala tuwılǵan ku`nnen meditsinalı halda a`mel qıla baslaydı ha`m ashıq bir ritmnen ma`lim, bir waqıt aralıǵında payda boladı. Qosıq aytıwda bolsa dem alıw tez, qısqa waqıt aralıǵında payda boladı. Dem alıw xa`m qosıq buwınların` sozımlıǵına, tempine ha`m xarakterinin` sa`wleleniwine qarap sozıladı. Dem alıw ritmi aytılıp atırǵan qosıq xarakterine qarap o`zgerip turadı ha`m tabiyg`ıy dem alıwdıń to`mendegi tu`rleri bar.

Ko`kirekten dem alıw, diafragma, ishten dem alıw turleri bolıp bo`linedi.

Ko`kirekten dem alıw:

Diafragma: Bul shınıǵıw Diafragmaning aktivliligi ha`m ha`reketshen`ligin rawajlandırıw ushın qullanıladı. Qolın`ızda arqan`ızg`a qoyıp, o`zin`izdi qaptaldan orap alın`. Seslerdi aytıp atırǵanda qollardıń deneden sekirip ajralıp turg`anın seziwip biliwi kerek. **D** ha`m **n** u`nles seslerdi qattı aytıw za`ru`r, bunin` ushın til tanglayga jabıstırıladı, aldingi joqarı tis qatarlarga tireledi. ha`m **d (n)** u`nles sesler juplanıp aytiladı.

a) **Bir tekis** N. Sinitsina.

b)

Ishten dem alıw:

Kishi jastag'ı balalardın' ko'kirekten dem alıwı tar, qısqa ekenligi sebepli, olar dem alıwın ko'kirek penen dem alıw, sol sebepten qosıq aytqanında jelkelerin ko'terip, asıg'ıp ha'm qosıq buwınlarındag'ı so'zin bo'lip alıwları tabiyg'ıy. Sonın' ushın balalardın' jelkelerin ko'termesten, asıqpastan, dem alıwı ha'm onı qosıq buwınlarının' aqırına shekem bir qalıpte jetkiziw,

a'sirese so'zdi bo'lip dem alıwın u'yretip barıwı lazım. Dem alıw ta'jiriybesi u'stinde islew protsessinde balalar dıqqatın hawazlarının' ken' jan'lawına tartadı. Bunın' ushın gu'ldi iyislegendey la'zzet alıp ha'm shawqımsız dem alıwg'a u'yretiledi. Mine usı ta'jiriybeni a'melge asırıwdı sabaqlıqlarda, qollanbalarda usınıs etilgen vokal -xor shınıg'ıwların aytıw, balalar xorında atqarılğ'an qosıqlardı magnit lentası arqalı tın'law sıyaqlı a'meliy shınıg'ıwlarında qa'liplestirip barıladı.

Balalar tayarlanıp ha'm qosıqlardı aytqanda oqıtıwshının' qol ha'reketine qarap dem alıwg'a ha'm onı (tejep) u'nemlep ornı menen buwınları aqırına shekem jetkiziwge a'detlenip baradı. A'sirese dirijerlıq ha'reketi «dıqqat», «auf», «atqarıwdı baslaw», «atqarıwdı juwmaqlaw» larg'a itibar etip qosıq aytıwg'a wyretiwge dem alıwdı ta'rtipke salıw ushın za'rwr. Balalar dem alıw ko'leminin' imkaniyatların esapqa alg'an halda shınıg'ıw ha'm qosıqlarda dem alıw jolları aldınan belgilenip qoyıladı ha'm olardı wyretiw protsessinde a'melge asırıladı. Bul shınıg'ıw dem alıw tiykarında legatoni o'zlestiriw, dawıstı jawıp aytıw ushın qollanıladi (kvinta intervalı shen'berindegi ha'r qıylı ritmikalıq ko'rinislerde).

a) **Bir tekis**

Lya - mi - sol - mi - do

Do(re) - mi(fa) - sol(lya) - mi(fa) - do(re)

3. Dawıs payda bolıwı: dawıstın' payda bolıp keliwi qıyın psixologiyalıq – fiziologiyalıq protsess. Ol o'z hawaz aldınan (ko'kirek, jutqınshaq) ha'm onın' ishindegi konsimon eki hawaz perdesinin' dem alıw o'kpe, traxeyalar, ko'kirek bo'limi ha'm esitiw apparatlarının' birgeliktegi a'meliyatta payda boladı. Tamaqta payda bolğ'an ses ku'shsız ha'm ısıldap shıqqan dawıs lapızı, onın' so'ylew apparatı ko'binese murın boslıg'ı arqalı terbelisi ku'sheyip ha'm o'zine ta'n tembr ha'm sin'g'ırlag'an qa'siyetleine iye boladı. To'r organ dem alıw, hawaz, so'ylewi ha'm esitiw apparatlarının' o'z – ara xızmetindegi muzikalıq seslerge aytilatug'ın hawaz – qosıqshılıq hawazı dep ataladı.

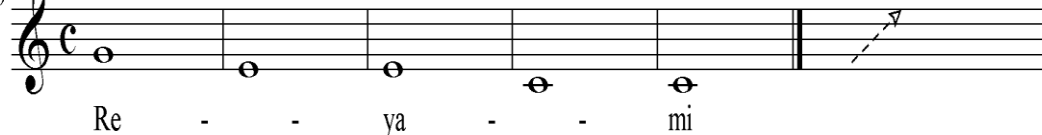
Belgili to'rt apparatının' birgelikli qosındısı qosıqshılıq apparatı deydi.

I-klass owıwshılarının' dawısın sharshatpastan qosıq aytırıw ushın qosıq aytıwdı (sol', lya)notası aralıg'ına aytırıug'a boladı, ishki diapazonı (mi, si). Ulıwma diapazon (re-I, do-2) bolıp, bug'an belgili ko'lemde a'mel qılıw lazım.

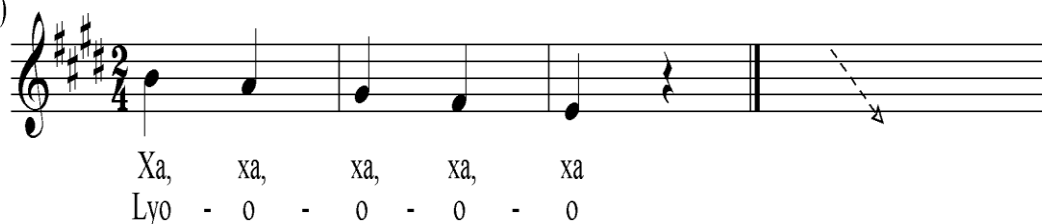
Balalar bas rezonatorına tiykarlang'an «fal'tset»te jarqın hawazda qosıq aytadı. Balalar qosıq aytqanda tek juwmsaq aktsent penen baslaw, hesh qashan qosıqtı qattı aktsent penen baslamawı kerek. Buni oqıtıwshı baqlap barıwı shart.

4. «Dawıstı sazlaw» – saz ha'r bir balanın' berilgen muzıka sestin anıq qabıl – etip, o'z hawazın og'an maslap qosıq aytıw – sazlanıwı degen mag'ınanı an'latadı. Basqa qılıp aytqanda, sazlanıw – ma'lim bir ba'lentliktegi sestin anıq intonatsiya qılıw demekdu'r. Bul za'ru'r ta'jiriybe bolıp esaplanadı. Sonlıqtan baslawısh klasstag'ı vokal -xor jumıslarının' tiykarğ'ı maqsetlerinin' biri qosıqtı taza etip aytıwg'a erisiwden ibarat. Bunın ushın birinshi sabaqtan baslap balalardın' dawısın sazlaw ta'jiriybelerin rawajlandırıw u'stinde sistemalı tu'rde jumıs alıp barıladı. A'sirese, muzıka mug'allimi to'men rawajlanıp atırg'an balalarg'a itibardı ku'sheytiriwi lazım. Olardı mug'allim dawısına say a'sbapları menen sazlaw ushın berilip atırg'an seske ha'm talantlı balalar menen ten'lewine ha'reket etedi ha'm intonatsiyasının' sazğ'a tusiwine erisiledi sonday-aq bir qıylı ba'lentliktegi aytatug'ın shınıg'ıwlar arqalı a'melge asırıladı.

a) **Bir tekis**

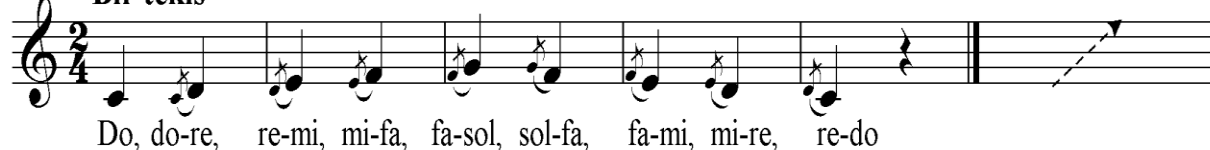

b)

5. Ansambl' – «ansambl'» frantsuzsha so'z bolip birgelikte degen mag'inani an'latadi. Ol muzika balet, arxitektura ko'rkem – o'ner nizamlarining biri. Muzikada bir neshe atqariwshilarining birgeliktegi atqariwi ansambl' dep aytiladi. Ma'selen: o'zbek, qaraqalpaq xaliq saz a'sbapları ansambli, ayaq oyın ansambli, vokal ansambli ha'm basqalar. Xorda bolsa ba'rshe qosiqshilarining saz birligin, atqariw tempin, ritm usılı ha'm dinamikalıq u'ylesiwi vokal -xor ansambili dep aytiladi. Ansambl' jeke ha'm ulıwma tu'rlerge bo'linedi. Xordag'ı ba'rshe atqariwshılardıń bir hawazg'a sazlanıp hamme bir dawısta aytıwına **ansambl'** dep aytiladi. Ha'r bir dawıstı ayırıp biliw, saz ha'm ansambl'din' u'ylesiwi uzaq jumıs protsessin talap etedi. Mug'allim balalardıń dawısların anıqlap olarg'a shınıg'ıwlar isletiwı kerek. En' birinshi dawıs sazlap bolg'annan keyin bir dawıslı shıg'armalardı uyretiwden baslaw kerek. Birinshi klass oqıwshılarına qosıqtı uyretkende diktsiya, artikul'yatsiyag'a itibar beriw kerek. Seslerdi durıs aytıwg'a erisiw ushın diktsiya artikul'yatsiyag'a baylanisli shınıg'ıwlar isletse boladi.

a) **Bir tekis**

b)

d)

a) **Bir tekis**

G. Tits.

b)

Mi, me, ma, mo, mu
Ma, me, mi, mo, mu

d)

A, e, i
Du, do, da

e)

U, o, a, e, i
I, e(ye), a(ya), o, u
A, e, i, o, u

Sonda g'ana birinshi klassta tiykarg'ı maqset: qoylg'an taza unsong'a erisiw mu'mkin boladı

Balalarda qosıq aytıw ko'nlikpelerin qa'liplestiriw usılları.

Ses-dem alıw ha'm dawıs apparatının ha'reketi na'tiyjesinde payda boladı. Ses tamaqtın jabıq waqtındag'ı kanalı arqalı o'tkende dawıs perdeleri terbeliw na'tiyjesinde ju'zege keledi. Sestin payda bolıw waqtı «ses-hu'jimi» delinedi. Dawıs perdelerinin ha'reketi demdi shıg'arıw pa'ti ha'm xarakterine qarap ses u'jimi qattı, jumsaq ha'm dem alıwdan son'g'ı hu'jim bolıp u'shke bo'linedi. Sestin jumsaq hu'jiminde dawıs perdeleri demdi shıg'arıw menen birge alınadı. O'kpeden shıqqan hawa ag'ımının dawıs perdelerine jen'il tiyip o'tiwi na'tiyjesinde ju'da' jumsaq ses payda boladı. Sestin qattı hu'jimi dem shıarıwdan aldın dawıs perdelerinin birden jabılıwı na'tiyjesinde payda boladı. Dem alıwdan son'g'ı hu'jimde dawıs perdeleri dem shıg'a baslag'annan keyin shıg'adı, na'tiyjede sestin aldın shıg'arg'anda u'nsız («X») ha'ribi esitiledi. Oqıwshılar qosıq atqarg'anda ses xu'jimin alıp biliwi lazım. En' qolaylısı jumsaq ses hu'jimi bolıp esaplanadı. Oqıwshılarg'a ses jo'nelisinin legato, stakkato, nonlegato aytılw usılların u'yretiw kerek.

Legato-seslerdin bir-birine u'zliksiz baylanısıp, ha'r bir ses keyingisine a'ste aqırınlıq penen ha'm an ha'rekette o'tiliwi kerek.

Stakkato-seslerdi dara-dara atqarıw tu'rleri, sesler aralarında dem alınbaydı.

Nonlegato-stakkatog'a jaqın bolıp, seslerdi anıq ha'm ha'r birin bo'lek ajıratıp aytıw arqalı atqarıladı. Oqıwshılarg'a shıg'armanı u'yretken waqıtta olardıń dawısları birigip sazlanıwın ansambl' bolıp aytılwın u'yretiw kerek. Dawıslardıń sazlanıwı-bul qosıq aytıw waqtında intervallardı eki ses arasın durıs aytıw, taza intonatsıyanı saplastırıp aytqızıw kerek. Balanın turaqlı intonatsıyag'a erisiwi barlıq seslerdi ba'lentliklerine qaray anıq esite biliw ja'ma'a't bolıp atqarıwında u'lken a'hmiyetke iye. Egerde oqıwshılar shıg'armanı taza atqarmasa, shıg'armanın ma'nisi jog'aladı. Ulıwma bilim беретug'ın mekteplerde muzıka sabag'ında xor menen aytılatug'ın qosıqlar tiykrag'ı orındı iyeleydi. Bunda dawıstı sazlaw ushın ha'r tu'rli shınıg'ıwlar, yag'nıy raspevkalar qollanıladı. Bul shınıg'ıwlar barısında saz a'sbaplarının tutatug'ın ornı ayırıqsha esaplanadı.

Raspevka qosıqtan talap etiletug'ın maqsetke bag'darlanıp-sestin hu'jimi, dem alıw jolları, diktsıyanın, intonatsıyanın tazalığ'ın saplastırıw ushın bag'darlang'an talaplarına baylanıslı boladı. Raspevka shıg'armanı aytıp baslamastan aldın qt-w0 minut aralığ'ında dawam etedi. Sesti belgili do major tonınan baslap, yarım ton ko'terilip ayttırıp barıw kerek. Raspevka aqırında e-r-dawamına akkord aytılwı sha'rtli ra'wishte bolıwı kerek. Balalardı qosıq ayttırıwdan aldın ha'r qaysısının dawıs diapazonın, dem alıw uqıbın, dawısının tembrin, diktsıyasın, anıq aytıw uqıplılıg'ın tekseriw kerek. Shınıg'ıwlar arqalı olardıń dawıs ken'ligin, yag'nıy diapazonın ken'eytiw mu'mkin.

Mısalı:

Sabaqtın` ishine ha`r qıylı qosıqlar, shıg`armalar, sol muzıkalı shıg`armalarg`a baylanıslı notalı illyustratsiyalar, kompozitorlardın` portretleri, ha`r qıylı saz a`spablarının`, og`an ta`riyplew jazıwları kirgizilgen. Sabaqlıqtag`ı materiallar jıl dawamında o`z ornı menen izbe-izlikte jaylasqan bolıwı kerek. Mis: ma`wsimge baylanıstırıp, ma`wsimlerdegi bayramlarg`a arnalg`an qosıqlardı oqıwshılarg`a jıldan-jılğ`ı zamang`a say namalardı tın`lattırıp, taza qosıqlardı u`yretip barıw kerek. Bul balanın` dıqqatının` rawajlanıwına ja`rdem beredi. Mug`a`llim oqıwshılar menen muzıkalıq shıg`arma tuwralı sa`wbetlesiw, pikir alısıw na`tiyjesinde olardıń muzıkalıq oy-o`risin ken`eyttiriwge ja`rdem beredi. Oqıwshının` muzıkalıq qa`bileti ha`r qıylı boladı, dem alıw, ses shıg`arıw, so`ylew qa`bileti, tong`a tu`siw, ritm ha`m basqa qa`biletlerin balada ta`rbiyalap shıg`ıw za`ru`r. Muzıkalıq qa`bileti (esitiw, so`ylew) to`men balalardı arnawlı shınıg`ıwlar arqalı ha`m birgelikte tayarlıqlar menen ta`rbiyalap barıw tiyis.

Birinshiden u`nli a,u ha`riplerin sozıp durıs aytıw na`tiyjesinde jag`ımlı dawıs shıg`arıladı. Son`ınan diapazondı ken`eytiw ushın dawıs qay jerge jetkenshe eki sestin` aralıg`ın u`lkeytip ayttırıw kerek. Misalı:

Ekinshiden u`nli «e» ha`ribin sulıw bolıp shıg`ıwı ushın a`piwayı tu`rinde jalpaq etip aytpay, al «ye» ge jaqın etip aytsa durıs ha`m sulıw bolıp shıg`adı. Qosıqta u`nli «o» ha`m «e» ko`birek ushırasadı, sonın` ushın basınan durıs etip aytıwıg`a u`yreniw kerek. «O» ha`ribi «a» ha`ribi menen shatastırıp, «e» ha`ribi «i» ha`ribi menen almasıwıg`a a`detlenbewi kerek, bunı du`zetiw ushın awızdı jıynap, erindi domalaq halda uslap qosıq aytıw kerek.

Muzika adamzattın` oy-pikirine ta`sir etip, olarda en` jaqsı qa`siyetlerdi rawajlandırıp, qa`liplestiriwinde hesh bir na`rse menen almasırmastay mu`mkinshilikke iye, ila`hiy ku`sh bolıp tabıladı.

Ha`zirgi zaman pedagogikasında muzıkalı estetikalıq ta`rbiya protsesin ulıwma bilimlendiriw menen bir qatarda alıp barıw belgilengen. Jeke adamdı ha`r ta`repleme rawajlandırıw za`ru`rligi balanın` ta`biyiy ha`reketshen`ligi do`retiwshilik iskerlikti talap etiwı balanın` jas o`zgesheligine baylanıslı boladı. Do`retiwshilik protsess yadı, a`wladtı, ha`reketshen`likti, dıqqatlı intuitsiyanı, logikasin, so`ylewin shınıqtıradı ha`m rawajlandıradı. Do`retiwshilik protsesinde oqıwshılardıń u`yreniw, bilim alıw protsesi rawajlanıwshı xarakterge iye boladı. Sonın` menen birge balalardıń o`miri jaqsı sezimler menen bayıp baradı. Do`retiwshilik rawajlanıw barısında oqıwshının` psixologiyasında sapalı o`zgerisler ju`z beredi. Psixikalıq funktsiyalardıń qayta du`ziliwine jol ashıp beredi. !piwayı do`retiwshilikten quramalılıqqa o`tiwi do`retiwın jeke adamg`a ta`n sanalılıqti payda etedi.

Muzika-bul o`sip kiyatırğ`an keleshek a`wladtın` ta`rbiyasına ku`shli ta`sir ko`rsetiwshi qural bolıp esaplanadı. Balalardıń tiline psixikasına tez tu`siniwge ha`reket etiw kerek, bolmasa balalardıń ko`rkem-o`nerge jaqınlasıwı, qızıg`ıwı tez so`niwi mu`mkin.

Ulıwma bilim beriwshi mekteplerde oqıwshılardıń muzıkalıq rawajlanıwı ha`zirgi waqıtta ko`plegen pedagog-metodistlerdi qızıqtıradı, sebebi, mektepte bilim alıw da`wiri-bul ulıwma

ko`rkem-o`nerge, o`mirge jol aliw da`wiri bolip esaplanadi. Mekteplerden tisqari u`y, shan`araqtin` da ta`siri bolıwı kerek.

Qadag`alaw sorawları

1. Muzıka sabaqlarında vokal-xor ko`nlikpeleri qanday a`hmiyetke iye
2. Vokal-xor ko`nlikpelerinin` tu`rleri
3. Qosıqshılıq apparatının` du`zilisi ha`m balalar dawısının` diapazonların anıqlaw
4. Balalar dawısın qalay saqlaw kerek.

Tayanış tu`sinigi

1. Vokal-jeke tu`rde qosıq aytıw.
2. Ta`jiriybe, ko`nlikpeler.

A`debiyatlar

1. R.Qodirov «Bashlang`ish maktabda kwp ovozdı kuylash» T. 1997 y.
2. Dmitrieva.G, Cherneivanenko Metodika muzikalnogo vospitanieM 1987
3. G.Amaniyazov 2-3 klasslar ushın qosıq sabaqlıg`ı. Bilim 2002.

TEMA : Muzikalıq ritmikalıq hareketler JOBASI :

1. Baslawısh klass oqıwshılarna muzikalıq ritmikalıq ha`reketlerdı u`yretiw
2. Muzikalıq ritmikalıq ha`reket tu`rleri.
3. Muzikalıq ritmikalıq ha`reketlerdı u`yretiw metodikası .

Kishkene balalar- ju`riw, juwırıw, sekiriw ha`reketlerine tiykarlang`an jaqsı koordinatsiyag`a iye. Atqarılıp atırğ`an muzikanı tın`lag`an balalar o`z betinshe shappatlaw, tepsiniw, ha`r qiyli zatlar menen (top, tayaqsha, lenta h.t.b.) ha`reketler ko`rsetiwge tirisadi. Olarg`a ta`n bolg`an na`rse, muzika ha`m ha`reketti birgelikte seziw. Bul bolsa balalardıń muzikalı ritmikalıq rawajlanıwının` tiykari bolip tabiladi.

Tilekke qarsi, muzikali-ritmikalıq ha`reketlerdı balalarg`a, a`sirese baqsha jasındag`ı balalarg`a u`yretiwde, bilimdi, uqiplı ta`rbiyashi mamanlardın` jetispewshiligi, ayırım bala-baqshalarg`a muzika sabag`ın o`tkeretug`ın, ha`reket islewge qolaylı o`jirelerdin` bolmag`nalig`ı sebepli, muzikali-ritmikalıq ha`reketlerdı u`yretiwge ju`da` kem itibar beriledi, tek g`ana geypara elementleri qollaniladi. Degen menen-muzikali ritmikalıq ha`reket balalarda ha`r ta`repleme rawajlanedirıwdı ta`miyinleydi, olarda muzikalılıqtı, do`retiwshilik uqiylılıqtı, ta`jiriybelilikti payda etiwdi rawajlandiradi. Atqarılıp atırğ`an muzika tiykarında ta`rbiyalıq a`hmiyetke iye bolg`an ha`reketler-ritmdı seziw, muzikali materiallardı o`zlestiriw-balalardıń muzika materialların tez o`zlestiriwge ja`rdem etedi. Ha`reketler tiykarında balalar atqarılıp atırğ`an muzikanın` xarakterin bere alatug`ın boladi.

Balalarda muzikali-ritmikalıq iskerlikti payda etiw, ju`da` u`lken a`hmiyetke iye. Sog`an baylanisli men, bul jerde, balalarda bolatug`ın muzikali ritmikalıq iskerliktin` bir-birine baylanisli 3 bag`dari barlig`ın aytip o`tpekshimen :

Birinshi bag`dar: balalardıń muzikalıq jaqtan rawajlanıwın, esitiw qa`biletinin` o`siwin, muzikada ha`reketlerdı bag`indiriwin ta`miyinleydi.

Ekinshi bag`dar : Duris ha`reket etiwdi ta`miyinlew, bunda

- a) ju`riw (marshli, saltanatlı, bir qa`lippe, salmaqli);
- b) qa`dem basiw (biyik, ayaq ushında, jumsaq, o`zgeriwshen`);
- v) ayaq ushında oynaw, qollar ha`reketi ;
- g) shappat qag`ıw (alaqanda-a`ste, qatti, siltek) ;
- d) zatlar menen ha`reket etiw (top, lenta, bayraqlar) ;
- e) ayaq oyın elementlerin u`yreniw (massalıq oyın, o`zgeriwshen qa`dem basiw, otirip-turiw, aylaniw h.t.b.) o`z ishine aladi.

U`shinshi bag`dar: dene ha`reketin basqariwdi u`yretiw, bug`an tez ha`m aniq toqtaw, ha`reketti o`zgertiw h.t.b. kiredi.

Sabaqqa tayarlanip atirg`an muzika basshisi temag`a tiykarlanip, muzikali material tan`lap ha`m sonin` ja`rdeminde balalardin` muzikali esitiw qa`biletin, bilimin bekkemlewge, muzikaliq obrazdi tu`siniwge ja`rdemlesiw kerek. Sol waqitta g`ana bala muzikali ha`reketti aniq ko`rsetip bere aladi. Muzika basshisi, balalarg`a barliq muzikaliq ha`reketti ko`rsetip beriwi kerek, sebebi bul ha`reketler balalardag`i muzikag`a bolg`an emotsionalliq reaksiyani aktivlestiredi.

Sonday-aq muzikali ha`reketlerdi o`zlestiriw barisinda muzika basshisi- obrazli so`zlerdi, tu`siniklerdi, taqmaqli tekstlerdi ko`birek qollang`ani maqul. Olar ja`rdeminde balalar o`z ha`reketin tekstin` ma`nisine qarap aniq ko`rsetip beri wge ha`reket etedi.

Balalardin` ko`rkemlik jaqtan rawajlaniw bayitiw ushin olardi muzikali-ritmikaliq ha`reketler tiykarinda ken` ko`lemde, ha`r ta`repleme ta`rbiyalap barg`animiz maqul. Sonin` na`tiyjesinda balalar, aldi menen ha`reketli ta`jiriybelerge iye boladi, muzika menen marshli ju`riw, juwriw, muzikali sha`rtli signallarg`a juwap qaytariw`a u`yrenedi. Buni iske asiriwda, en` a`weli, a`piwayi a`sbap-u`skenelerdin` sestinen paydalang`animiz maqul.

En` a`piwayi ha`reketlerdin` elementleri bolip shappatlaw ha`m ayaq penen tepsiniw. Olardin` ja`rdeminde balalar muzikanin` ritmikaliq su`wretlemesin o`zlestiriwi mu`mkin. Bul jerde balalarg`a shappatlaw menen atqariw`a tiyisli bolg`an, ha`r qiyli mazmundag`i, eki tu`rli usildi qollang`an maqul, ekewin de atqarip bolg`annan son`, qaysisi qisqa, al qaysisi uzin sozimliliqlarg`a iye ekenliklerin balalar ayiriwi kerek.

Muzikaliq ritmikaliq iskerlikte, tek g`ana muzikaliliqti rawajlandirip qoymastan, ha`reket ma`deniyatinda rawajlandiriw kerek.

Bala-baqshalarinda balalarg`a ha`r tu`rli saz a`sbaplardin` atqariliwindag`i, muzikaliq shig`armalardi qanshelli ko`p tin`lasa ha`m o`z ko`zi menen ko`rse, ol sonshelli da`rejede saz a`sbaplardin` ko`plegen tu`rleri, dawis tembri, atqariw o`zgeshelikleri haqqindag`i tu`siniklerge iye bolip, olardin` bir-birinen parqin ajirata aliw mu`mkinshiligine iye boladi.

Ha`zirgi waqitta ko`plegen bala baqshalarmizdap birew bolsada fortepiano a`sbapi bar. Baqsha balalari bul a`sbap penen jaqinnan tanis, shertip bilmesede qiziqsinip barip, dim bolmasa bir-eki klavishin basip ko`redi. Al, muzika ta`rbiyashisi bul a`sbapta shertse, olar tan`lawshiliq penen tin`lap otiradi. Mine, bulardin` barlig`i, jas-o`spirimlerden` kishkentay waqtinan baslap-aq saz a`sbaplarin shertiwge qizig`iwshilig`i bar ekenligin ko`rsetedi.

Al, endi, saz a`sbaplarin tin`latiw arqali balalardin` esitiw qa`biletin qalay rawajlandiramiz- degen ma`selege toqtamaqshimiz.

Ma`lim boliwinsha kishkene bala, jan`adan ko`rgen zatin, esitken muzikasin o`zine tez qabillay aladi. Sebebi, olar kishkene waqitta ko`p na`rselerdi biliwge qizig`adi, talapshan` uqipli boladi. Solay eken, olarg`a ha`r muzika sabag`inda bir a`sbaptin` o`zin a`kelip ko`rsetse, janli tu`rde olarg`a tanis bolg`an namani shertip berse ha`m a`sbap haqqinda a`piwayi etip saz benen tu`sinik berse, bul balalardin` muzikali esitiw qa`biletinin` rawajlaniwina u`lken ja`rdem tiygizedi.

Misal ushin «goboy» a`sbapi haqqinda tu`sinik беретуг`in bolsaq, balalardin` yadina «Nu pogodi» mul`tfil`mindegi qasqirdi esletemiz. Ko`z aldinda qasqirdin` moyninda jilannin` iyretilip turg`andag`i ko`rinisi payda boladi. Bul ko`rinis usi «goboy» a`spabinda atqariladi-dep tu`sinik berilse, balalar da`rhal oni bile qoyadi.

Egerde baqshadag`i «muzikant-ta`rbiyashi» bul a`sbapti shertip bermese, ornina basqa muzikant shakiriliwi yamasa sol a`sbaptin` atqariliwindag`i kasetani qoyip berse de, balalardin` muzikag`a degen qizig`iwshilig`in arttiradi ha`m u`lken rol` oynaydi.

Baqsha balalari saz a`sbaplarindag`i atlarin bilmesede, oni qaysi bir mul`tfil`mde yaki kinofil`mlerde ko`rgenligin ko`rsetip beredi. Sol waqitta da`rhal, muzika ta`rbiyashisi sol a`sbaptin` atin aytip berse, balalar buni da`rhal eslep qaladiv ha`m kelesi sapar bul a`spab shertiliwi menen oni an`sat ajirata aladi.

Balalarg`a saz a`sbaplarin tanitiwdag`i tiykgarg`i maqset :

-a`sbaplardin` atlarin bilip aliw ;

-esitiw arqali a`sbaplardi ajiratiw;

-saz a`sbaplarinda oynawg`a degen qizig`iwshiliqlarin oyatiw ;

-muzikali uqipliliqlardi rawajlandiriw.

Usi maqsetke tiykarlana o'tirip, balalardin saz a'spablardi tin'law arqali, muzikani esitiw qa'biletin rawajlandira aladi.

MUZIKALIY-RITMIKALIY HA'REKET TU'RLERI .

Oyin en' aktiv do'rtpе xızmeti bolıp , muzikanın' emotsianalıq mazmunınan bag'darlng'an halda ol obrazlı ha'reket arqalı iske asırıladı . Bag'darlama ko'nlikpelerin ayrıqsha men'geriwde oynnın' anıq syujetke iye bolıwı, qag'ıydalar, muzikalı sabaq tapsırmaları ja'rdem beredi . Muzikalıy shıg'armaları ha'm oyın mazmunları ulıwma ta'rbiyalıq ma'selelerge juwap beredi. Mektepke shekemgi muzikalıy ta'rbiya metodikasında oynnın' eki tu'ri belgilengen: a'sbaplar muzıkası ta'sirindegi oyın ha'm qosıq penen birgelikte atqarılatus'ın oyın. A'sbaplar ja'rdemindegi oyın syujetli ha'm syujetli emes bolıp bo'linedi, belgili atqarıwshı obrazi anıq ko'rinedi .

Syujetli emes (ha'reketshen' oynlardın' ha'r tu'rılıgi) muzıkag'a baylanisli qag'ıydalar, mına ma'selelerdi, muzikalı shıg'armalardıń forma ha'm xarakterin mazmunına say sheshiledi. Solay etip, muzikalıy tapsırmaları boyınsha didaktikalıqqa kiredi. Al xakteri boyınsha ha'reketshen'. Olardıń mazmunı tolıg'ı menen muzıkag'a baylanisli. Oynlar, ayaq oynlar, qol uslasıp qosıq aytıp, oynaytug'ın oynlar .

Muzikalı - ritmikalı ha'reketler o'zine ta'n formag'a iye, balalar oyıları, ayaq-oynları, qol usılasıp qosıq aytıp oynaytug'ın oynlar, xalıq oynları ha'reketlerinin' elementleri kiredi .

Oynlar (plyaski) dın' to'mendegi tu'rleri bar .

1. Ha'reketlerdin' su'wretleniwi oynları muzikalı shıg'armanın' du'zilisine baylanisli boladı

2. Kombinatsiyalang'an (u'ylestirilgen , birlestirilgen) oyın. Bug'an ha'reketi su'wretlew ha'm erkin shıg'armadag'ı ha'reket kiredi .

3. Erkin oynlar (plyaski). Bul xalıq oynları melodiyası (birliginde) atqarıladı ha'm do'retiwshilik xaarkterge iye.

Xorovod (qol uslasıp qosıq aytıp oynaw) qosıq qosıqları menen baylanisli bolıp, balalar onın' syujetli oyın ha'reketleri menen intsenirovkalaydı.

Balalar bal'ny () oynına ha'r qıylı polka, qos ayaqlap oynaw, valis ta'rizli ha'reketler kiredi. Jen'il janlı, qızg'ınlı xarakterdegi muzıka ko'birek ayaq oyın xa'reketleri elementlerin qaytalatıp turadı.

O'zine ta'n xarakterli ayaq-oıyındı erkin ayaq-oıyın ha'reketlerin qatnasıwshı mo'nerli atqaradı.

Nama shıg'armasının' mazmun ma'nisine xarakterine, tempine, ritmine baylanisli ha'reket tu'rleri oying'a soqılastırıladı. Kishkene balalarda ayaq-oıyın ha'r qıylı ha'reket oynları menen tig'ız baylanista iske asırıladı. Misalı balalar oyınına «Ha'kke qoydı", "Pıshıq-tıshqan", "Aq terekpe- ko'k terek".

Joqarıda ko'rsetilgen oynlardı u'yretkenimizde jas o'spirim balalardıń shaqqanlıqqa, uqıplılıqqa, este saqlawg'a ha'm de ti bayıg'ının' rawajlanıwına . O'zinin' salmaqlı u'lesin qosadı .

Muzikalı- ritmikalıy ko'nlikpeler ha'r qıylı oynlardı, qol uslasıp, qosıq aytıp oyın oynawshı oynlardı en' baslı maqsetti u'yrnetip o'zlestiriw bolıp esaplanadı .

Geypara oynlarda qosımsha repedititsiya, qayta shınıg'ıwlar talap etedi.

Mısalı : qayta shınıg'ıw islew da'l ritmikalıy su'wretleniwinde aktsentke itibar beriwimiz kerak.

Mug'allim tapsırmalardıń qızıqlı, ko'rinsli formaların, balalardıń onı durıs o'zlestiriwinde ja'rdem beredi .

Geypara shınıg'ıwlardın' ko'rkemliligin oyın obrazlarının' jetkerilip beriliwine, ju'riw, jug'ırıw, sonday-aq repedititsiya ja'rdeminde islep ko'nlikpelerdi artıradı .

MUZIKALI-RITMIKALIY HA'REKETLERDI U'YRETIW METODIKASI .

Mektepke shekem balalardı ritmika ha'm qosıqtı u'yretiw metodları birgelesip o'tiledi .

Birinshiden, bir-birine uqsas metodlar : ko'rgizbeli esitiw (muzikalı ko'rkemlep esitiw) ko'rgizbeli ko'rinsti ko'riw, ha'reketlerdi, shınıg'ıwları orınlaw metodları .

Ekinshiden - ha'r bir jasına ha'm qabil etiwine qaray qosıq ha'm ritmikada shıg'armalardıń quramalılgı esapqa alınıp, izbe-izlilik tu'rde u'yretiledi .

Muzikalıq shıg'armalar tolıg'ı menen pu'tin qabıl etiwdi talap etedi. Xarakteri boyınsha olar anıq , biraq ko'lemi boyınsha -onsha u'lken emes, belgili teksti iyeleydi, ritmikani u'yrengende belgili bi ha'reket penen, geyde so'zleri menen baylanıslı u'yretiledi .

Sonlıqtan muzikalıq oynlardı tolıg'ı menen o'zlestiriwde muzika menen ha'rekette birlestiip u'yretiledi .

Oynlar ko'pshilik qatnasıwshıları menen ha'm tolıg'ı menen muzikalıq su'yemelewı qıyın bolıp onı ko'rsetiw an'sat emes. Bunday jag'dayda mug'allım oyındı tek so'z benen tu'sindirip qoymastan qısqa ha'm onın obrazlı formaların ko'rsetip u'yretedi. Oynlar menen da'slepki tanısıwlar ko'p usıllardı keltirip shıg'aradı . Da'slep barlıq muzika tolıg'ı menen atqarılpadı, son'ınan oynnın mazmunı qısqasha ayıladı ha'm son'ında muzikalıq shıg'arma qaytalanıp qayta esittiriledi .

Bunday usıl onsha u'lken emes a'piwayı syujetli emes yamasa muzikalı qosıq oynlarında qollanıladı .

Ha'raketli oyn ha'reketlerin qollanııp ko'rsetiw mu'mkin : ta'rbiyashı qozg'aladı, sol waqıtta birgelikte , muzika basshısı muzikalıq shıg'armanı atqaradı.

Eger basshı o'zi ko'rinisti ko'rsetse da'llp ol, muzikanı atqaradı son' ha'reketi bir waqıttın o'zinde melodiyası menen qosıp aytadı .

Olardı su'wretlep u'yretiwde oynnın tiykarǵı elementlerin ko'rsetiw, muızkalı shıg'armalardı atqarıwda ha'r qıylı usıllardan paydalandı .

Bunday ha'r qıylı usıllardı u'ylestiriwde , muzikalıq shıg'arma tolıg'ı menen atqarılıp, oynnın tiykarǵı elementlerin ko'rsetip ha'm olardı oqıtıwda ju'da ta'sirshen'ligi biraz sa'wlelenedi.

Eger bala shıg'armalardıń belgili bir bo'legin o'zlestirip, onı miyinde saqlay bilse, muzikalıq obrazlardın xarakterin rawajlandırıw tolı menen ayırıqsha pikirdi o'zlestiredi .

Sonlıqtan balalardı oqıta otırıp, balalarda muzika tili, baylıǵı, seziw ha'm onı ha'reketke beriw metodların tan'laydı. Solay etip, tayarlıqtın izbe-izliliǵı ha'm balalarg'a oyındı jaqsı o'zlestiriwde ha'r qıylı usıllardı qollanadı .

Muzikalıq qabıl etiwler ha'm ko'rgizbeli ha'reketler bag'darlamannın jetiskenligi menen iske asırıladı . Oyin ayaq-oyn qol uslasıp, qosıq aytıp oynaw (xorovod) metodların u'yreniw (anologiyalıq) qurılısqa iye .Ayaq oyındı oynaw haqqında onı ko'rkemlep tu'sindiriw, balalarda ayaq oying'a ritmikag'ı bolǵan qızıǵıwshılıqtı keltirip shıg'aradı. Shınıǵıwlardın awır ha'reketli eementlerin izbe-izlik pnen u'yretiledi. !sirese durıs, sawatlı ko'rkem etip mug'allımnın ko'rsetiwi balanın sanalı etip u'yrenip, onı qayta ko'rsetiwine u'lken ta'sir etedi. Jaqsı juwmaqlar , metodikalıq qollanbalardı keltirip shıg'aradı, bunda barı topar qatnasıwshılarının belsene qatnasıwının na'tiyjesi bolıp esaplanadı.

Bug'an mınalardı kirgiziwge boladı :

1.Jeke tekseriw ko'nlikpelerdi o'zlestiriw barısı epizodlı tekseriw jolı menen rawajlanıwı, sonday-aq balanın minezin bahalaw jolı menen onın jetiskenligin biliwge boladı .

2.Ha'r bir balag'a diqqat qoyıp qaray otırıp sabaq barısında ha'r qıylı metodlardan paydalanıwg'a boladı .

3.Jeke tayarlıq ushın qısqa waqıtqa w-e minut qosıw kerek. Bunday metodikalıq usıllar mektepke shekemgi balalardıń o'z erkinshe ha'm do'retiwshilik payda etip rawaanıwına ta'sirin tiygizedi. Balalardıń u'yreniwi ushın bul jag'daylar ju'da kerek. Balalardı muzikalıq shıg'armalar menen birinshi tanıstırǵanda, mug'allım muzikag'a kerek berip, bundag'ı ha'reket barısın tu'sindirip barıwı kerek .

A`debiyatlar :

1.O.Apraksina. «Metodika muzikal'nogo vospitaniya v shkole. Moskva-1983

2.Dmitrieva, Chernoivanenko Metodika muzikal'nogo vospitaniya v shkole. Leningrad 1990 g.

3. T.Du'senova, S.Kenjebaeva «Mekteplerde muzikalıq ta'rbiya». Bilim-2003 j

Muzika saz a'sbablarında shertip uyretiw metodikası

1Saz a'spablar do'retiwshiliginin maqset ha'm wazıypaları.

2Balalar muzika a'spablarına minezleme.

3Nama shıg`armaytug`ın saz a`sbaplar.

4Nama shıg`aratug`ın saz a`sbaplar.

Balalar muzıka a`spablarında oynaw (shertiw)-bul qatnasıwshılardıń ja`ma`a`t bolıp atqarıwshılıq iskerliginin` bir tu`ri bolıp tabıladı. Onın` sabaqtag`ı a`hmiyeti-balanın` muzıkalıq qa`biliyetin rawajlandırıw ha`m uqıbın payda etiw, mektep oqıwshılarda ko`rkemlik ta`jiriybesin bayıtıw, olardı atqarıwshılıq o`nerine, iskerligine qızıg`ıwshılıg`ın rawajlandırıw. Sonın` menen birge maxsetke bag`darlang`an qa`biliyeti ha`m shertiw a`mellerin iyelewde, balalardıń muzıka shertiwdegi emotsiyalıq qatnası ju`da` a`hmiyetli.

Muzıka a`spablarda oynawdı sabaqqa engiziw, to`mendegi pedagogikalıq ma`selelerdi sheshiw menen baylanıslı boladı`

Balalardıń sabaqlarda, sabaqtan tıs jumıslarında ha`m bos waqıtlarında bolama (bayramlarında, shan`araqta, dem alıs saatlarında) olardıń atqarıwshılıq iskerligin qoshametlew.

Olarda ko`rkem talg`amdı ha`m qızıg`ıwshılıqtı qa`liplestiriwdi a`melge asırıw.

Orkestrde oynaw qızıg`ıwshılıg`ın ta`rbiyalaw` saz a`spablardıń tembrin ayıra biliw, olardıń seslerindeki uyg`ınlıqtı (garmoniyanı) seziw.

Muzıkalıq uqıbının` rawajlanıwın jedellestiriw (aktivlestiriw). (lad sezimi, ritm sezimleri, muzıkalıq forma, tembrlik, garmoniyalıq, melodiyalıq slux)

Muzıkadag`ı ta`sirshen`lik quralı ha`m muzıkalı so`ylesiw elementlerinin` ta`sirli mazmunlılıg`ı haqqındag`ı ko`z qarastı qa`liplestiriwdi a`melge asırıw.

Oqıw-ta`rbiyalıq ma`selelerdi orınlawda, repertuar ha`m jumıs metodları sheshiwshi a`hmiyetke iye. Muzıka materialının` baslı o`zgesheligi-onın` ko`p qırralıg`ında. \*a`r qanday shıg`arma uqıp, ko`nlikpe, sezim usag`an bir qatar tu`siniktin` qa`liplestiw tiykarın ju`zege shıg`arıwg`a xızmet etedi.

Bunnan basqa da muzıkalıq material, oqıwshı ha`m oqıtıwshının` birgelikte atqarıwı ushın qolaylı ha`m qatnasıwshılardıń do`retiwshilik ha`reketin qa`liplestiriw ushın arnalg`an bolıwı kerek. Balalar muzıka a`spablarında oynaw, a`sirese dawıs ha`m slux koordinatsiyaları to`men da`rejede bolg`an balalarda muzıkalı-do`retiwshiligi rawajlanıwı ushın paydası a`hmiyetli. Bunnan basqa da ha`mme ushın, bul-neda`wir quramalıraq bolg`an saz a`spablardı iyelewge jaqsı tayarlıq boladı.

Mektep oqıwshıları sabaqlardıń barısı na`tiyjesinde`

caz a`spablardıń atamaları ha`m olardı saqlaw qa`delerin biliwi tiyis;

caz a`spablardıń tembrin (seslerdin` o`zine ta`n xarakterin) slux arqalı anıqlawdı o`zlestiriwi ha`m olardıń ta`sirshen` mazmunın seziniw, pa`mlew;

ha`r bir saz a`spabta shertiw usılları ha`m a`mellerin iyelew;

Seslerdi tanıw ha`m ses shıg`arıwda ta`sirshen` o`zgeshelikti tu`siniw;

Muzıkalıq ma`nistin` ta`sirshen`ligin seziniw ha`m olardı saz a`spablarında atqarıw arqalı jetkeriw usılların iyelew;

Ansambl` atqarıwshılıg`ı ko`nlikpelerin iyelew, slux boyınsha qıyın bolmag`an melodiyalardı shertiw, jaqsı tanıw bolg`an shıg`armalardıń qıyın bolmag`an ha`r qıylı partiyalardag`ı doslarınń atqarıw sapasın o`zlestiriwge umtılw;

Joqarı sesli saz a`spablarında joqarg`ı ha`m to`mengi seslerdin` jaylasıw ta`rtibin biliw, nota atamaların ha`m olardıń nota sızıqlarındag`ı ornın biliw;

O`z partiyasın u`lgili oqıp biliw ha`m o`zinin` oylawshılıg`ına tiykarlang`an «orkestrrovkanı» usınıw.

Sabaqtag`ı jumıslardıń na`tiyjesi ko`pshilik jag`dayda saz a`spablardıń ra`n`-ba`ren`ligine g`a`rezli boladı. Sol ushın jeke saz a`spablardıń seslerinin` sapasına, ses shıg`arıw texnikasına ha`m orkestr quramına qoyılğ`an bir qatar talaplardı esapqa alıw za`ru`r. Baslawısh klass qatnasıwshıları menen jumıs waqtında a`lbette en` a`piwayı saz a`spablardan paydalanıw tiyis. Bul muzıka a`spabları urıp shertetug`ın a`spablar toparınan belgili ba`lentlik tonına iye bolmag`an sap ritmlik a`spablar (treugol`nikler, tarelkalar, bubenler, marakaslar, barabanlar, korobochkalar h.t.b.) ja`ne joqarı hawazlı saz a`spablardan (kolokol`chikler, metallofonlar, ksilofonlar h.t.b.). Barlıq saz a`spablar taza ha`m jag`ımlı ses shıg`arıwı tiyis, sırtqı ko`rinisi arqalı balalardı o`zine tartıwı kerek, yag`nıy sulıw bezelgen, jen`il, oynawshılardan texnikalıq qıyın bolg`an ma`selelerdi talap etpewi kerek. *a`r qanday saz a`spabında oynaw waqtında bas, moyın ha`m denenin` erkin turıwın qadag`alap turıw za`ru`r.

Nama shig'armaytug'in aspalar Klaves (ag'ash tayaqshalar), bloklar (korobochkalar), bruski, tamburin (buben), baraban, marakaslar, Treugol'niki (u'shmu'yeshlikler), barmaqlarg'a kiyiletug'in jup tarelkalar (napalechnie parnie tarelochki), ilgekli tarelkalar (podvesnaya tarelka), jup qol tarelkalar (parnie ruchnie tarelkalar), zamarrıq (gribok).

Klaves (ag'ash tayaqshalar)-Jaqsı sin'g'ırlag'an ag'ashtan islengen eki tayaqsha (palisandr). Olardı bir-birine urıw arqalı atqaradı. Tayaqshalardı sonday uslaw kerek, olardin' eki ta'repide bos ha'm erkin bolg'anı jaqsı (ko'rsetkish ha'm bas barmaqlar menen uslanadı). Ja'ne de tayaqshanın' birewin shep qolda tap iyilgen tarelka qa'lpinde uslap ekinshi tayaqsha menen qag'ıw (urıw) arqalı atqarsada boladı.

Bloki-jalpaq ag'ash korobka ha'm jin'ishke ta'repi quwıs bolıp keledi. Bloktı ag'ash tayaqshalar menen shertedi, biraq ushı menen emes, al ortası menen atqaradı. Oynaw waqtında bloktın' tegis ta'repin shep qol alaqańına tegis qoyıladı (oynaytug'in joqarı ta'repi jen'il ko'terin'ki boladı). Naag'ıw (urıw) ornına qaray (quwısqa jaqın yamasa qarama-qarsı ta'repi bolıwı mu'mkin) bloktan ha'r qıylı, ra'n'-ba'ren' sesler, dawıslar shıg'adı. Usınday taqlette izbe-iz urılsa, onda at tuyag'ının' seslerin beredi. Eki (u'lken ha'm kishi) bloklardin' orayı (ortasına) boyınsha urıw mu'mkin, bunday jag'dayda bloklar shep qol alaqańına qatara (qon'sı) qoyıladı. Bloklardag'ı seslerdin' ayırmashılıg'ı kvintanı esletedi.

Bruski-Eki ag'ash (brus) Olar tuwrı aldın' da moyın ten'liginde bir-birine jen'il urıladı, sonın' menen birge qollardin' kistlerin (buwınların) qıspaw kerek.

Tamburin (buben)-Do'n'gelek ag'ash, bir ta'repi teri menen qaplang'an bolıp' do'n'gelektin' tesiklerine jup jin'ishke metall qaqpashalar erkin qıstırıl'g'an. Alaqań yamasa barmaqlar menen terini boylap urg'an waqıtta, olar demewshi, ja'rdemshi sesler shıg'aradı. Bubendi hawada silkiw arqalı ha'm de dizege urıw arqalı da oynaydı (keyingi usıl teri ha'm qon'ırawshalardin' qattı dawıslı u'nlesin beredi).

Baraban-Belgili ba'lentlikke iye bolmag'an (belgisiz ba'lentliktegi) joqarg'ı registrdag'ı seslerdi shıg'aradı. Ol metall tsilindr ko'rinisinde bolıp, eki ta'repi teri menen qaplang'an. Eger barabannın' tuyag'ı (podstavka) bolmasa, onda onı dizenin' biyikliginde atqarıwshı ta'repke qaray iyildirip ornatiw kerek. Dawısları kolotushka yamasa eki ag'ash tayaqshalar ja'rdeminde shıg'adı. Balalar olardı a'piwayı a'melde uslap, barabannın' ortasına, orayına urıw arqalı oynaw mu'mkin.

Marakası-Eki plastmassa shar bolıp, olardin' ishinde mayda taslar sırg'anaydı. Onı abaylap paydalanıw kerek, demek onın' sesti keskin. Ol ko'kirekten sa'l pa'sirek halda kistlerdi (buwınlardı) silkiw arqalı yamasa onı ta'repten-ta'repke jumsaq ju'ziw ha'reketinde atqarıladı.

Treugol'niki (u'shmu'yeshlikler)-Oynaw waqtında ildirilip qoyıladı yamasa shep qol menen bir mu'yeshinen uslap, al on' qol menen temir tayaqshanı urıw arqalı oynaydı. Jiyek boylap yamasa eki qaptalına urıw arqalı oynawg'a boladı. Tez tempte oynag'anda treugol'niktin' ishki eki ta'replerine qag'ıw arqalı «**tremolo**» usılın atqarıwıg'a boladı. Treugol'niktin' sesti **jag'ımlı, jarqın, ashıq.**

Napalechnie tarelochki (barmaq qaqpashaları)-Bas barmaq ha'm ortang'ı barmaqlarg'a kiygiziledi. Olardı bir-birine urıw, qag'ıw arqalı atqarıladı. Olardı ha'r qolg'a birewden bawlarınan uslap iyekten ko'kirekke shekemgi aralıqta (birewi joqarı qaray, birewi to'men qaray) qarama-qarsı tik bag'darda ritm ha'reketine say qol kistleri (buwınları) bir-birine jaqınlasqan waqıtta urıladı. Qaqpashalardin' qag'ısıwı barlıq waqıtta qısqa ha'm jen'il bolıwı a'hmiyetli.

Podvesnaya tarelka (aspa tarelka)-Barabang'a biriktiriledi yamasa shep qol menen ildirgish bolıp uslanadı, bir waqıtta eki ag'ash tayaqsha menen oynawg'a boladı (**tremolo**), kolotushka (sho'kkish) ja'ne shyotka (temir sipse) menen de oynawg'a boladı. Dawısı **keskin, shin'kildek, ashshı** shertetug'in zatqa qaray dawısı o'zgerip turadı.

Gribok (zamarriq)-kishkene metall qaqpaq ag`ash tuyaqqa bekkem ornatılǵan. Ko`kirekten joqarıraqta shep qol menen uslap turıladı. Dawısı **jag`imlı, ashıq, mo`ldir, o`tkir**. Metall tayaqshalar menen qaqpaqtın` ernegine jen`il jumsaq urıw arqalı dawıs shıǵadı.

**Nama shıǵ`ara tug`ın a`spablar:** Metallofon ha`m ksilofon al`t S<sub>1</sub>-S<sub>2</sub>metallofon ha`m ksilofon soprano S₂S₃ (notaları bir oktava to`men jazıladı). Al`t qon`ırawshalar S<sub>2</sub>-S<sub>3</sub> (notaları bir oktava to`men jazıladı).

Saz a`spablardıń tiykarg`ı sazlanıwı C-dug. Almasıwshı plastinkalar (pilikshe, tilsheler) jaqın tonallıqta oynawǵa mu`mkinshilik beredi. En` to`mengi ton, ba`rhama aytılıp yamasa shertilip atırǵan shıǵ`armanın` tonallıǵın` tonıkası bolıp esaplanadı. Shertiw waqtında saz a`spabtıń betinin` tegisligi oqıwshının` belbuwarının` biyikligi menen ten` bolıwı kerek. Tayaqshalardı bas ha`m ko`rsetkish barmaqlardıń arasında jen`il uslaw talap etiledi, barmaqlardı mush qılıp qısıwǵa bolmaydı. Qoldın` durıs ha`reketleniwi ushın shıǵ`anaqtan kistke shekem erkin turıwı kerek. Da`slep balalarg`a eki qol menen saz a`spabta ses shıǵ`arıwdı usınıs etip ha`m sonın` menen birge eki qoldın` qaytıw biyikligi birdey bolıwın baqlap barıw tiyis. Ha`r bir saz a`spabtıń o`zine say keletug`ın tayaqshaları boladı` ksilofondı qattı tıǵ`ınlı tayaqshalar menen shertedi. Metallofondı rezinalı, al qon`ırawshalardı ag`ash tayaqshalar menen shertedi. Eger ag`ash tayaqshalardıń ushlarına qalın` tawar jelimlense, onda qon`ırawshalardıń «jarqın» dawısı metallofonnıń ashıq shın`g`ırlag`an dawısına jaqınlasadı.

Birinshi sabaqtan-aq eki tu`rdegi` ritmli ha`m joqarı hawazlı a`spablardan bir waqıtta paydalanıw maqsetke muwapıq. Joqarı hawazlı a`spablarda oynaw ko`nlikpelerin iyelewı menen parallel` ra`wishte lad tu`sinigi rawajlanıp baradı. Kem-kenen izbe-iz ladtı o`zlestiriwi menen onın` xarakterli (minezli) intonatsiyası arqalı oqıwshılar olardı tek esitip qoymastan mu`mkinshiligi barınsha onı sap, taza eliklew, konkret ladtıń bo`legin qurıwshı basqıshlarda hawaz benen sol waqıtta yadtan toqıwshılıq, to`kpeshilik etip olardı muzıkalı jetkeriw kerek. Bunın` ushın joqarı hawazlı a`spablardıń almasıwshı plastinkaları za`ru`r. Qatnasıwshılarg`a do`retiwshilik tapsırmalar beriw menen birge, oqıtıwshı a`spabta tek g`ana o`zlestirilip atırǵan lad basqıshlarına juwap beretug`ın plastinkalardı (tilshe) qaldıradı. Sanı sheklengen basqıshlarda oynaw variantları ha`r qıylı qıyın bolmag`an qosıqtın` melodiyasın atqarıw, Mısalı` rus xalıq qosıǵı «Tulki», oyın formasında muzıkalı jetkeriw, mısalı` «Exo» oynında, «Quslardı sanaw». Oyinlar, ertekler, muzıkalı tariyx, ta`riyplew, sazendshilik iskerligi sabag`ına u`ylesimli keledi. Olardag`ı qag`ıyda ha`m mazmun oqıwshının` do`retiwshilik qozǵalısı ushın qolaylı tu`rtki bolıp xızmet etedi. Qatnasıwshılardıń lad ha`m ritmge ko`z qarası qosıqlar u`stinde jumıs islew ha`m ha`r qıylı taqlettegi (obrazdag`ı) do`retiwshilik tapsırmalardı orınlaw barısında rawajlanadı` jetelewshi (soprovojeniya) ritmlerdi jaratıw, kirisiw (vstupleniya), say keletug`ın a`spablardı saylaw, o`zinin` saylawına ha`m oylag`anına tiykarlanıp shıǵ`armag`a ayırıqsha o`zgeshelik bag`ıshlaw ushın hawazları da`l tu`setug`ın a`spablardı paydalanıw. Bunday taqlettegi tapsırmalar ritm beriwshi a`spablar ja`rdeminde, al sonın` menen birge joqarı hawazlı a`spablarg`a intıqtırǵan halda orınlanıwı mu`mkin. Partituranı u`yreniwde ha`r qıylı a`mellerden paydalanıw tiyis` nota ha`m ritmlerdi jazıw ja`rdemi menen, simvol-belgilerdi qol arqalı, notanın` atın aytıw itimalı turaqlı dizbegi usılınan (metod) kelip shıǵ`ıw` atqarıwshının` oynın slux boyınsha qalaberse ko`riw arqalı este saqlaw.

Ha`r bir partiyanın` ritmlik ko`rinisnin` ulıwmalıq ha`m ha`r tu`rli momentlerin awızsha talıqlaw (analiz), urıp shertetug`ın a`spablar partiyasın este saqlaw protsessin tezletiwge ja`rdem beredi. Mısalı` Konkret partiya dag`ı melodiyanın` ritmlik barısın` qaytalang`anlǵın yamasa o`z aldına ritmlik figura jasap atırǵanlǵı, saz a`spablar pul`sin ha`mme payǵa u`lestirgenligin yamasa tek g`ana ku`shli payǵa berip atırǵanlǵın anıqlap alıw ju`da za`ru`r. Usınday talıqlaw arqasında oqıwshılardıń tezirek partituranı u`yreniwge imkan jaratıladı ha`m este saqlawı tezlesedi, al sonın` menen birge saz a`spabında oynaw protsessinde muzıkanın` za`ru`r bolǵan a`hmiyetli ko`rinisleri bekkemlenedi. Bunday ko`rinislerdi saz a`spablarsız o`zlestiriw bir qansha qıyınshılıq tuwdıratug`ınlǵın biz a`meliyattan bilemiz. Balalardıń muzıka menen shug`ıllanıwı u`lken a`hmiyetke iye, sebebi ol iskerlik sıpatında muzıka qa`biliyetin aktivlestiredi ha`m teren`lestiredi. Sonday-aq, balalar a`piwayı ritmli partituralardı atqarıwda muzıkalıq ma`nistin` quralları, ja`ne de olardı konkret shıǵ`armanın` ko`rkem obrazına say paydalana biliwi haqqında tu`sinik aladı ha`m onı bekkemleydi. Usının` tiykarında o`zbetinshe yamasa mug`allım menen birgelikte p`esalarg`a

jetekshi ag`ım jaratıwg`a iykemlesedi. Demek usı taqlette (partituranı oynawda mug`allım yamasa balalardıń o`zinshe du`zgen usınısları) mektep oqıwshıları muzikalıq formanıń qurılısı, muzikalardıń rawajlanıw printsipleri haqqındag`ı a`piwayı elementar bilimdi iyelep aladı. Demek, saz a`spablarında oynawdı uqtıra otırıp, ha`mmede muzikalı-do`retiwshilik oy pikirin aktiv qa`liplestiriw ha`m qatnasıwshılarg`a birinshi sabaqtan baslap-aq ko`rkem-izleniwshi tapsırmalardı beriw mu`mkinligi za`ru`r ekenligin atap o`tiw kerek. Balalar jaratqan shıg`armalarınan qa`biliyetsizligi (primitiv) qa`weterge salmaw kerek, qalayda olardıń sapalılıg`ı mektep oqıwshılarının muzikalıq ta`jiriybelerinen g`a`rezli boladı ha`m waqıttıń o`tiwi menen joqarı jetiskenlikke erisedi. Oqıtıwshı ushın en`a`hmıyetlisi-sazendeshilik (saz a`spabı iskerligi) protsessinde qatnasıwshılarda muzikalı do`retiwshilik qa`biliyetinin` aktiv qa`liplesetug`ınılg`ında.

Tema. Baslawish klasslarda muzikanı oqıtıwdıń teoriyası ha`m metodikası

1-KLASSTA MUZIKALIQ TA`RBIYA BERIW USILLARI

Jobası:

1. 1-klass oqıwshılarına minezleme.
2. Muzikanı rawajlandırıw uqıplılıqları.
3. 1-klassqa qosıq u`yretiw usılları.
4. Muzika tın`lawg`a qoyılatug`ın talaplar.

1-klassqa o`tkeriletug`ın muzika sabag`ı balalar o`mirinde u`lken a`hmıyetke iye. Sebebi olar birinshi ma`rte mektep bosag`asın atlap, birinshi ustazları menen tanısadı ha`m usı da`wirde balanıń oqıwg`a degen qızıg`ıwshılıg`ı payda boladı. 1-klassqa bala muzikanıń tiykarınan baslap u`yrene baslaydı. Balalar baqshasında qosıqtı aytqızıp ha`m nama menen ju`rip qıymıl ha`reket islewdi u`yretken bolsa, al mektepte sol namanıń sırların ashıp, u`yreniwge umıtıladı.

Sonıń ushın mektepte 1-klassqa 1-sabaq ku`ta` a`hmıyetli orın iyeleydi. Eger mug`allım birinshi sabaqtı qızıqlı o`tkerip, balalardı muzika du`n`yasına alıp bara alsa, onda balalardıń muzıkag`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ın jalg`astıradı degen isenim payda boladı.

Muzika mug`allımı muzika ma`deniyatı sabag`ı boyınsha joba du`zgende ha`r bir balanıń, ha`r klasstıń jas o`zgesheligin esapqa alıp rejelestiriwi tiyis. Bul boyınsha birinshi klass oqıwshılarına minezleme berip o`temiz. Bunda:

Balalardıń organizmi qa`liplesip bolmag`an na`zik, bir qa`liptegi jumıstan tez talıg`adı.

Balanıń ha`r bir qıymıl ha`reketi a`dette o`zgerip otıradı, biraq este saqlaw qa`bileti ku`shli boladı. Bir jumıstı tamamlamay turıp, balalardıń ekinshi bir jumısqa awıp ketedi, muzikanı obrazlar arqalı tu`sindiriw lazım.

Mısalı: To`mengi seslerdi ayıwdıń sesleri menen, al joqarı sesti quslardıń dawısı menen salıstıradı.

Baslawish klassta balada oying`a bolg`an qızıg`ıwshılıq artadı. Oyinlar arqalı qıyın bolg`an materiallardı tu`sinip aladı. Sonday-aq oyın arqalı balalardıń oy-o`risi ken`eyedi, yadında saqlanadı.

1-klass oqıwshılarına muzikalıq jaqtan minezleme

Balalardıń muzikalıq jaqtan rawajlanıw da`rejesi bir qa`lipte emes. Bir balalar muzikanı tın`lap, qosıqtı durıs aytıp biledi, al ayırım balalar muzikanı qalay tın`lawdı, onı atqarıw sheberliklerin bilmeydi ha`m muzika sabag`ına nemquraydı qaraydı. Sol sebepli olarg`a (mug`allımlerge) mınaday talaplar qoyıladı.

a) Muzikanı tın`law - bunda balalar negizgi janrlardı ayıra biliw kerek. /marsh, oyın, qosıq/

b) Qosıq aytıw bo`liminde en` birinshi balalardıń diapazonı anıqlanadı. Olardıń qosıq aytıw diapazonı eki-u`sh sesten ibarat bolıwı mu`mkin. 1-klasstıń oqıwshılarının` diapazonı re-lya birinshi oktavası bolıp tabıladı.

Muzikanı tın`lawdı rawajlandırıw uqıplılıqları to`mendegishe alıp barıladı.

a) Muzikalıq shıg`armalardı tın`lap ha`r bir muzikalıq sabaqtıń bir bo`legi bolg`an seslerdin` joqarg`ı yamasa to`mengi dawısların - ritmdi bilmey qosıq aytıw mu`mkin emes. Sonlıqtan muzikanı tın`lap u`yreniw kerek.

Muzikanı tın`law uqıplılıg`ın rawajlandırıw ushın muzikalıq qa`biletten paydalanıw kerek. Mısalı: qosıq aytıw, al qosıqtı durıs aytıp biliw ushın sesti tın`lap biliw kerek. Muzikanı jaqsılap qabıllap

ha'm tu'sinikli etip tın'law ushın en' da'slep balalar qosıqtın' xarakterin, mazmunın, ne haqqında ayılıp atırǵanın biliwi tiyis. Son'ınan muzıkanı etaplarına salıp tın'latıwǵa boladı. Muzıka tın'law bo'limi to'mendegi to'rt etaptap ibarat:

1. Kirisiw /gu'rrin'.
2. Muzıkalıq shıǵ'armanı atqarıp beriw.
3. Tın'lag'an shıǵ'armalar tuwralı a'n' gimelesiw.
4. Qaytalap tın'law.

1-klassta qosıq u'yretiw usılları

Muzıkalıq iskerliktin' tiykarg'ı tu'rlerinin' biri - qosıq aytıw. Muzıkalıq ta'rbiya menen bilim beriw wazıypaları oqıw barısında sheshiledi. Balalarg'a muzıka tuwralı gurrin' ayıladı, shıǵ'armanın' forması bir-birinen ayrılıp turatug'ın bilimleri menen frazalarına kewil awdarıladı. Balalar geybir tu'siniklerdi, ma'selen, «muzıkalıq kirisiw», «baslama ha'm naqırat», «muzıkalıq fraza» ha'm t.b. tu'siniklerdi u'yrenip, yadlap aladı.

Bul jerde baslı wazıypa muzıkanı, qosıqtı a'sbaplarda oynawǵa u'yretiw barısında xarakterlerdi tu'siniw. Eger balalar tapsırmanı jaqsı tu'sinse onda onı an'sat, sha'rtli tu'rde orınlaydı. Ma'selen, ha'yyiw qosıǵ'ı ta'sirli shıǵ'ıw ushın dawıstı qattı shıǵ'armastan, asıqpay aytqan durıs boladı. Muzıka ha'r qashan da ha'r tu'rli sezimlerdi su'wretleydi. Belgili bir zattı bayanlaydı ha'm ol o'zinin' sıpatı jag'man ha'r tu'rli bolıp keledi.

1-klassta qosıq u'yretkende baslı wazıypa - muzıka rawajlanadı, o'zgeredi, olarda bir-birine uqsas ja'ne bir-birinen o'zgeshe bo'limler, muzıkalıq frazalar baslanadı ha'm naqırat bar ekenligin ayırıwǵa boladı, yag'nıy muzıkanın' mazmunın su'wretlep beretug'ın o'z tili, o'z qulag'ı boladı. Muzıkanı kompozitor menen xalıq do'retedi - dep balalarg'a aytıp o'temiz. *Sonın' menen birge qosıq aytıwdı qa'liplestirgende balalarg'a minaday tu'sinikler beriledi:*

dawıstın' esitiliwi, sıpatı xaqqında (sozılmalı, jen'il, sazlı);

diktsiyanın' durısılıǵ'ı tuwralı (anıq, su'wretli);

nota sızıǵ'ı tuwralı (joqarı ko'teriledi yamasa to'menleydi, sesler qaytalanadı yamasa birewi biyik ekinshisi to'men boladı);

metr ırǵ'aq xaqqında (ses qısqa yamasa uzın boladı)

Usılardı esapqa ala otırıp 1-klass oqıwshılarına qosıq aytqızǵanda olardıń esitiw qa'biletin rawajlandırıw kerek. Olarg'a qosıqtı taza etip aytqızıwǵa u'yretiw kerek. Eger bala qosıqtı durıs ayta almasa olardıń ne ushın qosıqtı ayta almag'anlıǵ'ın bilip alıw tiyis. Sebebi olarda bir neshe jag'daydı ko'riwge boladı. Mısalı seslerdi durıs esite almawı mu'mkin, ya bolmasa diqqat qoymay otırıwı mu'mkin. Eger a'meliyat juwmag'ınan alıp qarasaq 1-klass oqıwshıları qosıqtı naması menen qospay taqmaqtay etip aytadı. Olarda qosıq aytıw uqıplılıǵ'ına qarag'anda so'ylew uqıplılıǵ'ı rawajlang'an boladı. Sol sebepli birinshi klass oqıwshılarına qosıq aytqızǵanda dem alıw tuwralı aytıp ha'm sol alg'an dem ha'r bir frazag'a tolıq jetiwi kerekligin tu'sindirip beremiz ha'm balalar qosıq aytqanda durıs dem alıwın qadag'alaw kerek.

1-klass oqıwshılarına mug'allim qosıqta diqqat, dem alıwın, baslanıwın ko'rsetiwi kerek. Qosıq aytqızar aldında shınıǵ'ıwlar isletiwı kerek.

Birinshi klass oqıwshıları qosıq shıǵ'armalarının' ritmlik ha'reketleri haqqındag'ı tu'siniklerin bekkemlep, muzıkadag'ı u'les, o'lshep ha'm olardı usınday terminler menen tanıstırıp bolıp, endi olarg'a qosıqlardı talıqlawdı, o'z betinshe jumıslardı tapsırıwǵa boladı.

Saz a'spablar menen tanısqanda balalar mug'allim so'zlerin' esitiw arqalı yamasa ritmlik jazıwlar ja'rdeminde partiyalardıń du'zilisi menen tanısağı. Bunnan son' klass 2-toparg'a «oynawshı» ha'm «atqarıwshı» bolıp bo'linedi, keyin shıǵ'armanı qaytalap atqarıwda rol'ler almasadı: balalar qosıqqa kirisiw bo'liminin' ritmlik motivlerin' aldın-ala o'zlestiredi, ma'selen «Jan'g'ırıq», «Silkiniw» oynaları ritm sezimlerin' jedellestiriwge, ritm birliklerinin' qatnasıqları haqqındag'ı tu'siniklerdi qa'liplestiriwde notanın' atın aytıw, salıstırmalı turaqlı dizbeginen kelip shıǵ'ıp olardıń buwınlıq belgileri menen orın almasıp keliwi haqqındag'ı tu'siniklerge bag'darlang'an boladı.

Ritm sezimlerin' rawajlandırıwda oyun formasındag'ı do'retiwshilik tapsırmalar u'ken a'hmiyetke iye ekenligi ha'mmege belgili. Bunday tapsırmalardı orınlawda qatnasıwshılardan saz a'spablarda oynau dawıs shıǵ'arıw texnikası, olardı muzıkalıq su'wretlewi ha'm ta'sirshen' mu'mkinshilikleri menen aldın-ala tanıswdı talap etedi. Mısalı, mug'allim saz a'sbapta bir namanı shertip berip, balalardan usı namanın' ritmin qol shappatlaw, ya bolmasa qa'legen bir a'sbaptın' ja'rdemi arqalı

ko`rsetiwdi usınıs etedi ha`m balalar menen birge atqaradı. Bunday muzıkalı-izleniwshilik jolı menen qatnasıwshılarda saz a`sbapların su`wretlew imkaniyatlarına dıqqatı qa`liplesedi. 1-klassta 1-sabaqtın` islenbesin ko`rsetip o`temiz.

Sabaq teması: «Tın`laymız ha`m u`yrenemiz».

1. Sabaqtın` maqseti:

a) Bilimlendiriw;

Oqıwshılarg`a O`zbekstan ha`m Qaraqalpaqstang`a miyneti sin`gen kompozitor A`. Sultanov o`miri ha`m do`retiwshiligi haqqında mag`lıwmat beriw.

b) Rawajlandırıw;

Kompozitor A`. Sultanovtın` namaların tın`latıw.

v) Ta`rbiyalıq;

Oqıwshılardıń ko`rkem-o`nerge bolg`an qızıg`ıwshılıg`ın arttırıw. Kompozitordın` do`retpeleri arqalı Watandı su`yiw ha`m xalıq namalarına bolg`an su`yispenshilik sezimlerin oyatıw.

Kompozitordın` su`wretin ko`rgizbe qural sıpatında ko`rsetiw.

2. Sho`lkemlestiriw.

waqtı

(2minut)

A) Nama tın`law

(15minut)

B) Muzıka sawatı

(8 minut)

V) Qosıq atqarıw

(15minut)

G) Sabaqtı juwmaqlap u`yge tapsırma beriw.

(5 minut)

3. Taza tema.

(15 minut)

A`bdireyim Sultanov xalqımızg`a belgili ko`p g`ana yoshlı ha`m ta`sirli qosıqlardıń avtorı.

Ol O`zbekstan ha`m Qaraqalpaqstang`a miyneti sin`gen ko`rkem o`ner g`ayratkeri, ataqlı kompozitor, dirijer, belgili ustaz sıpatında ken`nen tanıldı.

A`.Sultanov tu`rli janrlarda shıg`armalar do`retti.

Ma`selen: Xor ha`m orkestr ushın «Bozataw syuitası», «Qaraqalpaqstan» rapsodiyası ha`m bir qansha muzıkalı dramalarg`a qosıqlar jazdı.

Qaraqalpaq klassik shayırı A`jiniyaz qosıqlarına jazg`an durkin namaları ken`nen ma`lim.

Kompozitor balalar ushın «Inime», «Alma», «Quslar bizin` dostımız», «Ba`xa`r kelgende» qosıqların jazg`an.

A) Muzıka tın`law:

A`bdireyim Sultanovtın` shıg`armalarınan u`zindi tın`laymız.

B) Muzıka sawatı:

(8 minut)

Muzıkada eki gilt belgisi bar. Skripka ha`m Bas giltleri.

Skripka gildi nota sızıg`ının` bas jag`ında jaylasadı.

Skripka gildi ekinshi sızıqta, yag`nıy sol` notasının` sızıg`ında jazıladı.

Qosıq «Men kishkene balaman» so`zi jazıladı

(15 minut)

4. Bekkemlew.

(5 minut)

5. U`yge tapsırma:

a) kompozitor o`miri

b) qosıqtı yadlaw

6. Bahalaw.

Qadag`alaw ushın sorawlar ha`m tapsırmalar:

1. Birinshi klass oqıwshılardıń sıpatlama berin`.

2. Muzıkalıq uqıplılıqtı rawajlandırıw ushın qanday jumıslar alıp barıladı?

3. Birinshi klass oqıwshılardıń qanday atamadag`ı qosıqlardı u`yretiwge ha`m tın`latıwg`a boladı?

4. Muzıka tın`lawg`a qoyılatug`ın talaplar ha`m olarg`a qısqasha minezleme berip o`tin`.

5. Balalar ushın qosıq do`retken kompozitorlardı atap o`tin`.

Tema:2-klassta muzıka oqıtıwdın`teoriyası ha`m metodikası

Jobası:

1. Ekinshi klass oqıwshılarına minezleme.
2. Ekinshi klassta nama tın'law
3. Ekinshi klassta qosıq u'yretiw metodikası.
4. Ekinshi klassta o'tiletug'ın sabaqtın' u'lgisi.

2-klassta balalardıń 1-klassta alg'an bilimlerin dawam etip, jalg'astırıp bara beredi. 2-klasstın oqıwshıları 1-klassqa qarag'anda ta'jiriybeli oqıwshılar. Olarda este saqlaw, qabıllaw qa'biletleri jaqsı rawajlang'an boladı. Muzıkag'a bolg'an qızıg'ıwshılıg'ı ja'ne de artadı. Olarda shıg'armalarg'a analiz jasaw uqıplılıg'ı payda boladı. 2-klasstın oqıwshılarında muzikalıq rawajlanıw tiykarı 1-klasstag'ı u'yrengenlerine baylanıslı bekkem bolsa, onda 2-klassta muzıka sabag'ı sapalı o'tiledi.

Sho'lkemlestirilgen, durıs bag'dar berip o'tilgen sabaq birgelikte nama tın'lap ha'm o'z oyların ortag'a taslap talqılap biliwge u'yreledi. Mug'allim ha'r bir balag'a olardıń muzikalıq jaqtan rawajlanıw uqıplılıg'ın esapqa alıp, jeke tu'rde qatnas jasawı tiyis. Sebebi geypara balalardıń muzikalıq qa'biletleri klasstag'ı basqa oqıwshılarg'a qarag'anda anag'urlım joqarı boladı.

2-klassta jıl teması; Atqarıwshılıq tu'rleri. Muzıkanı an'latıw usılları 1-sherek: «Jeke atqarıwshı ha'm qosılıp atqarıwshılıq». 2-sherek «Sazendeler ha'm qosıqshılar ansambli».

3-sherek «Da'ste. Nama degenimiz ne?».

4-sherek «Muzıkanı u'yretiw usılları».

Bul temalardı mug'allim u'iken tayarlıqlar menen o'tiwi tiyis. Geybir ta'jiriybesiz mug'allimler bag'darlamada berilgen qısqasha sabaqtın' o'tiliw mazmunı menen o'tedi de, usının' o'zi jetkilikli dep qoyadı. Ol durıs emes.

Mısalı: 2-klassta 1-sherek bag'darlamasında a'piwayı shıg'armalar berilse, al 3-4 sherekte qosıq, namalardıń quraması barıwına baylanıslı mug'allimnen ko'p tayarlıqtı talap etedi. Sabaqta nama tın'law ushın o'zbek xalıq namaları «Gulbahaar», «Farg'onacha», «Shegarashı qosıg'ı»

G'.Amaniyazovtın' ha'm kompozitor A.Saparovnıń «Botlaq» shıg'armaların tın'latsa boladı. Eger Sh.Ermatovtın' «Sog'lom avlod qwshig'i» namasın alsaq, bunda shıg'armanın' xarakterin anıqlap, balalar menen birge muzıkanı atqarıw sheberliklerin, sonday-aq muzıkanı qabıllaw ha'm muzıka sawatı menen baylanıstırıw kerek boladı. Mısalı: nama tın'lawg'a G'.Amaniyazovtın' «Shegarashı qushig'i» shıg'armasın alsaq bul qosıq balalardı watandı su'yiwge, qorg'awg'a ta'rbiyalaydı. Shıg'armanı tın'latıp bolıp oqıwshılardan qanday tempte jazılğanın, notalardıń sozımlılıg'ın, ha'm onıń ritmi tuwralı soraw kerek. Son'ınan balalarg'a soraw berse boladı: bul shıg'armanı tın'lag'anda ko'z aldın' ızg'a nelerdi keltirdin'iz? Ha'r bir bala ko'z aldına keltirgen epizodlardı ortag'a salıp shıg'armanı talqılawı tiyis.

2-klassta qosıq u'yretiwdin' repertuari 1-klassqa qarag'anda quramalıraq bolıp kelgen. Mısalı: «Su'yemen elimdi» A.Sultanov, «U'yregim» A.G'ayratdinov, «Shadlıq tolı aramızda» G'.

Amaniyazov, «Iynelik» S.Palwanov, «O'pepek» U.Abdullaeva, «Arsha bayramı» Ik. Akbarov. Bul qosıqlar ha'mmesi kewilli, balalardıń dawıslarına qolaylı etip jazılğan. Olardıń diapazonı da atqarıwg'a qolaylı.

Oqıwshılarg'a qosıqtı u'yreter aldında olarg'a usı qosıqtın' tonlıg'ında, ya bolmasa sog'an parallel tonlıqtag'ı gammalar arqalı dawıs sazlaw ushın shınıg'ıwlar isletiw kerek.

Qosıq u'yretiwge A.Sultanovtın' «Su'yemen elimdi» qosıg'ın alatug'ın bolsaq qosıqtın' avtorının' o'mirbayanı menen oqıwshılardı tanıstırıp o'temiz. Bul qosıq kewilli, shaqqan, tez tempte aytiladı.

Qosıq balalardı Watandı, o'sken elin, jerin, awıl, qalaların su'yiwge u'yreledi. Qosıq re major tonlıg'ında 2\4 o'lsheimde jazılğan ha'm on altılıq, segizlik, sherek, yarımliq notalar ushırasadı.

Bul qosıqtı frazalarg'a bo'lip u'yretemiz. Sonday-aq, qosıqtın' 3-4 qatarında repriza belgisi bar, yag'nıy 2-ma'rte qaytalanıp aytiladı. Mug'allim ku'shli u'leslerge diqqat berip, olardıń ku'shsiz u'lesler menen aralasıp otırıwın, balalarg'a tu'sindirip ko'rsetiw tiyis. Sonın' menen birge ku'shli ha'm ku'shsiz u'lesler xaqqında takt, o'lsheim tuwralı tu'sindirip o'tiwge boladı. 2-klassta

A.Xayratdinovtın' «U'yregim» qosıg'ın u'yretetug'ın bolsaq, bul qosıqtın' da o'lsheimi 2\4, kewilli xarakterde qulaqqa jag'ımlı atqarılardı. «U'yregim» qosıg'ı LYa notasınan baslanıp, RE notasınan tamamlanadı, yag'nıy qosıqtın' tonlıg'ı RE major.

Qosıq segizlik ha'm on altılıq notalarında jazılǵ'an ha'm jen'ıl atqarıladı. Bul qosıqtı balalarg'a u'yretkende kompozitor A.Xayratdinov xaqqında qısqasha ayıp o'temiz ha'm qosıqqa minezleme beremiz.

2-klassta u'yretiletuǵ'ın qosıqlardıń templeri ken' tu'rde jazılǵ'an. Mısalı: «Iynelik» qosıǵ'ı pol'ka tempinde, «Hakkalar» kewilli, «O'pepek» tez tempte. Solay etip, 2-klassta u'yretetuǵ'ın qosıqlardıń tempi, yag'nıy xarakterleri arqalı balalardı muzıkanı teren u'yreniwge ha'm usı xarakterdegi shıǵ'armalardı bir-biri menen salıstırıp o'zlerine talqılıtuǵ'a u'yretemiz.

N.Norxujaevtıń «Ha'kkelar» qosıǵ'ın balalarg'a u'yretkende qıymıllı xareketler menen u'yretse boladı.

Qadag'alaw ushın sorawlar ha'm tapsırmalar:

1. Ekinshi klass oqıwshılarına minezleme berin'.
2. Birinshi, ekinshi klass oqıwshıları arasında qanday ayırmashılıqlar bar?
3. Ekinshi klassta jıl dawamında o'tiletuǵ'ın temalarg'a sıpatlama berin'.
4. Ekinshi klass oqıwshılarına qanday qosıqlardı u'yretiwge ha'm tın'latıwǵ'a boladı?
5. Muzıka ma'deniyatı sabag'ın qalay sho'lkemlestiriwge boladı?

Tema:3-klassta muzıka oqıtıwdın'teoriyası ha'm metodikası

Jobası:

1. U'shinshi klass oqıwshılarına minezleme.
2. U'shinshi klassta qosıq u'yretiw usılları.
3. Eki dawıslı shıǵ'armalardı u'yretiw usılları.
4. Dawıs diapazonları.

2-klassta muzıkalıq ta'rbiya baslaması, yag'nıy fundamenti bolsa, 3-klassta dawamı ha'm bekkemlenip barıladı, al 4-klassta baslawısh etaptı tamamlaw bolıp esaplanadı. 1-4 klasslar baslawısh, yag'nıy sho'lkemlestiriwshi etap, al 5-9 klasslar joqarg'ı klasslar bolıp sanaladı. Eger baslawısh klass oqıwshılarının' oqıw, jazıw, esaplaw sıyaqlı bilim ko'nlikpelerine barlıq sabaqlardı oqıtatuǵ'ın baslawısh klass mug'allimi juwapkershilikli bolsa, 5-klassqa deyin qanday muzıkalıq bilim, eplilik, ko'nlikpelerge iye bolıwı baslawısh klasslarda muzıka sabag'ın oqıtatuǵ'ın qa'nige mug'allimge baylanıslı ekenligin biliwi lazım.

3-klass oqıwshılarına minezleme

3-klasstın' oqıwshıların ha'r ta'repleme jetiliske dep esaplasaq boladı. Olar fizikalıq jaqtan ku'shli, deneleri shınıqqan, boyları o'sken, oylaw, este saqlaw qa'biletleri 1-klass penen 2-klassqa qarag'anda anag'urlım joqarı. 1-2 klassta oqıwshılar ha'r zatqa misalı: oyın, qosıq ayıw, muzıkalıq a'sbapta oynawǵ'a qızıǵ'atug'ın bolsa, al 3-klassta balalar tek g'ana o'zlerin qızıqtıratug'ın pa'n menen shug'ıllanıwdı unatadı.

Muzıka mug'allimi mınalardı este saqlag'anı durıs:

1-2-klassta balalar mug'allimge eliklep, mug'allimnen ko'rgenin islese, al 3-klassta balalar o'zlerin ko'rsetkisi keledi.

Olarda belsendilik penen jumıs islep, to'men oqıytuǵ'ın oqıwshılarg'a ja'rdem ko'rsetiw sıyaqlı jumıslardı atqaradı. 3-klassta muzıkalıq ta'rbiyanın' maqseti muzıka arqalı balalardıń esitiw uqıplılıǵ'ın rawajlandırıw bolıp tabıladı.

3-klassta qosıq u'yretiw metodikası

3-klassqa kelip oqıwshılar fizikalıq ha'm garmoniyalıq jaqtan rawajlang'an boladı.

3-klass oqıwshıları 1-2-klassqa qarag'anda muzıka sawatın biraz men'gerip, olardan taza qosıq u'yreter aldında usı qosıqtın' tonlıǵ'ı, ondag'ı gılt belgilerin sorap shıǵ'ıw kerek.

3-klassta qosıq u'yretiwdin' repertuari tematikası jag'ınan bay ha'm ha'r qıylı, Mısalı, «Oqıwshı jastın' qosıǵ'ı» A.Xayratdinov «Kel, balalar, balalar» A.O'tepbergenov, «Saat tili sırtıldaydı» G'.Amaniyazov, «O'mir gu'li bolamız», «Biz tınıshlıq gu'limiz» G'.Amaniyazov ha'm t.b.

Bul shıg`armalardı u`yretkende ha`r qosıqtın` temasına baylanıslı tu`sinik beremiz. Mısalı G`.Amaniyazovtın` «Biz tınıshlıq gu`limiz» qosıg`ın u`yretkende balalarg`a barlıq eldin` xalıqları tınıshlıqtı su`yetug`ınlıg`ın, jer ju`zinde adamlar bir qıylı, ten`dey toqshılıqta jasamasa da, olardıń ba`rshesinin` tilegi paraxatshılıq ekenligin so`z etemiz.

Bul qosıq, fa major tonlıg`ında jazılıp, ko`terin`ki keypiyatta atqarıladı. Qosıqtın` 5-taktı pauza, yag`nıy akkomponiment, al 1-2 qatarı bir dawısta ha`m qalg`an qatarları 2-dawısta ayıladı. Bunda qızlar ha`m balalardı 2-dawısqa bo`lip aytırsaq boladı.

Oqıwshılarg`a bul qosıqtı u`yretkende dawıstın` jen`il shıg`ıwın qadag`alaw kerek, bul qosıqtı atqarg`anda oyın ha`reketleri menen baylanıstırıw`a boladı. Ko`rgizbe qural sıpatında plakatqa ha`r eldin` balalarınin` su`wretin salıp ko`rsetsek boladı.

Bunda barlıq balanin` tilegi bir tınıshlıq ekenligin tu`sindiremiz. Nama tın`law boyınsha oqıwshılarg`a xalıq namaların tın`latamız. Mısalı: qaraqalpaq xalıq qosıg`ı «Ha`yyiw» di alsaq, oqıwshılar ananın` qosıg`ı ekenin bileadı.

Sonın` ushın oqıwshılarg`a namanı tın`latpastan aldın qosıqqa o`zleri sıpatlama berip, eger bileug`ınları bolsa, ayttırıp ko`rsetiw kerek, son`ınan oqıtıwshı o`zi atqarıp yaqı bolmasa magnitofonda tın`latıwı kerek.

3-klassta qosıq sabag`ın oqıtıw usılları

Sabaqtın` maqseti:

oqıwshılarda muzıkag`a bolg`an qızıg`ıwshılıqtı rawajlandırıw;
oqıwshılardı kompozitor G`.Amaniyazovtın` do`retiwshiligi menen tanıstırıw;
oqıwshılarg`a kompozitor, atqarıwshı, tın`lawshı haqqında tu`sinikler beriw;
u`yrenge qosıqlarınin` mazmunın ha`m jaratıw tariyxın biliw;
oqıwshılarda vokal-xor atqarıwshılıq sheberliklerin bekkemlew
Sabaqtın` metodı - aralas.

Ko`rgizbeli kurallar:

3-klass sabaqlıg`ı

Kompozitor G`.Amaniyazov portreti.

Fortepiano texnikalıq qurallar, muzıka sawatına baylanıslı plakatlar

Sabaqtın` barısı:

Oqıwshılar muzıka menen klassqa kiredi. Sho`lkemlestiriw basqıshı.

U`yge berilgen tapsırmanı tekseriw.

**Taza tema ha`m muzıka tınlaw.** Oqıwshılar kompozitor G`.Amaniyazovtın` do`retiwshiligi menen tanıstırıladı ha`m balalar ushın jazıl`an qosıqlarınan uzındiler tın`lanadı (audio yamasa SD disk boyınsha), mazmunı talqılanadı.

Qosıq haqqında oqıwshılardıń bilimleri bekkemlenedi. Klasster metodı paydalanıladı.

Dawıs sazlaw ushın shıng`ıwlar o`tkeriledi.

Xor bolıp qosıq aytıw. A`.Sultanovtın` «Su`yemen elimdi» qosıg`ı ta`kizarlanadı. Oqıwshılar oqıtıwshı atqarıwshılıg`ındag`ı kirisiw bo`limin tın`lap, qosıqtın` atı, kompozitor ha`m shayırın aytıp keyin qosıqtı jeke yamasa ko`pshilik bolıp atqaradı.

G'.Amaniyazovtin' «O'mir gu'li bolamiz» qosig'in u'yretiw. Oqiwshılardı qosıqtın' atı, kompozitorı ha'm shayı menen tanıtırılıp o'tiledi. Oqıtıwshı o'zi atqarıp ko'rsedi onın' mazmunı, xarakteri, tempi analizlenedi. Son'ınan qosıq frazalarg'a bo'linip u'yretiledi.

Muzika sawatı. 2\4 o'lshege dirijerlıq etiw usılları qaytalanıladı A.Xayratdinovtin' «Qarlıg'ash» qosıg'ı 2\4 shereklik o'lsheginde dirijerlıq etiledi notaları, keyin so'zi menen atqarıladi.

Do'retiwshilik qa'bileti. A.Xayratdinovtin' «Qarlıg'ash» qosıg'ının' ritmin qol shappatlaw arqalı ko'rsedi. Toparlarg'a bo'linip jumıs isletiwge boladı, bunda 1-topar balaları qosıqtı so'zi menen atqaradı, al ekinshi topar balaları shappatlaw arqalı qosıqqa ritm beredi, keyin toparlardın' atqaratug'in wazıypaları, tapsırmaları menen orın almasadı. Jaqsı qatnasqan toparg'a kartochkalar beriledi.

Sabaqtı bekkemlew: Oqıtıwshı sabaqtı bekkemlep, sabaqta belsendilik ko'rsirken oqıushılardı bahalaydı.

U'ye tapsırma. Kompozitor G'.Amaniyazovtin' do'retiwshiligin ha'm o'tilgen qosıqların qaytalaw. Joqarıda biz muzika sabag'ının' 45 minutta o'tiw usılı menen tanıtırdıq. Bunda balalar muzika sawatı, kompozitor do'retiwshiligi, muzika tın'law ha'm onı atqarıw menen tanısadı. Sonday-aq jan'a ped texnologiya boyınsha klaster metodında qosıqtı analizlewdi u'yrenedi. Ha'r bir qosıq sabag'ı usı taqılette o'tilse, maqsetke muwapıq bolar edi.

Qadag'alaw ushin sorawlar

1. 3-klassta muzikanı oqıtıwdın' mazmunı ha'm maqseti neden ibarat?
2. 3-klassta muzika sabag'ında qanday metodlardan paydalanıwg'a boladı?
3. 3-klassta oqıwshılardıń psixologiyalıq-fiziologiyalıq o'zgeshelikleri nede?
4. 3-klassta jıl temaları ha'm olardıń sabaqtag'ı a'hmiyeti qanday

Tema: 4-klassta muzika oqıtıwdın' teoriiyası ha'm metodikası

Jobası:

1. To'rtinshi klassta ta'liminın' juwmaqlawshı basqışı.
2. To'rtinshi klassta muzika sawatı.
3. To'rtinshi klassta qosıq u'yretiw usılları.
4. To'rtinshi klassta nama tın'law.

Bul da'wirde oqıwshılar oqıtıwshının' ha'r bir berilgen tapsırmasın buljıtpay orınlawg'a ha'reket etedi. Muzıkag'a analiz islew uqıplılıg'ı payda bola baslaydı. Muzıkalıq shıg'armalardı 4-klas oqıwshılarının' jas o'zgesheligin esapqa alıp tan'lawı kerek.

Bul jastag'ı balalar 2-3 klassqa qarag'anda a'dewir eseyip, muzıkalıq qa'bileti rawajlanadı.

4-klas oqıwshılarına muzika sabag'ın o'tkende ko'rkem-o'ner menen baylanıstıradı. Muzıkalıq a'debiyat penen jivopisti birgelikte tu'sindirse balalarg'a tu'sinikli boladı. 4-klassta jıl dawamında xalıq muzikasının' do'retiwshiligi menen tanısadı. Jıl teması: Xalıq qosıq namaları ha'm saz a'sbapları menen tanısadı. Bunda xalıq qosıqları, onın' tu'rleri miynet qosıqları ha'm saz a'sbaplar xaqında mag'lıwmatlar beriwge boladı. «G'obız» a'sbabı haqqında ra'wiyatı ayıp berip, g'obızda atqarıwshı Jıraw Jumabay Bazarov haqqında ayıp o'temiz.

Bunnan tisqari balalardı «Nay» a'sbabı menen tanıtırıp, «Nay» hawazının' a'hmiyeti haqqında ayıp beremiz.

4-klassta J.Shamuratovtin' «Aq altın», A.Xayratdinovtin' «Tayınshaq», X.Turdıqulovtin' «Duwtarım menin'», G'.Demesinovtin' «Aq qoyan», I.Xamraevtin' «Kulcha non» ha'm O'.Allanazarovtin' «Gu'llerim» qosıqların u'yretiwge alsaq boladı. Sonday-aq, nama tın'lawg'a xalıq qosıqlarının' turleri besik jırın alsaq qaraqalpaq xalıq qosıg'ı «Xa'yyiw», o'zbek xalıq qosıg'ı «Alla» kompozitor do'retpelerindegi V.A.Motsartın' «Xa'yyiw», M.Jiyemuratovtin' «Besik jırı» qosıqların salıstırıp tın'latıp ko'rsitemiz. Son'ınan «Ha'yyiw» qosıg'ı haqqında ra'wiyat ayıp beriwge boladı. 4-klassta xalıq qosıqları menen birge xalıq ayaq oyınları «Shag'ala», «Kamarinskaya», «Xorezm lyazgisi» ha'm gruzin xalıq oyını «Lezginka» nı tın'latıp oynap ko'rsetiwig'e boladı. Bundayı maqsetimiz balalarg'a ha'r bir xalıqtın' o'zinin' milliy oyınları ekenligi haqqında mag'lıwmatlarga iye boladı.

4-klass o'qishlarining esitish qabildir: shig'arman basman aqirina shekem tin'law, muzikalik shig'armaning ayirmashilig'in biliw. Marsh, oyin ha'm qosiq, uluma shig'armaning bezeliwi (major, minor) seslerdin' biyikligin ayirip biliw kerek. Turaqli ha'm turaqsiz seslerdi esitip biliw qabildir rawajlandirw kerek.

Frazalik dem alis boyinsha tu'sinikke iye bolw kerek. 4-klassda xordi partiyalarg'a bo'lip, qosiq aytirwga boladi. Muzika sawati boyinsha 4-klassqa kelip o'qishlar seslerdin' dawislarin aniqlap biletug'in boladi. 2-3-klassda bag'darlamag'a sa'ykes o'tilgen temalardi, shig'armalardi, muzikalik bilimlerin o'qishlar menen 4-klassda qatti itibarlilik penen qaytalap barw kerek.

Eger o'qishlar 3-klassdin' bag'darlamasin toliq u'yrenip ala almag'an bolsa, onda olarg'a to'mendegi izertlewler ju'rgiziwge boladi.

Misali: ha'zirgi esitilgen nama qaysi xaliqtin' qosig'i, bul esitilgen (tin'lang'an) qosiqtin' kompozitorlari bar ma, yamasa xaliq do'retiwhiligi me, bul qosiqta neshe dawis esitilip turg'anlig'in, qosiqtin' ladin, major yamasa minor ekenligin aniqlaw kerek.

4-klass o'qishlarina qosiq u'yretiw metodikasi

4-klass o'qishlari to'mengi klass o'qishlarina qarag'anda a'dewir ulkeygen, fizikalik jaqtan rawajlang'an, dawis diapazonlari ken'eytirilgen boladi.

4-klass o'qishlari eki dawisli qosiqlardi DO notasidan ekinshi oktavanin' MI notasina shekemgi araliqta aytw kerek. A'ste, ortasha, qatti dawis penen aytilatug'in qosiqlardi atqarg'anda demdi u'nemlep shig'arw kerekligin tu'sindirip beremiz. Bir buwning'a sa'ykeslengen bir neshe seslerdi aytqanda dawisli sestibuzbay qurastirw kerek.

Oqitwshi eki dawisli qosiqlardi aytqizg'anda jag'imli etip 1-2 dawislardin' ten' aytilip ha'm tiykarg'i ma'nige iye bolw qadag'alaw tiyis, al muzika sawati boyinsha u'shinshi klasstag'i bilimlerin bekkemleydi, major ha'm minor ladinin' 1-5 basqish aralig'indag'i ses qatarin esitip ayira biliw kerek. Solay etip, qosiq sabag'inda u'yretilgen qosiq penen birge muzika sawatin da baylanistiradi, yag'niy tan'lap alg'an shig'armanin' xarakterin, gilt belgilerin ondag'i ushirasatug'in basqa da dinamikalik belgilerdi balalardin' o'zlerine tabiwga mu'mkinshilik beriw kerek. Sonday-aq tan'lang'an shig'armanin' mazmunin tu'sindirip sabaqta aqiliy hu'jim, oyin metodlarin qollansa boladi. Bunday qosiqlarg'a «Tu'lkishek», «Ha'kke qayda?» balalar aytis qosiqlarin u'yretiwe boladi. Misali, kompozitor G'.Amaniyazov ha'm shayir T.Matmuratov so'zine jazilgan. «Aq terek pe, ko'k terek?» atli qosig'in alatug'in bolsaq bul jerde jaqs, bilimli, a'depli, o'nerli balag'a ta'n qabildetti aytip o'qishlardi qiziqtirip qosiqti oyini menen ko'rsetip o'tiw kerek. Qosiq u'yretiw barisinda ritmge tu'siw, turaqli ha'm turaqsiz seslerdi diqqat penen esitwdi ta'miyinlew maqset etip qoyiladi. Sonin' menen birge o'qishlar namanin' xarakterin, so'zin aniqlap u'yrenip barsa esinde qaladi.

4-klassda muzika sabag'inda balalardi muzika sabag'inda balalardi muzika ma'deniyatining jan'alilqlari menen turaqli tu'rde tanistirip barw kerek. Sebebi pa'nnin' atinin' o'zgeriwine baylanisi o'qishlar tek g'ana qosiq u'yrenip qoymay muzikanin jan-jalama o'zlestirw kerek. O'qishlar oyshllarining shig'armalari, olardin' ha'zirgi ku'nde tutqan ornin haqqinda biliwi tiyis.

4-klassda ha'r bir sabaqtin' is jobasi

1-sherek. Tema: Xalq qosiqlari ha'm saz a'shaplari.

Muzika sawati. Intonatsiya.

Sabaqtin' maqseti:

a) **Bilimlendiriw;** Xalq qosiqlarin su'yip hu'rmetlew, milliy muzika ma'deniyatin rawajlandirwga at salisqan kompozitor menen tanistirw, xalq qosiqlarindag'i milliy ırg'aqtı duris qabillay biliwge ta'rbiyalaw.

b) **Rawajlandirw;**

O'qishlarga «Ha'yyiw» qosig'in u'yretiw, muzika sawati boyinsha qisqasha tu'sinik beriw.

v) **Ta'rbiyalıq;**

O'qishlardin' pa'nge bolg'an qizig'iwshilig'in qalplestirw, muzikalik shig'armalardi duris tu'sinip, onin bahalap qadirllewge u'yretiw.

Nama tin'law: «Qarajorg'a».

Sabaqtı qurallandıruw. Qosıqlar jazılǵan plakatlar, o'lshemlerge, dinamikalıq belgilerge arnalǵan tablitsa, xalıq kompozitorlarınń portretlerine baylanıslı slaydlar islew, muzikalıq saz a'sbapları.

Sabaq barısı: Sho'lkemlestiriw.

Dawıs sazlaw ushın shınıǵıwlar.

O'tilgen temalardı, u'yretilgen qosıqlardı yadqa tu'siriw ha'm tapsırmanı sorap barıw.

Taza tema: Xalıq muzıka do'retiwshiligi dep biz buring'ı ata-babalarımızdan qalg'an ha'm awızdan-awızǵa o'tip bu'gingi ku'nde bizge jetip kelgen xalıq muzıkası haqqında so'z etemiz. Usı xalıq qosıqların notalastırıp, qayta islegen kompozitorlardı ayıp o'tiwge boladı. Son'ınan qaraqalpaq xalıq qosıǵı «Ha'yyiw» qosıǵı balalarg'a tın'latılıp, usı qosıqtı qayta islegen kompozitor K.O'tegenov do'retiwshiligi haqqında ayıp o'tilse ha'm bul qosıqtı balalar menen birgelikte u'yrense maqsetke muwapıq boladı. Qosıq jay tempte, a'ste dawısı ko'termey, qulaqqa jag'ımlı etip atqarıwdı balalardan talap etiw kerek. Qosıqtı balalardıń ha'mmesi esitip ju'rgenligi sebepli tez u'yrenip aladı.

Muzıka sawatı: Intonatsiya haqqında tu'sinik beremiz. So'ylewdegi so'z benen muzıkanın uqsaslıǵı bar ekenligin ayıp o'temiz. «Ha'yyiw» qosıǵın oqıǵanda oqıwshılardan tın'lap ha'm baqlap otırıw talap etiledi.

Bunı tu'siniw ushın oqıwshılarg'a:

1. Qosıqtı bir tegis oqıw.
2. Ko'rkem oqıw.
3. Naması menen qosıp aytqızıw za'rur.

Bunday jag'dayda balalar muzıkada ha'r turli soraw, mun'lı, kewilli, razılıq belgilerinın bar ekenligin ha'm dawıs ırǵaqların, yag'nıy intonatsiyası bolatug'ınlıǵın tu'sinedi. Bul temalardı balalarg'a tu'sindirip bolg'annan keyin qaraqalpaq xalıq saz a'sbabı menen tanıstırıp o'temiz. Birinshi su'wretin ko'rsetip, bul qaraqalpaq xalqının milliy muzıka a'sbabı duwtar ekenin, duwtardıń eki tarı bar, parsı tilinde «duw» degen so'z eki, yag'nıy eki tarlı degendi an'latadı. Sol sebepli bunı duwtar dep atag'an.

Duwtarda qosıqlar ayıp, namalar tın'lasa bolatug'ınlıǵın qaraqalpaq xalıq naması «Qarajorg'a»nı shertiw arqalı ko'rsetemiz. Namanı birinshi ma'rte tın'latıp bolg'annan keyin balalarg'a sorawlar beremiz.

1. Bul namanı burın sizler esitip ko'rdin'iz be?
2. Nama shertilip atırg'an waqıtta sizler nelerdi ko'z aldın'ızǵa elesletesiz? - degen soraw berse boladı. Nama tın'lanıp bolg'annan keyin sorawǵa tolıq juwap alıw ushın shıǵ'armanı qaytadan ta'kirarlap tın'latsa boladı.

Sabaqtı bekkemlew (soraw-juwap retinde).

Bu'gingi sabaqtın teması qanday?

Qanday muzikalıq shıǵ'armalar menen tanıstın'ız?

Muzıkadag'ı kewil-kuydi bildiretug'ın belgi qanday belgi ne dep ataladı?

U'yge tapsırma beriledi.

Qadag'alaw ushın sorawlar:

1. 4-klass oqıwshılarının psixologiyalıq, fiziologiyalıq o'zgeshelikleri nede?
2. 4-klassta muzıkanı oqıwdın maqseti ha'm wazıypaları qanday?
3. 4-klassta muzıka sabaqlarının sherek ha'm jıl teması ha'm olardıń muzıka sabag'ındag'ı a'hmiyeti qanday?
4. 4-klassta muzıka sabaqlarının o'zgesheligi nede?

Tema: Ortangı klasslarda muzıka oqıtıw teoriiyası ha'm metodikası .
5-klassta muzıka oqıtıwdın teoriiyası ha'm metodikası

Jobası:

1. Besinshi klass oqıwshılarına minezleme.
2. Besinshi klassta jıllıq temaları

3. Qosiq u'yretiw usılları.

4. Bir sabaqtın is jobası.

5-klass oqıwshıları joqarı klass bolıp esaplanadı.

5-klassqa kelgende ha'r pa'nnen qa'nige oqıtwshılar sabaq beredi. Sol sebepli balalar bul sistemag'a birden u'yrenise almawı mu'mkin. Sonday bolsa da muzıka ma'deniyatı pa'ni baslawısh klassta alg'an bilimlerin jalg'astırıp baradı.

5-klasstın jıl teması «Kompozitor do'retiwshiliginde muzikalıq janr» 1-2 sherekte: «O'zbek ha'm qaraqalpaq halıq sazları orkestri. Xor ma'deniyatı». Muzıkada vokal-simfoniyalıq janrlar, sonday-aq opera, balet haqqında ayıp o'tiw kerek. O'zbekstan ha'm Qaraqalpaqstanda opera janrının rawajlanıwı haqqında so'z etiledi.

5-klass oqıwshıların kompozitor do'retpeleri ha'm xor ma'deniyatı menen de tanıstıramız.

Balalarg'a xor haqqında ken' tu'sinikler berip o'temiz. Xordin' tu'rleri, dawısları, xor ja'ma'a'leri onın' repertuarları, a Kapella xori haqqında tu'sinik beremiz. Qaraqalpaqstanda xor janrın rawajlandırğ'an kompozitorlar: S.Palwanov, G'.Amaniyazov, Q.Zaretdinov ha'm t.b. atap o'tiwge boladı. Sonın' menen birge xormeysterlerden S.Palwanov, A.Mambetov, T.Eshbaev, A.To'lepovalardı ayıp o'tiwge boladı.

5-klasssta nama tın'lawg'a A'.Xalimovtın' «Toyg'a keldi batırımız» (Berdaq muzikalı dramasınıan), Qaraqalpaq xalıq naması «Xan Sayat» duwtar ushın M.Jiyemuratovtın' «Qaraqalpaq p'esasınan» tın'latsaq boladı. Namanı tın'latıp bolğ'annan keyin oqıwshılar menen gu'rrin' ju'rgizemiz. Mısalı: (Berdaq muzikalıq dramasınıan u'zindi tın'latsaq shayırdın' o'mir jolı, onın' do'retken shıg'armaları, sonday-aq shayırdın' bastan keshirgen ku'nleri haqqında so'z etiwge boladı.

Al qosıq u'yretiwge S.Palwanovtın' «Jadırag'an balalıq», T.Esirkepovtın' «Nawrız ba'ha'r bayramı», «Mektebim», G'.Amaniyazovtın' ha'm t.b. alsaq boladı.

Mısalı: S.Palwanovtın' «Jadırag'an balalıq» qosıg'ın u'yretsek bul qosıq 2/4 o'lsheimde jazılğ'an.

Qosıqtın' atqarılıwı kewilli ha'm qulaqqa jag'ımlı, balalardıń atqarıwına qolaylı. Qosıqtın' so'zin shayır K.Raxmanov jazğ'an. Qosıqtın' teksti balalardıń bahatlı turmısın su'wretleydi. I kuplette bir dawıs atqarsa, al naqıratında eki dawısqa bo'lip ayttırıw kerek. Sonday-aq qosıq arqalı muzıka sawatı menen de tanıstırıp o'temiz.

Bunda seslerdin' arasındag'ı qatnaslar, yag'nıy intervallar xaqında so'z etemiz. Sonın' menen birge, balalardı kompozitor do'retiwshiligi menen de tanıstırıp o'temiz.

5-klasssta o'tiletug'ın I sabaqtın is jobası

Jıl teması: «Kompozitorlar do'retiwshiliginde muzikalıq janr»

Sabaq teması: «Xor ma'deniyatı».

Sabaqtın maqseti:

a) **Bilimlendiriw;**

Oqıwshılarg'a kompozitor G'.Amaniyazovtın' o'miri ha'm do'retiwshiligi haqqında mag'lıwmat beriw. Xor ma'deniyatı haqqında tu'sindiriw.

b) **Rawajlandırıw;**

Oqıwshılarg'a «Kelin' birge qosıq aytayıq» qosıg'ın u'yretiw Muzıka sawatı boyınsha qısqaşa tu'sinik beriw. Milliy miyrasımız bolğ'an qaraqalpaq xalıq namaları haqqında tu'sinik beriw ha'm xalıq naması «Nazlı» nı xalıq saz a'sbabında atqarıw ha'm tın'latıw.

v) **Ta'rbiyalıq.**

Oqıwshılardıń ko'rkem-o'nerge bolğ'an qızıg'ıwshılıg'ın arttırıw. Kompozitordın' do'retpeleri arqalı Watandı su'yiw ha'm xalıq namalarına bolğ'an su'yispenlilik sezimlerin oyatıw.

Kompozitordın' su'wretin ko'rgizbe qural sıpatında ko'rsetiw.

Balalarg'a muzıka sırların u'yretiw, olardı go'zzallıqqa, a'dep-ikramlılıqqa ta'rbiyalaw.

Sabaqtı qurallandırıw: Qosıq nama sabaqlıg'ı, plakat muzıka sawatına baylanıslı kompozitorlardın' su'wreti, onın' kitapları, pianino.

Sabaqtın barısı: Sho'lkemlestiriw.

Dawıs sazlaw ushın shıng'ıwlar.

U'y tapsırmanı soraw. Qosıq «Anamnın' anası bar».

Co`zi: J. Dilmuratov

Namasi: R.Sultanov

U`yge berilgen tapsirmalardı soraw. Muzıka sawatı boyınsha temag`a baylanıslı sorawlar beriw. Balalarg`a tın`latqan namanın` mazmunı, nege arnalg`anın, onda qanday dinamikalıq belgiler ushırasatug`ınıg`ı, tempi soraladı.

O`tilgen temag`a juwmaq jasaw.

Eger oqıwshılar mug`allimnin` sorawlarına tolıq juwap bere almasa, qanaatlandırır bolmasa, qaytadan qısqa, anıq ha`m qızıqlı etip tu`sindiwrerek.

Muzika sawatı: Dawıs qurılısı ha`m ansambl` haqqında tu`sinik.

**Ansambl` dep** bir neshe qosıqshılar yamasa sazındelerdin` muzikalıq shıg`armanı u`nlesip atqarıwshı toparlarına aytamız. Ansambl`din` tu`rleri ko`p. Eki qosıqshı yamasa eki atqarıwshı duet, u`shewge trio, to`rtewge kvartet dep ataymız.

Vokal yamasa qosıqshılar ansambli, sonday-aq sazındelerdin` bir toparınan dúzilgen dúwtarshılar, rubabshılar, changshılar, da`pshiler ansambl`leri de boladı.

**Ko`pshilik bolıp qosıq aytıw.** G`.Amaniyazovtın` «Kelin` birge qosıq aytayıq» shıg`armasın balalarg`a u`yretiw.

Do`retiwshilik qa`biletleri. Oqıwshılar usı qosıqqa arnap su`wretler salsa boladı.

**Muzika a`debiyatı** G`.Amaniyazovtın` do`retiwshiligi xaqında balalarg`a aytp beriledi.

Sabaqtı bekkemlew. Oqıtıwshı sabaqtı bekkemlep, sabaqta belsendilik ko`rsetken oqıwshılardı bahalaydı.

**U`yge tapsırma.** Kompozitor G`.Amaniyazovtın` do`retiwshiligin ha`m o`tken sabaqta u`yrenilgen qosıqların ta`kirarlaw.

Qadag`alaw ushın sorawlar:

1. 5-klassta muzika oqıtıwdın` metodikası nelerden ibarat?
2. 5-klass oqıwshılarının` fiziologiyalıq, psixologiyalıq o`zgeshelikleri qanday?
3. 5-klassta eki dawıslı qosıqlardı aytıwdın` a`hmiyeti ha`m u`yretiw jolları qalay a`melge asırıladı?
4. 5-klass oqıwshılarının` oqıw dawamında o`zlestirgen ko`nlikpeleri qalay baqlanadı?

Tema:6-klassta muzika oqıtıwdın` teoriyası ha`m metodikası

Jobası:

1. 6-klassta muzikalıq ta`rbiya beriw metodikası.
2. 6-klass oqıwshılarına minezleme beriw ha`m qosıq sabag`ının` basqa pa`nler menen baylanısı.
3. 6-klassta 1-sabaqlıq is jobasın dúziw.

Bul jasta balalarda o`zgerisler bolıp o`tedi. Jas o`spirimlik da`wirine o`tiwine baylanıslı mutatsiya da`wiri boladı. **Mutatsiya** - dawıstın` o`zgeriwine aytladı. Bul da`wirde gegirdek o`sip, er balalarda dawıs irilenedi. Sol da`wirge shekem qızlar menen balalar dawısınan` ayırmashılıg`ı az boladı. Qızlarda mutatsiya elespesiz o`tedi. Sol ushın da oqıtıwshı mutatsiya da`wirinde balalardın` dawısında ku`sh tu`speytug`ınday atqarıwg`a qolaylı jen`il shıg`armaların tan`lawı kerek. Oqıtıwshı 6-klassta I-sherekte «Klassikalıq muzika haqqında tu`sinik». II-sherek «Shıg`ıs xalqınan` klassik muzikaları». III-sherek «Ha`zirgi zaman muzıkası ha`m onın` tiykarg`ı o`zgeshelikleri» 4-sherek Evropa klassik muzıkası haqqında tu`sinik» temaları boyınsha ko`p tayarlıqlar ko`rip, balalarg`a sabaqta tu`sindirip o`tiwi sha`rt.

Muzika adam o`mirine unamlı ta`sir etip, sanasınan` o`cip rawajlanıwına ja`rdemlesedi.

6-klass oqıwshılarına minezleme

Mutatsiya er balalarda 12-13 jasta baslanadı. Bul da`wir jas o`spirimlerge qıyın bolıp organizmde ulıwmalıq o`zgerisler payda boladı. Olar o`zlerin` u`lken adamday sezip o`zlerin` ko`rsetkisi keledi. Oqıwshılardıń psixo-fiziologiyalıq jaqtan rawajlanıw o`zgeshelikleri muzika sabag`ında bilinedi. A`sirese, vokal xor tarawında anıq bilinedi. Sebebi bul da`wirde mutatsiya bolıp o`tedi.

Mutatsiyanın` mazmunı ha`m dawısta qanday o`zgerisler payda boladı? **Mutatsiya** - bul balalar dawısının` u`lken adamlar dawısına o`tiw da`wiri bolıp esaplanadı.

En` birinshi gegirdek o`sip dawıs, tu`tiksheleri, til, juqa tkanlar o`zgeredi. **Gegirdek** -bul dawıs shıg`arıwshı organ bolıp esaplanadı. Mutatsiya da`wirine shekem ul balalar ha`m qız balalardıń dawısları ju`da` uqsas bolıp keledi. Biraq mutatsiya da`wirinde balalardıń gegirdegi bir yarım, eki ese o`sedı. Bunday waqıtta balalardıń qosıq aytıwıg`a qızıg`ıwı, zawqı bolmaydı, al qızlardıń gegirdegi er balalardikine qarag`anda u`shten bir uzınına o`sip ha`m dawıs baylanısları bir-yarım eki esege o`sip, bunda dawıs irilenip, dawıstın` to`menlewine alıp keledi. Balalar bunday o`zgeriske birden u`yrenisip kete almaydı, a`sirese olar joqarg`ı notalardı qıyınalıp aytadı.

Mutatsiya da`wirinde gegirdek o`siwi menen qoymay dawıs qatparları qızarıp, awırıw tuwdıradı, tamaqtın` eki sheti iskenin ko`riwge boladı. Diapazon qısqaradı, joqarı notag`a dawısları jetpeydi. Al qızlarda mutatsiya ayırım waqıtları a`ste, elespesiz o`tedi sonın` ushın da dawıs rejimleri saqlanıp qalınıwı tiyis.

Mutatsiya da`wirinde geyde ju`da` to`men na`tiyjeni ko`riwimizge boladı. Bul qosıq aytqanda dawısqa ku`sh salınıwı, mısalı quramalı qosıq aytqanda ayırım waqıtları dawıs apparatının` u`zilip ketiwi mu`mkin. Bul o`z gezeginde mutatsiya da`wirinde o`zgerip atır`an dawıslarg`a qattı kewil bo`liniwin talap etedi.

Oqıtıwshı sonı yadta saqlawı tiyis, mutatsiya ha`r balada ha`r tu`rli o`tiwi mu`mkin, birewlerde tınısh, al birewlerde tu`siniksiz o`tiwi mu`mkin. Bul eki jag`dayda da dawıs rejimlerin saqlag`an durıs boladı.

Oqıtıwshı balalardıń mutatsiya da`wirin esapqa ala otırıp olar menen jeke tu`rde jumıslar alıp barıwı tiyis, yag`nıy jen`il, atqarıwıg`a qolaylı diapazondag`ı qosıqlardı u`yretken maqul. Keyingi izertlewlerdin` juwmag`ına qarag`anda mutatsiya da`wirinde oqıwshılarg`a u`plep shertetug`ın a`sbaplarda oynaw usınıs etiledi, sebebi qosıq aytıw texnikasındag`ı dem alıw menen muzıka a`sbabında u`plep shertiwde alinatug`ın dem alıwlar uqsas boladı. Bunday usıldı balalar qosıq ayta almaytug`ın jag`dayda qollanıwıg`a boladı.

Dawıs apparatında o`zgerisler bolıp o`tiwine baylanıslı xor-vokal jumıslarında da o`zgerisler boladı. Bul da`wirde muzıkanın` atqaratug`ın xızmeti ha`m onın` basqa pa`nler menen baylanısı haqqında so`z etiwge boladı. 6-klassta a`yyemgi du`n`ya tariyxı o`tileti. Oqıwlıqtın` mazmunı o`z ishine bir neshe da`wirdi aladı. A`yyemgi a`sirde jasag`an xalıqlardan xristian dininin` payda bolıwına shekem, Rim imperiyasınıń qulawı, sabaqlıqta arnawlı muzıka haqqında ayılmag`anlıg`ı menen mug`allım mısıl retinde a`yyemgi greklerdin` an`ızlarında, muzıkanın` o`mir menen baylanısqanın ko`riwge boladı. Adam o`mirinin` ha`r tu`rli payıtlarında: quwanış, qayg`ı, miynette, urıs waqtında da, bayramlarda da muzıka adamnıń jan azıg`ı bolg`an. Usı kitaptın` birinshi bo`liminde a`yyemgi ko`rkem-o`nerdin` rawajlanıwı haqqında qısqasha ayılıp o`tilgen. Bunda u`n`gir taslardan tabılğ`an su`wretlerge qarap iskustvanın` budan 30 mın` jıllar burın payda bolg`anın biliwge boladı. Al usı kitaptın` 35-temasında grek elinin` ma`deniyatı boyınsha Gretsianın` mekteplerinde jas o`spirimlerdi su`wret salıwıg`a, (ayaq oyın oynawıg`a), qosıq aytıwıg`a, liro a`sbapın shertiwge u`yretken. Greklerde eger kimde-kim qosıq aytıp, ayaq oyın bilmese, olardı sawatlı adamlar qatarına kospag`an. Tariyx pa`ninde oqıwshılarg`a ko`rgizbeli kural retinde muzıkanın` adam o`mirinin` barlıq rawajlanıw etaplarında da jetekshi rol` atqaratug`ının ko`riwge boladı.

A`debiyatta bolsa tariyx pa`nine qarag`anda muzıka menen baylanıslı temalar ko`p. Mısalı, xalıq do`retiwshiligi haqqında aytatug`ın bolsaq, oqıwlıqtın` en` birinshi bo`liminde a`sirler dawamında awızdan-awızg`a ken` tarqalg`an qaharmanlıq da`stanlar, jumbaqlar ha`m t.b. so`z etiledi.

6-klass oqıwshılarına nama tın`latqanımızda o`zbek ha`m klassikalıq muzıka shıg`armaları menen tanıstıramız. Sonday-aq, shet el muzıkasınan da aytıp o`tiwimizge boladı. Bul jasta mutatsiya da`wirinin` bolıp o`tiwine baylanıslı ko`bine nama tın`latıp ha`m sol shıg`armalardag`ı a`sbapları menen de tanıstırıp, namalardı shertip ko`rsetemiz.

6-klassta muzıka ma`deniyatı sabag`ın o`tiwde oqıtıwshı ha`r ta`repleme xabarlar menen ta`miyinleniwi tiyis.

Qadag`alaw ushın sorawlar:

1. 6-klassta muzıka oqıtıwdın` mazmunı neden ibarat?
2. Jan`a da`stu`r tiykarında muzıka sabaqlarının` alıp barılıwı qalay a`melge asırıladı?
3. 6-klassta vokal-xor ko`nlikpelerine ha`m nama tın`lawıg`a qanday shıg`armalar alıwıg`a boladı?

4. Muzika oqıtw boyınsha ta`limnin` jan`a da`stu`ri ha`m standartları muzıka sabaqlarında qanday a`hmiyetke iye?

TEMA:7-klassta muzıka oqıtwdın` teoriyası ha`m metodikası

Jobası:

1. 7-klass oqıwshılarına minezleme
2. Dawıs diapazonları
3. Muzıkanın` tariyx, a`debiyat pa`nleri menen baylanısı.
4. 7-klassta qosıq u`yretiw metodikası.

7-klasstın` oqıwshıları menen 6-klasstın` oqıwshılarının` ayırmashılıg`ı az. Oqıwshılardıń ko`pshiligi mutatsiya da`wirinen tolıq shıg`ıp bolmag`an. 7-klass oqıwshılarının` diapazonı DO 1 oktavadan MI-FA 2 oktavag`a shekemgi aralıqta boladı. sonın` ushın muzıka mug`allımı sabaqtı tariyx ha`m a`debiyat pa`ni menen baylanıstırıwdı dawam etse boladı. Mısalı: 7-klassta orta a`sirler tariyxında ko`rkem-o`ner haqqında az berilgen bolsa 39-babında II a`sirlerde Batis Eropa ma`deniyatı, ko`rkem-o`ner ha`m ma`deniyat, 59-bo`liminde Italiya ma`deniyatının` gu`lleniwi, muzıka haqqında hesh jerde ko`rsetilmegen, biraq bul da`wirde oqıwshılar Quran a`lipbesin oqıwg`a, jazıwg`a, sızıwg`a, u`yrogen qosıqların aytıw menen sheklengen.

Solay etip, oqıwshılardıń muzıka haqqındag`ı tu`sinigin ken`eytip olardı basqa pa`nler menen de baylanıstırıwg`a bolatug`ının tu`sindiriwimizge boladı. sonday-aq a`debiyat penen de baylanıstırıp, 7-klassta xalıq muzıkasının` tu`rleri, baqsı, jıraw, salt-da`stu`r, fol`klor haqqında tu`sinik beremiz. Bul jerde qaraqalpaq shayırlarının` qosıqlarına jazılğ`an namalardı tın`latsa boladı. Mısalı: N.Muxametdinovtın` «A`jiniyaz» operasının` jaralıw tariyxı ondag`ı tiykarg`ı temaları menen tanıstırsa boladı. Sonday-aq biologiya pa`ni menen de baylanıstırsaq boladı. Bunda gu`llerdi muzıkanın` ta`sirinde o`sirip ta`rbiyalawg`a bolatug`ının aytıp o`tiwge boladı.

7-klassta qosıq u`yretiw usılları

7-klassta oqıwshılar mutatsiya da`wirinen tolıq o`tip bolmag`an, sol sebepli qosıqlardı, tın`lag`anda durıs sheshim qabıllaw kerek.

7-klassta negizinen xalıq qosıqları, baqsı, jırawlar haqqında so`z etiwge boladı. Qaraqalpaq baqsıları Muwsa, qız baqsı Xurlıman, jırawlardan: O`giz jıraw, Asqar jıraw ha`m t.b. aytıp o`tse boladı. 7-klassta qosıq u`yretiwdin` repertuarına mınalardı kirgizsek boladı: A.Xalimovtın` «Ana Watanım ma`n`gige jasa», K.Abdullaevtın` «Tuwılğ`an jerge», «Qaraqalpaqstan», S.Palwanovtın` «Nawrız - ba`ha`r bayramı», N.Qa`llibekovtın` «Ustazım» qosıqların u`yretse boladı. Bul qosıqlar tematikası jag`man ha`r qıylı xarakterde ha`m mazmunı da qızıqlı etip du`zilgen. Sonday-aq qosıqlarda na`siyat so`zler, tuwg`an jerge degen muhabbat haqqında aytıladı. Eger namalar menen bilim, ko`nlikpelerin o`siriw ushın qaraqalpaq xalıq naması «Qız Minayım», A.Xalimov ha`m J.Shamuratovtın` «Janım apa» (Su`ymegenge su`ykenbe muzıkalı draması), M.Ashrafiydin` «Ywllarım», K.Abdullaevtın` «Ba`ha`r» shıg`armasın tın`latsaq boladı. Bul jerde qosıq u`yretkende de, nama tın`latqanda da shıg`armanın` avtorları menen tanıstırıp o`temiz, olarg`a analiz isletip ko`bine o`zlerine taptırıwg`a ha`reket etsek, balalardıń esinde jaqsı saqlanadı.

Sonın` menen birge qaraqalpaq xalıq qosıqlarının` janrlıq o`zgeshelikleri menen de tanıstırıp o`temiz.

Muzıka sawatı boyınsha 7-klassta to`mengi klasslardag`ı o`tilgen temalardı qaytalap yadına tu`siredi ha`m juwmaqlawshı klass bolg`anlıg`ı sebepli quramalı temalar sonata, simfoniya, fantaziya, simfoniyalıq poema terminleri menen tanısa. Interval, lad, u`sh sesliklerdin` du`zilisi, ha`r qıylı muzıkalıq a`sbaplar menen tanıstırıp o`temiz.

7-klassta oqıwshılardı makom tiykarları menen de tanıstıramız.

Sabaqta qosıq u`yretkende oyun metodınan paydalansaq boladı. Mısalı: «Man`lay shertpek» qosıg`ın alsaq, kompozitor S.Palwanovtın` o`miri ha`m do`retiwshilik jolı menen tanıstırıp o`temiz. Son`ınan shıg`armalarınan u`zindiler aytqızıp ya bolmasa tın`latıp, keyin taza qosıqqa toqtalamız. «Man`lay shertpek» xalıq oyını bolıp esaplanadı. Bul oyındı oqıwshılarg`a qosıg`ı menen ko`rsetse boladı. Mısalı, ortag`a bir balanı shıg`arıp onın` ko`zin baylaymız.

Kewildegi ko`z benen,

Serlep, serlep qaran`lar,
Sezgir bolsan` sezip al,

Kim shertkenin yaranlar - degennen keyin bir oqıwshı ortag`a shıg`ıp ko`zi
baylang`an balanın` man`layınan shertip o`tedi.

Man`lay shertpek degende,
Man`lay shertpek yaranlar.
Sezgir bolsan` sezip al,

Kim shertkenin yaranlar – dep usı so`zden keyin oqıwshının` ko`zindegi
baylawın sheship ha`m sol adamdı tawıp alıw kerek. Eger taba almasa onda oqıwshıg`a bir sha`rt
qoyıladı. Qosıq aytıw, ya bolmasa oyın-oynap o`nerin ko`rsetiw kerek.
Solay etip, eger ha`r bir sabaq oyın menen ya bolmasa soraw-juwaplar menen alıp barılsa sabaq
kewilli, qızıqlı o`tedi ha`m oqıwshılardıń sabaqqa degen qızıg`ıwshılıg`ı da artadı.

Qadag`alaw ushın sorawlar:

1. 7-klassta muzıka sabaqlarının` jıllıq, sherek ha`m sabaq temaların` atları qanday?
2. 7-klass oqıwshılarında fiziologiyalıq, psixologiyalıq jaqtan o`zgerisleri qalay baqlanadı?
3. 7-klass oqıwshılarda muzıka oqıtıw barısında qanday du`n`ya-qaraslar ha`m bilim ko`nlikpeleri bolıwı kerek?
4. 7-klassta ul ha`m qız balalarda mutatsiya da`wiri qalay o`tedi ha`m onın` o`zgeshelikleri nede?

KLASSTAN TIS WAQITLARDA MUZİKALIQ TA`RBIYA

Jobası:

1. Klasstan tis muzıkalıq jumislardıń ko`pshilik tu`rde atqarılıwı.
2. Muzıkalıq islerdin` do`gereklik tu`ri.
3. Xor do`geregi.
4. Vokal instrumentallıq ansambl`ler.
5. Jeke qosıq aytıw do`gerekleri.

Ha`r ta`repleme rawajlang`an jeke adamdı ta`rbiyalawda muzıkanın` tutqan ornı ju`da` u`lken.
Sonın` ushın da ha`mme balalardı basqa ko`plegen sabaqlar menen bir qatarda muzıka sabag`ına da
u`yretiimiz kerek. Bul jerde ha`r tu`rli do`gerekler, muzıkalıq bayramlar, kontsertlerge, operalıq
spektakl`lerge barıw na`zerde tutılğ`an.

Bul jumislardıń eki tu`ri bar:

1. Massalıq.
2. Krujoklıq.

1. Klasstan tis muzıkalıq jumislardıń massalıq forması.

Massalıq tu`r bul - ko`plegen balalardı muzıkag`a u`yretiw. Bul jerde balalardıń ayırıqsha talantı
bilimi talap etilmeydi. Biraq massalıq muzıkalıq sho`lkemlerde ulıwma tayarlıqlar talap etilmeydi
degen so`z emes. Qanday isti islegende de tayarlıq a`lbette kerek. Muzıkalıq ta`rbiyanın` massalıq
tu`rinde oqıwshılardıń jeke ayırıqsha tayarlıg`ı, rawajlanıwı esapqa alınbaydı. Bunın` ushın
oqıwshılardıń qa`lewı u`lken a`hmiyetke iye. Eger balalarda sol muzıkalıq keshelerge
qızıg`ıwshılıqtı oyata alsaq, bul massalıq muzıkalıq ta`rbiyanın` tiykari bolıp esaplanadı.
Operalıq spektakl`lerge ja`ma`a`t penen birge barıw. Muzıkalıq bayramlardı massalıq tu`rde
sho`lkemlestiriw ha`m o`tkeriw: bularg`a - karnavallar, jarıslar, ko`rik-tan`lawlar kiredi. Bunday
massalıq kesheler basqada a`njuanlar balalardı muzıkag`a ta`rbiyalawg`a ha`m og`an ayırıqsha
qa`biletı bar balalardı anıqlawg`a ja`rdem beredi.

Lektsiya kontsertler, muzıkalıq kontsertler, viktorinalar soraw-juwaplar, konferentsiyalardı o`tkeriw
balalardı muzıkalıq ta`rbiyalawda a`hmiyetli orın iyeleydi.

Mısalı: mektepte qosıq bayramına tayarlanıw ha`r bir detal`dın` u`stinde islewdi talap etedi. Aldına
qoyg`an maqset, onın` teması, mazmunı, klasslar ha`m t.b. wazıypalardı bo`listiriw ko`zde tutıladı.
Bunda a`njuanı o`tkeriw waqtı, ornı ha`m tag`ı basqalar esapqa alınıwı sha`rt.

Lektsiya kontsertlerdi o`tkeriwde oqıwshılardıń jası, olardıń ulıwma muzıkalıq rawajlanıwı
esapqa alınadı.

Muzıkalıq islerdin` do`gereklik tu`ri

Mekteplerde klasstan tıs muzıkanın` do`gerek jumısları sho`lkemlestiriw jolı menen alıp barıladı. Bularg`a xor ja`ma`a`tları, saz a`sbapları, jeke qosıq aytıw ha`m ha`r qıylı ansambl`ler kiredi. Qanday da bir do`gerekke qatnasıw, shertiw oqıwshının` qa`lewı menen baylanıslı boladı. Usı waqıtqa shekem ko`p tarag`an tu`ri - bul xor do`geregi. Keyingi jılları bulardıń qatarına vokal-instrumentallıq ansambl`ler qosılıp kelmekte. Bularg`a bayan, fortepiano, xalıq saz a`sbapları orkestrleri de qosılıp kelmekte.

XOR DO`GEREGI

Oqıwshılardıń muzıkag`a qızıg`ıwshılıg`ın, muhabbatın oyatıwda, muzıka arqalı ideyalıq-estetikalıq sezimlerde ta`rbialawda mekteplerdegi muzıka sabaqlarınan tısqarı alıp barılatus`ın xor do`gerekleri jumısları salmaqlı orındı iyeleydi. En` baslısı balalardıń jas o`zgesheligi bolıp tabıladı. 1-4-klass oqıwshıları kishkeneler xori. 5-7-klass oqıwshılarının` xori o`spirimler xori dep ataladı. Xor qatnasıwshılarının` jası xor do`gereginin` basshısına baylanıslı tan`lap alınadı.

Kishkeneler xor menen 45 minut dawamında shug`ıllanıw kerek.

5-6 ha`m u`lken klasslar ushın o`spirimler xorında akademiyalıq saat dawamında ha`ptesine 2-3 ma`rtebe 45 minut shug`ıllanıwı mu`mkin. A`lbette do`gerek jumısı balalardı sharshatpaw ko`zde tutılıwı kerek. Xor do`gereklerinde repertuar tan`law ju`da` a`hmiyetli rol` oynaydı. Bunda repertuar qızıqlı, balalar ushın paydalı bolıp, sana-sezimlerinin` rawajlanıwına ja`rdem etiwı ha`m repertuardı atqarıwıg`a ku`shi jetiwı kerek. Sebebi repertuardı atqarıwıg`a balalardıń ku`shi kelmese ayırım jag`daylarda balalar qıynalıp qalıwı mu`mkin.

Xor do`gereklerinde de islew metodı to`mendegishe:

- nota boyınsha qosıq aytıp u`yretilip atırğ`an shıg`armanı disklerde basqa bir xordın` atqarıwında tın`law,

- keyin o`zlerinin` atqarıwındag`ı xordı jazıp onı o`zlerine esittiriw ha`m t.b. Xor menen islesiwde ko`pshiliktin` aldında o`zin ko`rsetip shıg`ıwlar xor ja`ma`a`tinin` jumısın jedellestiriw ushın ja`rdem etedi. Biraq bul shınıg`ıwların` sanı belgilengen bolıw kerek.

Tez-tez shıg`ıwlar olardıń sapasına jaman ta`sir etip oqıwshılardı sharshatıp qoyıwı mu`mkin.

Sonlıqtan xordın` bag`darlaması da sheklengen tu`rinde islenip, balalar ushın bunday shıg`ıwlar bayram sıpatında qabıl qılınıw kerek.

***Vokal instrumentallıq ansambl`ler***. Bul muzıka menen shug`ıllanıwdın` ju`da` ko`p tarqalg`an tu`ri. Vokal instrumentallıq ansambl`lerdi bir ta`repleme bahalaw qıyın. Bir jag`daylarda olar muzıkanı ken` rawajlandırıwda tiykarg`ı orındı iyelese, balalardıń muzıkag`a degen muhabbatın oyatsa, al bir jag`daylarda jen`il-jelpi muzıkanın` kelip shıg`ıwına alıp keledi.

Olardıń repertuarına kapitalistlik ellerde jasawshı a`piwayı xalıqtın` qarsılıg`ın ko`rsetiwshi qosıqlar da kiredi. Bul tu`rdegi qosıqlar ju`da` ko`p. Ayırım ba`sekege sebep bolğ`an ma`seleler: geybir sinshılar Bax, Betxoven, Chaykovskiy ha`m basqa da klassik kompozitorlardın` shıg`armaların ha`zirgi zaman talabına say u`yreniw, olardıń shıg`armaların tolıq u`yreniwge ja`rdem beredi degen pikirdi bildirse, al basqaları kerisinshe bul Bax ha`m basqa da klassiklerdin` shıg`armaların u`yreniwdi biykarlaydı. Qalay bolğ`anda da Motsart Shumannın` shıg`armaların alıp taslawıg`a bolmaydı. Bunda balalardıń olardıń shıg`armaların tiyisli qag`ıydasına muwapıq atqara almag`anı menen muzıkalıq ta`rbıyanın` massalıq tu`rinde vokal-instrumentallıq ansambl`lerdin` roli, olardıń mazmunı, xarakteri, aldına qoyğ`an maqsetine baylanıslı unamlı ha`m unamsız bolıp keliwı de mu`mkin.

Muzıkalıq instrumentlerde oynawdın` jeke tu`rin u`yretetug`ın do`gerekler qanday da bir sebep penen muzıkalıq oqıw orınlarında, u`ylerinde, muzıkalıq bilim ala almaytug`ın balalardı u`yretiw ma`selesin sheshedi. 7-8 jasar balalar a`dette muzıka mekteplerinin` 1-klasına tapsıra almaydı. Mekteptegi do`gerekke qa`legen jastag`ı bala kelip shug`ıllanıwı mu`mkin. Jeke sabaqlar balalardıń psixikalıq, fizikalıq, muzıkalıq ha`m basqa da o`zgesheligin esapqa alg`an halda o`tileti. Bular menen bir qatarda mektep do`gerekleri ja`ne bir artıqmashlıqqa iye. Sebebi bala u`yde shug`ıllang`annan ko`re, do`gerekte ja`ma`a`t arasında, mektep turmısı menen baylanısta muzıka sabaqların tez u`yrenedi.

Oqıwshı aldında juwapkershilik sezimi boladı. Orkestr ja`ma`a`tları - bunday ja`ma`a`tler mekteplerde siyrekle ushırasadı. Bunın` sebebi materiallıq sho`lkemlestiriwshilik ma`selelerge baylanıslı. Bunday ja`ma`a`tin` bolıwı oqıwshılardıń muzıkalıq ma`deniyatın ko`teriwge ja`rdem

beredi. Basqa do`gereklerde bolg`anınday orkestrdin` ja`ma`a`tinde de durıs jumıs metodı, do`gerek qatnasıwshılarının` do`retiwshiligi o`z betinshe rawajlanıwına jetisiwi kerek boladı. Orkestr ja`ma`a`tinin` shıg`ıwları belgili bir tezlikte, dawamlılıqta alıp barılıwı tiyis.

JEKE QOSIQ AYTIW DO`GEREKLERI

Bunday do`gerekler xor ja`ma`a`tinin` bir bo`legi bolıp esaplanadı. Olar xordın` jeke tayarlıqları menen shug`ıllanadı, usının` arqasında olardıń bag`darlamaları bayıp baradı. Jeke qosıq atqarıwshılıq ma`selesi pedagog muzikantlardı ko`p waqıtlardan beri qızıqtırıp kelgen. Balalar solistlerinin` dawısları ele tolıg`ı menen rawajlanıp qa`liplesip bolmag`an. Sonın` ushın da olardı o`z dawısına iye bolg`ang`a shekem asırıp abaylaw kerek. Qosıq erkin, ta`biy bolıwı menen birge ol balanı sharshatıp qoymawı kerek. Jeke atqarıwshının` bag`darlaması da onın` jeke o`zgesheliklerin esapqa alg`an halda tan`lanadı. Biraq kishkene waqtınan baslap qosıq aytqan balalardıń ba`ri professional vokalistler bolıp jetisedi dep aytıw qıyın. Olardıń dawısı mutatsiyalıq da`wirden keyin de jaqsı saqlanıp qalınsa, onda olardıń muzıkag`a muhabbatı bir o`mirge saqlanıp qaladı.

JEKE SAZ A`SPABLAR DO`GEREGI

Saz a`spablarda shertiwdi u`yretiw do`gerekleri (duwtar, rubab, fortepiano) keyingi waqıtları ken` ha`wij aldı. Mug`allimnin` oqıwshı menen jeke jumıs forması muzikalıq talg`amdı ha`m qızıg`ıwshılıqtı ta`rbiyalawda, muzikalıq qa`biletinin` rawajlanıwın jedellestiriwde, saz a`spablarında oynaw ko`nlikpelerin iyelew ushın qolaylı sharayat jaratadı. A`lbette mug`allim u`yretiw protsesin du`ziwde onın` qızıg`ıwshılıg`ına, jeke sapasına ha`m qatnasıwshının` mu`mkinshiliklerine su`yenedi. Tilekke qarsı bunday jag`dayda mektep oqıwshıların muzikalıq jaqtan ta`rbiyalawdag`ı ma`selelerdi sheshiw ushın ba`rqulla paydalanbaydı. Ko`pshilik waqıtta sabaqtın` maqseti belgili bir bag`darlamanın` texnikasın o`zlestiriwge ha`m onı atqarıw ushın za`ru`rli bolg`an ko`nlikpelerdi toplawg`a jumsaladı. Sonın` menen birge do`retiwshilik qıyalm rawajlandırıwshı, esitiw dıqqatın jedellestiriwshı metodlarg`a jeterli dıqqat awdarılmaydı. Onın` ornın mug`allim ta`repinen berilgen atqarıw «u`lgisi» iyeleydi. Na`tiyjede balalarda bunday jumısqa qızıg`ıwshılıq so`nedi ha`m olar o`zlerine bunnan da qızıqlı jumıs penen shug`ıllanıwdı maqul ko`redi. Ha`zirgi waqıtta balalardıń uqıbınan g`a`rezsiz halda saz a`sbabında u`yretiw qolaylı, bunda muzikalıq-do`retiwshiliginin` rawajlanıwına ayırıqsha dıqqat awdarıw kerek. Bunın` ushın ha`r tu`rli jumıs tu`rlerin u`nemli paydalanıw arqalı g`ana tabıslarg`a erisiwge boladı: notag`a qarap oqıw, yadtan toqıwshılıq, esitiw arqalı shertiw. Mısalı, endi g`ana baslawshı oqıwshılarda o`zine unag`an namalardı esitiw qa`bileti (slux) boyınsha oynawg`a tez-tez umtılwı ko`rinedi. Qag`ıyda boyınsha bul namalar jen`il muzikalardıń en` jaqsı u`lgilerinen uzaqta bolg`an qosıq-shlyagerler. Mug`allim talg`amnın` qa`liplesiwine ko`plegen zamanago`y muzikalardıń unamsız ta`sirin seze otırıp, bir ta`repten o`zinin` pikirinen qaytpay, al barlıq qurallar arsenalın paydalana otırıp, oqıwshıg`a unag`an melodiyanın` qızıg`ıwshılıq oyatpaytug`ınlıg`ına oqıwshılardıń o`zlerinin` tu`sinip jetiwine alıp keliw. Qatnasıwshılardıń ta`jiriybesinin` toplanıwı menen ha`r tu`rli fakturalardı paydalanıw arqalı u`ylesimli melodiyalardıń en` jaqsı variantların izlewge dıqqatın tartıw.

Do`retiwshilik tapsırmalardı ornlay otırıp, oqıwshıda do`retiwshilik uqıptı rawajlandırıwda en` da`slep shıg`armalardı o`zlestiriwde, o`z betinshe islewdi qa`liplestiriw. Ma`selen, oqıwshıg`a melodiya dag`ı tu`sip qaldırılğ`an taktlerdi tolıqtırıwdı talap etiw, qıyın bolmag`an p`esanın` juwmag`ın tolıq aqırına jetkeriw, ha`r qıylı o`zgeritiwler menen oylang`an pikirge g`a`rezli berilgen motivti oynaw, usı yamasa basqa temag`a variatsiyalar jaratıw. So`zsiz, da`slepki ku`nleri qatnasıwshılar tartınshaqlaw boladı, ko`pshilik jag`dayda olar tanıs bolg`an u`lgilerge eliklewge talpınadı, biraq a`hmiyetlisi, olarda ba`rqulla jetilistiriliwi kerek bolg`an do`retiwshiliginde o`zinshe talapshan`lıq ha`m qızıg`ıwshılıq qa`liplesedi.

Birinshi sabaqlardan baslap balalardı ansambl`de oynawg`a tartıw kerek, bul sheber basshılıq ta olardıń iskerligin aktivlestiriwge ja`rdemlesedi, qunıg`ıp islew ha`m qızıg`ıwshılıqtı payda etedi. Mug`allim menen birgelikte shertiw za`ru`r ha`m paydalı bolsa da onın` menen sheklenip qalmaw kerek, al qatnasıwshılardan du`zilgen ansambl`lerde oynawdı sho`lkemlestiriw kerek. Onda ha`r

qıylı tayarlıqtag`ı ha`m ha`r tu`rli saz a`sbabında oynaytug`ın balalar bolıwı mu`mkin. Olar o`zlerin muzikalıq ja`ma`a`ttin` qatnasıwshıları ekenin sezip, berilgen partiyalardı atqarıwǵa juwapkerli qatnasadı, al ko`rkem wazıypanı sheshiwge bag`darlang`an birgeliktegi iskerlik ha`r kimde do`retiwshilik baslamanı ha`m o`z betinshelikti sa`wlelendiredi.

Mug`allım oqıwshılardıń kontsertlerde shıǵıwın, olardıń mektep bayramlarında qatnasıwın xoshametlewi, tematikalıq keshelerge ha`m ko`rkem ha`weskerler ko`rik-tan`lawlarına qatnasıp shug`ıllanawı og`ada a`hmiyetli. Usınday taqılette muzikalı-ag`artıwshılıq iskerliginin` qa`liplesiwinde mektep oqıwshılarının` do`gerekke qatnasıwǵa qızıǵıwshılıǵın arttıradı ha`m ta`rbiyalaydı.

Qadag`alaw sorawları:

1. Klasstan tıs muzika ta`rbiyasının` a`hmiyeti nede?
2. Klasstan tıs muzika ta`rbiyasının` qanday tu`rleri bar?
3. Klasstan tıs muzika ta`rbiyasın jobalastırıw qalay a`melge asırıladı?

TEMA: O`ZBEKSTAN RESPUBLIKASINDA MUZIKALIQ TA`LIMI HA`M TA`RBIYASININ` RAWAJLANIWI. JOBA.

1. Ulıwma ta`lim mekteplerinde muzika okıtıwshılarının` jan`a bag`darlama boyınsha xızmeti.
2. Muzika oqıtıw boyınsha ilimiy metodik isleri, bag`darlamalar, sabaqlıqlar menen ta`miynleniwi ha`m sho`lkemlestiriw jaqları.
3. Pedagogika universitetlerinde muzika oqıtıwdı sho`lkemlestiriw, oqıw materialları menen tanısıw ha`mde jetik qa`niygelerdi tayarlaw.

Ga`rezsiz Respublikamızda a`melge asırıp atırǵan o`zgerisler ja`miyetimizdin` ekonomikalıq, sotsiyallıq, siyasiy ruwxıy ha`m ma`deniy jag`ınnan ja`hannın` en` rawajlang`an ma`mleketler qatarınan orın alıwda o`zinin` unamlı na`tiyjelerin bermekte. «O`zbekstan» ta`limi tuwrısındag`ı nızamǵa qaray tog`ız jıllıq ulıwma orta ta`lim jaria etildi. Ta`limdi regionallıq qasiyetlerin esapqa alg`an qalda muzika pa`ni boyınsha kontsepsiyasın islep shıǵıldı.

1992-jıl 25-noyabr`de «Ma`rifat» sanında muzika ta`lim ta`rbiyasının` kontsepsiyası proektinde muzika ta`liminin` milliy ha`m ilimiy tiykarları mazmunı du`zilisi, bo`listirilwi, muzika oqıtıwshısına bolǵan zamanago`y talaplar ha`m ta`limnin` ilimiy metodik ta`minlewi bayan etiledi. Bu`gingi o`zligimizdi an`law o`z tag`dirimiz ha`m perzentlerimiz keleshegin jaratıw imkaniyatına iye bolǵan.

Garezsiz O`zbekstanda milliy ma`deniyatımızdin` o`zine ta`nligin tiklew ulıwma ta`lim mekteplerinde jaslardı ko`rkem ta`rbiyalaw ha`m kamal taptırıw, ha`m de ha`zirgi ku`nimizde tolıǵıraq qabil etiw ushın en` a`wele tariyxımızdı jaqsı biliw kerek bolıp esaplanadı. Sebebi ha`r bir jan`alıq, tariyxıy baylanıs arqalı a`melge asırıladı. Ba`rshe pa`nler qatarı muzikalı ta`limde ma`mleketlik ta`lim standartların ja`riya etiliw milliy muzıkası miyraslardan sherek ushın belgilengen bas temalardan kelip shıǵadı. Sabaqtın` qızıqlı bolıwı ushın muzika do`retiwshiligi qollanıladı, ba`rshe muzika xızmetleri (xor bolıp aytıw, muzika sawatı, muzika tın`law) sabaq temasının` ajralmas bo`limi ha`m ma`nisin u`zbesten baylanıstırıp o`tileti.

Sabaq ta`lim ta`rbiyanı a`melge asırıwdın` en` qolaylı ha`m sapalı tu`ri. Ja`miyetimizdin` tu`rli jaqlarında bolıp atırǵan siyasiy ekonomikalıq, sotsialıq bilimlendiriw o`zgerisler ba`rshe pa`nler qatarı muzika sabaqlarının` mazmunı ha`m metodikasına ha`m jan`a zamanago`y talaplar qoyıladı.

1. Sabaqta ta`lim-didaktik ta`rbiyanı rawajlandırıwshı maqsetlerdi biliw ha`m olardı a`melge asırıw.
2. Sabaq ta`liminin` aktiv usıl ha`m usıllardan paydalanıw.
3. Sabaq barısında xalıq pedagogikası da`stu`rlerin, jaha`n pedagogikası, psixologiyası ko`rkem-o`nerimiz ullı ata-babalarımız u`gitleri, ha`disler o`nimli paydalanıp alıp barıw maqsetke muwapıq boladı.

Ma`lim bolǵanday keyingi jılları ta`jiriybeli metodistler, ilimpazlar ha`m a`meliyatshı oqıtıwshılardıń oqıw protsessin tallaw tarawında o`tkizilgen izleniwleri, sabaq sanalıǵın asırıw, pedagogik ha`m didaktik sha`rt sharayatlarına baylanıslı ekenligin ko`rsetpekte. En` za`ru`r sha`rt-sharyatlar to`mendegilerden ibarat`

1. Sabaqlıqlar, qollanbalar, bag`darlamalar, usınıslar, didaktik ha`m metodik ko`rgizbeli qurallar ha`m texnikalıq qurallardan paydalanıw.

2. Klassta unamli psixologik ortalıq bolıw.

3. Oqıtıwshı ha`m oqıwshılar arasında o`z ara jaqsı mu`na`sebette bolıwyu

Mine bul pedagogik sha`rt-sharayatlarg`a a`mel qılıp sabaqtın` maqseti ha`m teması, tuwrı sho`lkemlestirilse sabaq, sıpatlı ha`m sapalı bolıwı mu`mkin.

Oliy ma`jilisinin` 1997-jılı 28-avgusttag`ı 9-sessiyasındag`ı qabıl qılınğ`an kadrlar a`meliy xu`jjet bolıp ta`lim dizimin tu`pten reformalaw, onı du`n`yanın` alding`ı demokratik ma`mleket da`rejesine jetkiziw ha`m jas kadrlardı joqarı ruwxıy a`deb-ikramlı joqarı bilimlerge iye qılıp ta`rbiyalawdı maqset etip qoyadı. Sonday-aq jas bolajaq pedagog-kadrlarımızdı tayarlawda muzıka oqıtıwshısı ushın za`ru`r bolğ`an sıpatlardı qa`liplestiriwimiz lazım. Studentlerimizdin` alg`an teoriyalıq bilimleri menen birge a`meliy tayarlıq o`tkizgen sabaqları ha`m oqıw ta`rbiya tayarlıqlarında topardın` ba`rshe studentleri, oqıtıwshı qatnasında tallaw ha`m talıqlawlar lazım. Tallaw barısında en` za`ru`rli student o`zinin` sabaq o`tkiziwshi oqıtıwshı sıpatında seze bilip, o`z isinin` u`stinen qa`nshelli shıg`a alıwdı tuwra bahalay alg`anında dur.

Student ta`repinen o`tkizilgen sabaqlardıń ha`m ta`rbiyalıq islerdi tan`law, a`dette o`z-o`zin bahalawda, o`zinin` esbatın joba ha`m konspektlerin tallaw student o`z isin bahalay alıwdan baslanadı.

Metodist-oqıtıwshı, a`meliyatshı studentke metodik ja`rdem ko`rsetiwi ha`m ma`sla`ha`tler berip kemshilik ha`m tabısların anıqlap tuwrı jol ko`rsetiwi lazım. Bunda en` tiykarg`ı maqset student jaslarımızdı qa`bilet ha`m imkaniyatların anıqlap tuwrı qa`liplestiriw ha`m ju`zege shıg`arıw. Bul xaqında jurt basshimız I.A.Karimovtın` ba`rshemiz jaqsı an`lap alıwımız kerek, turmısımızdın` basqa tarawlarındag`ı awhal a`melge asırılıp atırg`an reformalarımızdın` sapalıg`ı aldımnen xalıq ruwxıylıg`ının` tikleniwi bay tariyxıy miyrasımızdın` ken` uyreniliwi salt da`stu`rlerimizdin` ma`deniyat ha`m ko`rkem o`ner, pa`n ha`m ta`lim rawajlanıwı menen u`zliksiz baylanısıdur degen so`zleri menen ruwxıylıq shın`ına umtılwına shaqırmaqta.

Baqlaw sorawlar.

1. Ulıwma ta`lim mekteplerinde jan`a bag`darlama tiykarında muzıka oqıtıwdın` maqset ha`m wazıypaları nelerden ibarat?

2. Muzıka oqıtıw boyınsha qanday ilimiy metodik isler, bag`darlamalar, sabaqlıqlar, qollanbalar jaratıladı ha`m olardıń avtorları qaysı alımlar?

Tema: Z.Koday , K. Orf ha`m D.Kabalevskiydin` muzikalıq ta`rbiya sistemaları.
Shet ellerde muzikalıq ta`rbiya sistemaları

Jobası:

1. Shet ellerde muzıkanı oqıtıwdın` o`zine ta`n o`zgeshelikleri.

2. Yaponiyada muzıkanı oqıtıwdın` o`zine ta`n ornı.

3. AQSh ta muzıkanı oqıtıwdın` maqseti ha`m wazıypaları.

4. Juwmaq.

Ha`r bir ma`mlekettin` muzıka ta`rbiyası ideyalıq jaqtan xalıqtın` sotsial sistemasına xızmet qıladı. Ha`r bir xalıqtın` o`mirinde muzıka ta`rbiyası metodikası pedagogikanın` didaktikalıq nızamlarına ha`m sol xalıqtın` milliy muzıka ma`deniyatı tili ha`m ma`deniy miyraslarg`a tiykarlang`an. Sonın` menen birge muzıka ta`rbiyasının` strukturası ha`m ilimiy metodikalıq jetiskenlikler basqa ma`mlekettin` ma`deniyatına da kerı ta`sir etedi. Shet ma`mleketlerde jeke oqıw reje ha`m da`stu`rge boysınbaydı. Ma`mleket mektepleri menen birge jeke mektepler, kolledjler ha`m joqarı oqıw orınları payda bolıp, olarda tu`rlishe da`rejede estetikalıq ta`rbiyanı a`melge asırıwda oqıtıwshıg`a ken` erkinlik berilgen. Oqıtıwshı o`zinin` mektep sharayatında, imkaniyatları ha`m oqıwshılardıń bilim da`rejesine qarap da`stu`rge o`zgerisler kiritiwi mu`mkin. Ta`lim ha`m ta`rbiya ornında oqıwshılarda ko`rkem-o`ner arqalı o`mirdi u`yreniw ha`m og`an jeke mu`na`sibet bildiriw ta`jiriybelerin rawajlandıradı. Muzıka sabaqlıg`ında joqarı rawajlang`an texnika qurallarınan ken` paydalanıladı. Oqıwshılar elektr organlarda shertip qosıq aytadı, tu`rli jag`daylarda atqaradı. Bunda

tiykarǵı maqset oqıwshılarda do`retiwshilik qa`biletin ju`zege shıǵ`arıwdan ibarat. AQSh da jeke ma`mleket da`stu`ri joq. Muzıka ta`limi «estetika» sıpatında o`tileti. Onda muzıka su`wretlew o`neri ha`m miynet mazmunı jag`ınan bir-birine baylanıslı. Ma`mleketlik mektepler menen birge diniy ha`m jeke mektepler de bar. Sonın` ushın ha`r bir shtatta, ma`mleket mekteplerinde jeke ha`m diniy mekteplerde oqıw saatları da birdey emes. Orta esapta I-VII klasslar ha`ptesine bir-eki saat sabaq o`tedi. Sabaqtan tısqarı ha`r bir oqıwshı muzıka do`gereklerine ag`za boladı. Ulıwma, ha`r bir mektepte simfoniyalıq orkestr bar. Yaponiyada da jeke oqıw reje ha`m da`stu`rge a`mel qılınbaydı. Yaponiyada muzıka ta`rbiyasının` o`zine ta`n sisteması payda bolg`an. Olarda balalar baqshasınan baslap joqarg`ı oqıwg`a deyin estetikalıq ta`rbiya a`melge asırıladı. Estetikalıq ta`rbiya integratsiya qılınǵan pa`n bolıp, og`an muzıka, su`wretlew o`neri ha`m miynet birlesken formada bir neshe basqısıhta a`melge asırıladı:

A) 1-5 jasqa deyin balalar baqshasında;

B) 6-14 jas tolıq emes orta mektep;

V) 15-17 jas orta mektebi;

G) 18-23 jas joqarı ta`lim mektebi.

Balalar baqshasında «suzduki» sisteması boyınsha jumıs ana tilinin` oqıtılıwı menen a`melge asırıladı. Balalardıń saz a`sbaplarda da nama shertiwi tiykarǵı orın iyeleydi. Shınıǵ`ıwlar dawamında balalardıń anası da qatnasadı. Shınıǵ`ıwlar mazmunı ha`m maqseti shan`araqta janlı atqarılıwı menen bekkemlenip barıladı.

«Suzduk»tın` sistemasında analar muzikalıq mag`lıwmatlarg`a iye bolıwı sha`rt emes. Sem`yada gromzapis`, televidenie, kontsertlerde tın`lang`an shıǵ`armalardı talqılaydı. Bunda baqsha ha`m sem`yanın` baylanısı negizgi rol` oynaydı. Na`tiyjede 5-6 jas balalar Betxoven sonataların shertiwge erisedi. Joqarı klasslarg`a ko`terilgen sayın estetikalıq ta`rbiya ha`m bir pa`n qatarı quramalasıp baradı. Joqarı klasslarda su`wretshilik, mu`sinshilik, xalıq a`meliy ha`m muzıka o`neri jetisedi.

Oqıtıwshı kadrlar tayarlaw isi jaqsı jolg`a qoyılǵan. Olar joqarı pedagogikalıq ha`m ko`rkem-o`ner orınlarında tayarlanadı.

Qadag`alaw ushın sorawlar:

1. Shet ma`mleketlerde muzıka oqıtıwdın` maqseti ha`m mazmunı neden ibarat?
2. Shet ma`mleketlerde muzıka pa`ni qanday pa`n bolıp esaplanadı?
3. Yaponiya mekteplerinde muzıka oqıtıw qanday a`melge asırıladı?
4. AQSh ta kanday mektepler ha`m da`stu`rler bar?

Z.KODAY HA`M K.ORF MUZIKALIQ TA`RBIYA SISTEMASI

Jobası:

1. Vengriya pedagogı ha`m muzıkantı Z.Kodaydın` muzikalıq sisteması.

2. A`yyemgi Gretsiyada muzikalıq ta`rbiya.

3. Nemets pedagogı K.Orftın` muzikalıq sisteması.

Keyingi jılları muzıka pedagogikasında belgili orın iyelegen venger kompozitorı ha`m pedagogı Z.Koday ha`m nemets pedagog-muzıkantı K.Orf muzikalıq sisteması jolg`a qoyılǵan. Bul eki sistema ha`r qıylı bolg`anı menen birdey uqsaslıqqa iye: bul xalıq namalarına tiykarlang`an muzıka, balalardıń muzikalıq qa`biletin jedel rawajlandırıwda ha`m ta`rbiyalawda muzıka ma`deniyatının` roli u`lken. Muzıka balanın` ha`r ta`repleme garmoniyalıq rawajlanıwında u`lken a`hmiyetke iye. Z.Koday A`yyemgi Gretsiyadag`ı ma`deniyat orayında muzıka birinshi orındı iyeleytug`ının aytıp o`tti. Sonday-aq kompozitor muzikalıq shıǵ`armalardıń bala ta`rbiyasına garmoniyalıq ha`m ruwxıy ta`sir etetug`ınlıǵı haqqında o`z pikirini bildirdi.

Vengriyadag`ı muzıka sistemasında 6 jastan 14 jasqa shekemgi segiz jıllıq mektepte muzıka sabag`ı ha`ptesine 2 ma`rte o`tileti.

1-klass sabaq 30 minut o`tileti, al joqarg`ı klasslarda 1 saat dawamında o`tileti.

5-8-klass oqıwshıları ha`ptesine 2 ma`rte xorda qosıq aytadı. Baslawısh klass sabaq muzıka sabag`ın baslawısh klass mug`allımı alıp baradı, al 5-klass sabaq muzıka qa`nigeliği oqıtıwshısı alıp baradı. 14-18 jasar balalar arasında muzikalıq ta`rbiya to`mendegi ta`rtipte alıp barıladı. Negizinen

bul jastag`ı balalarda mutatsiya da`wiri baslanadı, sol sebepli muzıka sabag`ında muzıka shıg`armaların talqılap, muzıka tariyxına kewil bo`linedi.

Gimnaziya muzıkalıq qa`biletı bar balalar ha`ptesine 2 ma`rte 2 saattan xorda qosıq aytadı ha`m o`z qa`lewi boyınsha orkestrde oynawg`a haqlı.

1951-jılı Vengriyada Z.Kodaydın` baslaması menen 8 jıllıq xalıq muzıka mektebi ashıldı. Bul jerde 4 baslawısh klassta muzıka menen ku`nde shug`ıllanadı. 4-joqarı klassta ha`ptesine 4 ma`rtebe ha`m 2 saat xorda qosıq aytıw menen shug`ıllanadı. Z.Kodaydın` pikirinshe: «keleshekte ulıwma orta bilim beretug`ın 8 jıllıq mektepler ulıwma muzıkalıq bilim beretug`ın mekteplerge aylanıwı kerek». Sonday-aq Z.Koday millettin` ha`m muzıka ma`deniyatının` tiykarı - xalıq muzıkası bolıwı kerek - dep ko`rsetedi. Fol`klor shıg`armalarında etika ha`m estetikanın` biybaha baylıqları - millettin` o`zinsheligi so`z etilgen. Ha`r qıylı metodikalıq ha`m ritmikalıq elementlerdi balalarg`a u`yretiw barısında olardıń jas o`zgesheliklerin esapqa alg`an halda 1943-jılı «Mektep balalarına arnalg`an qosıqlar» toplamı baspadan shıg`arıldı.

Z.Koday en` tiykarg`ı ma`seleni qosıqqa qarattı, sebebi qosıq balanın` muzıkanı qabıllawın jaqsı rawajlandıradı dep atap ko`rsetti. Mısalı: eger bala qosıq aytıp bilmese onday balanı saz a`sbapta shertip u`yretiw qıyın boladı. Sebebi onın` qosıq aytıw ha`m qabıllaw da`rejesi jaqsı bolıwı kerek. Eki dawıslı shıg`armalardı aytırıw Vengriyada 1-klasstan baslap o`tileti. Notag`a qarap qosıq aytıw a`piwayı mekteplerde 11-12 jasta alıp barıladı, al muzıkalıq qa`biletı bar mekteplerde 7-8 jastan baslap u`yretiledi.

Z.Kodaydın` pikirinshe, eger bala Vengriya xalıq namasının` pentatonikasın jaqsı u`yrense, batıs ellerdin` major sistemasın o`zlestiriw on`ay keshedi dep atap o`tti. Pentatonikanı u`yreniw ushın Z.Koday «333 notag`a qarap shınıg`ıw u`yreniw toplamın» islep shıqtı. Pentatonikanı jaqsı u`yrenengennen keyin oqıwshılarg`a major ha`m minor u`sh sesligin u`yretiwdi usınıs etti. Sonnan keyin u`lken, kishi ha`m sap intervallardı u`yretedi.

Ritmdi rawajlandırıw maqsetinde balalar fol`klor shıg`armalarından paydalandı. Muzıka menen ju`riw ha`m qol shappatlaw balalardı shereklik ha`m segizlik notalar menen tanıswg`a ja`rdem beredi. Keyinnen shereklik pauza, 2 u`lesli o`lshem, yarımliq ha`m 4 u`lesli o`lshemler u`yretilip barıladı. En` son`ında 3 u`lesli o`lshemler, sinkopa, shereklik nota ha`m noqat belgileri u`yretiledi. Muzıkanın` elementleri menen balalar u`yretilgen qosıqlar arqalı tanısp baradı. Sezip biliwdi rawajlandırıw ushın ha`r qıylı ritmikalıq ha`m melodiyalıq improvizatsiyalar islew kerek. Mısalı: balalar esitken shıg`armaların qaytadan o`zlerinin` esitiw qa`biletlerine qaray islep shıg`adı.

Mug`allım balalarg`a shınıg`ıwlar tapsırg`anda olardıń o`lshemin, taktin, seslerdin` qurılısın ha`m tonikasın aytıp beriwı kerek.

Do`retiwshilik tapsırmanın` mazmunı boyınsha balalar ritmdi qurastırıp, sol ritmge qarap nama do`retiw kerek. Tapsırmanı orınlaw ushın bala ishinen aldın`g`ı ha`m kelesi taktı oylap turıw kerek. Z.Kodaydın` muzıkalıq ta`rbiya sisteması AQSh ta, Kanada da, Frantsiya, Yaponiyada, Argentinada ha`m basqa ellerde de o`z sheshimlerin taptı.

Nemets pedagogı ha`m muzıkantı K.Orf uzaq jıllar dawamında eksperiment jumısın alıp bardı. Bunın` juwmag`ı «Shul`verk» degen muzıkalıq ta`rbiya haqqında qollanbada o`z juwmag`ın taptı. «Shul`verk» bul 20-jıllardıń aqırında shıqqan kitap. Bul kitap 1931-jılı shıqtı ha`m bunda tiykarınan garmoniyag`a itibar berildi. Muzıka ta`rbiyası boyınsha du`n`ya ju`zlik oray sho`lkemlestirildi.

K.Orftın` muzıkalıq sisteması ulıwma bilim beretug`ın mekteplerde xor studiyalarında, muzıka mekteplerinde, oyın do`gereklerinde o`z sheshimin taptı.

K.Orf balanın` aktiv muzıkalıq qa`biletin rawajlandırıw ushın balalar do`retiwshiligine, sonın` ishinde balalar saz a`sbaplarında shertiw, muzıkalıq ritmikalıq ha`reketler islewge kewil bo`ldi. A`piwayı muzıka a`sbapların shertip u`yretiw ushın K.Orf muzıka izertlewshisi K.Zaks penen birge muzıka a`sbapların oylap taptı: olar ksilofon, metallafon, glockenspiel. Saz shıg`armaytug`ın a`sbaplar - litavra, qos baraban, kishkene tarelkalar ha`m t.b. oylap taptı.

Qadag`alaw sorawları:

- 1) Shet ma`mleketlerde muzıka oqıtıwdın` maqseti ha`m mazmunı neden ibarat?
- 2) Shet ma`mleketlerde muzıka pa`ni qanday pa`n bolıp esaplanadı.?
- 3) Yaponiya mekteplerinde muzıka oqıtıw qanday alıp barıladı?
- 4) AQSh ta qanday mektepler ha`m da`stu`rler bar?.

Tayanış tu`sinikleri

- 1) Simfonik orkestr-tu`ri saz a`sbaplarda du`zilgen.
- 2) Orkestr 3 tu`rge bo`linedi tarlı, u`plep shertetug`ın, mıs yaki ag`ash urıp shertiledi.
- 3) Shıg`arma do`retiwshilik-kompozitor jaratqan muzıka shıg`arması.

A`debiyatlar`

1. O.A.Apraksina. «Mekteplerde muzıkalıq ta`rbiya» 1986
2. Dmitrieva, Chernaivanenko «Mekteplerde muzıka ta`rbiya metodikası» 1990
3. Abdulin «Muzıkalıq ta`rbiyanın` teoriyası ha`m praktikumı». 1990
4. Omonullaev D. Maktabda musika tarbiyasi metodikasi lektsiyalar kursi. T. 1990.
5. Dmitrieva, Chernoivanenko «Mekteplerde muzıka oqıtıw metodikası». 1990.
6. Fayzıev O. Maktabda musiqiy tarbiya. T. 1991.
7. Kenjebaeva S.S. «Mektepte muzıkanı oqıtıwdın` metodikası»
Qaraqalpaqstan-2011j